

Lojze Spacal 100 let rojstva

OKTOBER 2007 št: 83-84 cena 5€

Poštnina plačana pri pošti 1102 Ljubljana

9 771318 325772

KJE SO ČASI ...

... KO STA BILA ZA RAZISKOVANJE POTREBNA
LE SMEŠEN KLOBUK IN DOBER DALJNOGLED?

Časi se spreminjajo.

Toda mi še vedno verjamemo v raziskovalni nemir, ki je prve osvajalce vodil čez meje takratnega sveta. Njihov pogled v prihodnost je segel tako daleč, kolikor je bil dober njihov daljnogled. Danes prihodnost obvladujemo s strateškim načrtovanjem. Nova odkritja in investicije so bile stvar časti, danes so orodje odgovornosti.

Nekoč so s tveganjem živeli, danes ga uspešno obvladujemo z znanjem in visoko strokovnostjo na vseh ključnih področjih delovanja: v prehrani, energetiki, turizmu, naložbah in informatiki.

www.istrabenz.si

D
7377912007
KRAS

100702687 83/84

COBISS

ISTRABENZ

Moč sodelovanja

SIK KOPER - BIB CAPODISTRIA

VODA = ŽIVLJENJE

Otvoritev obnovljenega vodnjaka v Domžalah, september 2007.

HELIOS

Sončne barve.

Voda je naš razvojni in poslovni izziv.

Razumevanje okolja določa naše obnašanje in odločitve. **Heliosov sklad za ohranjanje čistih slovenskih voda** skupaj z Ministrstvom za okolje in prostor vstopa v deseto leto delovanja, tradicija razvoja okolju in ljudem prijaznih barv in premazov pa je še daljša.

Uspehi niso zanemarljivi: s pomočjo vseh, ki uporabljate okolju prijazne barve BORI, IDEAL, TESSAROL ali SPEKTRA, smo v tem času očistili 17 kraških jam in oživili 48 krajevnih vodnjakov po Sloveniji.

**Ste že tam
ali ste še tu?**

Amsterdam | Barcelona | Beograd | Birmingham | Bruselj | Budimpešta | Dublin | Dunaj | Frankfurt | Helsinki
Istanbul | Kijev | Kopenhagen | London | Manchester | Moskva | München | Ohrid | Podgorica | Pariz
Praga | Priština | Rim | Sarajevo | Skopje | Tel Aviv | Tirana | Varšava | Zürich

www.lju-airport.si

Aerodrom Ljubljana
ODPIRAMO PROSTOR

Slika na naslovnici:

Slikar Lojze Spacal

je že pred portonom svoje hiše v Škrbini pričakal fotografinjo

Barbaro Čeferin in urednico revije Kras Ido V. Rebolj.

Fotografija: Barbara Čeferin

Vsebina

OKTOBER 2007, št. 83-84

Medijsko podjetje

MEDIACARSO d.o.o.

Telefoni revije Kras:

01/421 46 95, 01/421 46 90

05/766 02 90

Fax:

01/421 46 95, 05/766 02 91

E-mail: media.carso@siol.net

Kras, revija o Krasu in krasu
o ljudeh in njihovem ustvarjanju,
izdaja podjetje Mediacarso, d.o.o.,
Rimska cesta 8, 1000 Ljubljana
Telefon: (+386) 01/421-46-95,
(+386) 01/421-46-90;
fax: (+386) 01/421-46-95
E-mail: media.carso@siol.net
Glavni urednik: Lev Lisjak

Odgovorna urednica: Ido Vodopivec-Rebolj
Naslov: Uredništvo revije Kras:
p.p. 17, 6223 Komen;

telefon: (+386) 05/766-02-90

fax: (+386) 05/766-02-91

Maloprodajna cena
z 8,5-odstotnim DDV 5 €

naročnina za šest zaporednih števk z

8,5-odstotnim DDV in s poštno dostavo

na naročnikov naslov v Sloveniji 31,30 €,

na naročnikov naslov v tujini 45 €

Transakcijski račun pri NLB,

podružnica Ljubljana-Center, Trg republike 2:

02010-0089675302

IBAN Mediacarso, d.o.o.

SI56020100089675302

Devizni račun pri NLB:

010-27620-896753/9

SWIFT coda: LJ BA SI 2X

Fotografije: Agencija Mediacarso

Nenaročenih rokopisov in fotografij

uredništvo ne vrača.

Ponatis ali povzemanje prispevkov iz revije

Kras je dovoljeno urednikovim soglasjem

in z navedbo vira.

Mednarodna standardna serijska številka:

ISSN 1318-3257.

Naklada: 4000 izvodov

Iztok Felicijan

DIVAČA - STIČIŠČE NOVIH RAZVOJNIH PRILOŽNOSTI 4

Ministrstvo za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano

PROGRAM RAZVOJA PODEŽELJA REPUBLIKE SLOVENIJE 2007-2013 8

Majda Brdnik

VITOVSKA GRGANJA - STARA BELA VINSKA SORTA 12

Ksenija Dvorščak

TRADICIONALNI ERAZMOV VITEŠKI TURNIR V PREDJAMI 16

Slavko Polak

POMEN PIVŠKIH JEZER ZA OHRANJANJE METULJEV 20

Mirjam Trampuž

VODNA UČNA POT "DIVAŠKI PRAG" 22

Uredništvo

ČEBELARSKA DRUŽINA ŠTOKOVIH 24

Dr. Aleksander Podobnik

PRIPRAVLJENE MORAMO IMETI ODGOVORE NA VSA 28

MOREBITNA VPRAŠANJA IN PRIČAKOVANJA NAŠIH BODOČIH KLIENTOV

Doc. dr. Mira Cencič

TOMAJ - STARODAVNO SREDIŠČE KRASA, LE KRAJEVNA SKUPNOST - II. del 31

Mag. Nada Čibej

KOMEN V ARHIVSKEM GRADIVU 36

Marija Hribar

DR. IRENE PORTIS WINNER IN NOTRANJSKA VAS ŽEROVNICA 40

Dr. Damir Globočnik o Lojzetu Spacalu

"KRAŠKI TRUBADUR", KI POJE SVOJO KRAŠKO PESEM VSEM, 42

KI LJUBIJO NAŠ KRAS IN LEPO UMETNOST

Radivoj Humar o knjigi

POTA IN CILJI - SIMON GREGORČIČ 48

Radivoj Humar

KLARETINEC PROF. FRANC HUSU S PROSEKA 49

Andreja Šenk-Brce

USPELI IN MNOŽIČNO OBISKANI DNEVI KOBILARNE LIPICA 2007 50

Nada Pavšer

KRAS - TEMATSKI SKLOP V KURIKULUMU OSNOVNE ŠOLE 52

Matej Kržič

KAKO VKLJUČITI KRIŽNO JAMO KOT TEMATSKI SKLOP V EKOŠOLO? 53

Roman Brvar

VRAŽJI VRTEC JANEZA VAJKARDA VALVASORJA 54

Roman Brvar

NOTRANJSKA - SKRIVNOSTNA DEŽELA 55

Priloga Občine Komen in Občine Zgonik

KRAŠKI OKRAJ

Z ZDRUŽENIMI MOČMI ZA PROMOCIJO IN RAZVOJ KRASA

DISTRETTO DEL CARSO

UNIAMO LE FORZE PER LA PROMOZIONE E LO SVILUPPO DEL CARSO

Poslovna cona Risnik

DIVAČA - STIČIŠČE NOVIH

Iztok Felicijan

Šestnajsti avgust 2007 je bil za Divačo, ki leži ob stičišču cest in avtocest in ob pomembnem železniškem križišču, poseben dan. Postavili so temeljni kamen za Poslovno cono Risnik. Na slovesnosti so bili med drugimi tudi minister za gospodarstvo mag. Andrej Vizjak, predsednik Obrtne zbornice Slovenije Miroslav Klun, poslanec v Državnem zboru in župan občine Sežana Davorin Terčon, glavni direktor Primorja, d.d., mag. Dušan Černigoj ter župani sosednjih občin, svetniki v Občini Divača ter pomembne osebnosti iz kroga gospodarstvenikov in podjetnikov iz bližnje in daljne okolice. Župan Občine Divača Matija Potokar je v slavnostnem nagovoru prisotne pozdravil in zaželel, da bi poslovna cona čim prej tudi zaživela.

Del nagovora divaškega župana Matije Potokarja

»Današnji dan me spominja na dan, ko sem kot bosonogi fant čakal pred domačo pečjo. Mama je pekla kruh in ko je odprla peč, je zadišalo po svežem domačem kruhu... Danes vonjam tukaj ozračje razvoja občine in želim, naj seže od letališča Gaberk do vseh naselij v občini in naj občanom divaške občine prinese čase razvoja in vsestranskega napredka.

Poslovna cona Risnik pomeni temelj za vsestranski razvoj občine, saj bodo v njej dobila prostor za razvoj srednja in manjša podjetja, v katerih bodo mladi, novo izobraženi

Divaški župan Matija Potokar med uvodnim nagovorom.

RAZVOJNIH PRILOŽNOSTI

kadri dobili zaposlitev v domačem okolju, saj želimo zaustaviti negativne migracije, katerim smo priče vsako jutro, ko iz Divače odhajajo mladi in drugi zaposleni na delo zunaj divaške občine, v katero se vračajo šele v poznih popoldanskih urah ...»

Sledili so pozdravni nagovori direktorja družbe Risnik, d.o.o., Mitje Čotarja, glavnega direktorja Primorja d.d., mag. Dušana Černigoja in ministra za gospodarstvo mag. Andreja Vizjaka ter krajši kulturni program, ki ga je izvedel Moški pevski zbor Lokev pod vodstvom zborovodje prof. Antona Baloha. Slovesni program se je končal s postavitvijo temeljnega kamna za Poslovno cono Risnik, ki so ga postavili divaški župan Matija Potokar, minister za gospodarstvo mag. Andrej Vizjak, direktor podjetja Risnik, d.o.o., Mitja Čotar,

glavni direktor Primorja, d.d., mag. Dušan Černigoj in občinski svetnik in predsednik odbora za finance Franci Matoz.

Pred stopetdesetimi leti je bila Divača majhna vasica...

Pred stopetdesetimi leti je bila Divača majhna vasica z vsega skupaj nekaj hišami. Takrat je naš prostor prvič pretreslo. Gradila se je železnica Dunaj-Trst ali železna cesta, kot so jo takrat imenovali, in presekala sedanjo občino praktično na polovico. Za takratne čase je bil to zelo velik inženirski podvig hkrati pa tudi hud udarec za naravo. Vendar je prav ta železna cesta v Divačo prinesla razvoj, o katerem takrat nihče niti slutil ni. Gradila so se stanovanja za železničarje, prihajali so vedno novi ljudje in Divača je rasla. Pozneje, z zgraditvijo železniške povezave Divača-Pula in Divača-Koper, pa je Divača postala strateško zelo pomembno železniško središče in križišče za takratno Jugoslavijo in tudi za Evropo. V kraj je prihajalo vedno več ljudi, graditi so se začeli večstanovanjski objekti, gostilne, trgovine, osnovna šola in vrtec ter tudi zdravstveni dom. Tako je Divača postala takoj po drugi svetovni vojni tudi občinsko središče in samostojna občina. Po spremembah zakonodaje se je za nekaj časa priključila Občini Sežana, potem pa leta 1995 spet postala samostojna občina s središčem v Divači.

Z zgraditvijo avtoceste Ljubljana-Koper v letih med 1996 in 2004 je ta prometnica občino Divačo presekala še po zahodnem robu iz smeri sever-jug. Naselje Divača je tako, malo v šali povedano, dobila še svojo avtocestno obvoznico in sicer na severni in vzhodni strani z razcepom Gaberk severovzhodno nad naseljem Divača. Ta poseg v prostor je bil še večji od posega, ki se je zgodil z zgraditvijo železnice, vendar je tudi ta prinesel nove možnosti za razvoj kraja.

Poslovna cona Risnik ima ugodno prometno lego

Območje "Poslovna cona Risnik" oziroma »MP-2«, kot jo je Občina Divača poimenovala, ko je sprejemala spremembe in dopolnitve prostorskih planov v letu 2004, je veliko kakšnih 10 ha in se razprostira med regionalno cesto na eni strani in avtocesto ter izhodom z avtoceste na drugi strani. Na reliefno razgibanem območju kraške gmajne, skalnatem in

Letalski posnetek območja Poslovne cone Risnik.

poraščinem z grmovjem in z nekaj nižjimi listavci, ki ga je avtocesta s svojim prihodom kot nekakšen žep odrezala od drugega okolja in ga ukleščila med glavno cesto na zahodni strani in avtocesto na vzhodni ter ga tako naravno razvrednotila, je občina Divača prav zaradi cestnih povezav videla kot priložnost, da tod omogoči razvoj, podoben tistemu, ki ga je pred 150. leti v Divačo pripeljala železna cesta in o katerem si takrat nihče ni niti sanjati ni upal.

Poslovna cona ima ugodno prometno lego med avtocesto in glavno cesto Ljubljana-Koper z neposrednim pristopom do avtoceste prek cestninske postaje ob izstopu v Divačo. Po avtocesti je enostavno in hitro dostopna tako iz notranjosti Slovenije (Ljubljana 75 km), kot s slovenske obale (Koper 30 km), prav tako pa je blizu tudi italijanski obali - Trstu (Trst 20 km). Prek razcepa Gabrk, ki je oddaljen le 4 km, se je hitro mogoče vključiti v sistem italijanskih avtocest. Izjemno blizu so vsa severno-jadranska pristanišča in pomembni letališči - letališče Jožeta Pučnika - Ljubljana in letališče Ronke - Trst Italija. V neposredni bližini pa je tudi letališče Divača na Gabrku pri Divači z novo 800-metrsko asfaltno stezo.

Cona je obkrožena tudi z biseri narave in turizma - s Škocjanskimi jamami (5 km), z Lipico (10 km), s Postojnsko jamo (25 km) ter s Portorožem, Piranom, Izolo in Koprom na slovenski obali (30 do 40 km).

Občina Divača je v letu 2006 na evropski PHARE-jev razpis prijavila projekt z naslovom »Vzpostavitev poslovne cone RISNIK - 1. faza: izdelava projektne dokumentacije z investicijskim elaboratom in pridobitev gradbenega dovoljenja za komunalno infrastrukturo«. V projektu si je občina Divača skupaj s partnerji zastavila primarni cilj, ki je predstavljal pridobitev projektne dokumentacije in gradbenega dovoljenja za komunalno infrastrukturo, ki je pogoj za vzpostavitev prve podjetniške cone v občini Divača. Interes Občine Divača kot prijaviteljice, pa tudi partnerjev, ki so sodelovali v projektu, je, da se z uresničitvijo tega projekta zagotovijo osnove za dolgoročni razvoj podjetništva v občini in s tem tudi razvoj širšega prostora. Skupni strošek projekta je 230.000 €, od tega pa je Občina Divača dobila od Ministrstva za gospodarstvo, vključno s Pharovimi sredstvi, 207.000 €.

Občina Divača je v letu 2006 pridobila gradbeno dovoljenje, v letu 2007 pa še okoljevarstveno dovoljenje za

Temeljni kamen za Poslovno cono Risnik so položili - z leve na desno: divaški Župan Matija Potokar, minister za gospodarstvo mag. Andrej Vizjak, glavni direktor Primorja, d.d., mag. Dušan Černigoj in direktor podjetja Risnik, d.o.o., Mitja Čotar. Za njimi stoji še občinski svetnik Franci Matoz. Fotografiji: I. Felicijan

Pomemben dokument**PROGRAM RAZVOJA PODEŽELJA
REPUBLIKE SLOVENIJE 2007-2013**

Ena izmed osrednjih tém, ki jih je Ministrstvo za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano (MKGP) predstavljalo na svojem razstavnem prostoru v hali B in v okviru strokovnega spremljajočega programa letošnjega Kmetijskega živilskega sejma v Gornji Radgoni, je Program razvoja podeželja Republike

Slovenije za programsko obdobje od leta 2007 do leta 2013 (PRP 2007-2013). Ta pomemben dokument, ki je bil v Bruslju potrjen julija letos, predstavlja osnovo v uresničevanju ukrepov za razvoj slovenskega podeželja v novem programskem obdobju.

V programskem obdobju 2007-2013 želimo na MKGP doseči nadgradnjo dosedanjih dosežkov na področju razvoja slovenskega podeželja. Temu je namenjen Program razvoja podeželja Republike Slovenije za programsko obdobje 2007-2013, ki je bil pripravljen in sprejet v tesnem sodelovanju s socialnimi partnerji, s strokovnimi institucijami in z nevladnimi organizacijami.

Novosti po meri uporabnikov

Oblikovanje novega enotnega sklada in poenotenje pravil o programiranju, financiranju in poročanju ter nadzoru sta poenostavila uresničevanje politike razvoja podeželja in uporabnikom omogočila lažji dostop do razpoložljivih finančnih sredstev. Prav tako bodo pri nekaterih, vsebinsko zahtevnejših ukrepih, ločene vloge za enostavne naložbe, ki bodo zahtevale manj dokumentacije, in za zahtevne naložbe za finančno večje projekte. V Agenciji RS za kmetijske trge in razvoj podeželja se vzpostavlja tudi informacijska podpora za omogočanje hitrejše obdelave vlog.

Med ukrepi prve osi kaže kot največjo spremembo izpostaviti podpore naložbam v predelovalnih panogah. Pogoji za upravičenost potegovati se za finančna sredstva so se vsebinsko razširili še na proizvode gozdarstva, zato pa je prišlo do pomembne zaostritve kriterijev v smislu velikosti upravičencev. Podpore so po novem omejene na mikro podjetja, na mala podjetja in na srednjevelika podjetja; v primeru gozdarskih proizvodov pa le na mikro podjetja.

Glede na že veljavno Uredbo o plačilih za ukrepe druge osi iz PRP 2007-2013, na osnovi katere so upravičenci vlagali letošnje zahtevke za posamezne ukrepe, velja omeniti, da je bila zaradi uskladitve z evropsko zakonodajo dopolnjena Uredba o predpisanih zahtevah ravnanja in dobrih kmetijskih in okoljskih pogojih (navzkrižna skladnost). Pri območjih z omejenimi možnostmi za kmetijsko dejavnost so bile opravljene korekcije že veljavnih območij. Pri določenih kmetijsko okoljskih ukrepih (predvsem integrirana pridelava in ekološko kmetijstvo) pa so dodane nekatere spremembe, ki so posledica

natančnejše opredelitve nekaterih minimalnih pogojev. Ti so bistveni za opredelitev ukrepa in pozitivnega učinka na okolje in tudi za razmejitev med običajno prakso ter nadstandardom.

V okviru tretje osi se med upravičene dejavnosti nedvoumno uvršča tudi nekmetijske gospodarske dejavnosti na podeželju, v primeru spodbujanja razvoja mikro podjetij pa tudi za upravičence ni nujno, da izhajajo iz kmetijstva.

Pomembna novost nove ureditve je tudi integracija razvojnega pristopa, do sedaj znanega iz pobude Skupnosti Leader, v razvojno programiranje v okviru novega Evropskega kmetijskega sklada za razvoj podeželja (EKSRP). Za lokalne razvojne strategije LEADER je značilno, da gradijo na razvojnem pristopu »od spodaj navzgor«. Nosilci razvojnih strategij so tako imenovane lokalne akcijske skupine, ki so javno-zasebna partnerstva.

PRP 2007-2013

PRP 2007-2013 je skupni programski dokument Slovenije in Evropske komisije, predstavlja pa programsko osnovo za črpanje finančnih sredstev iz Evropskega kmetijskega sklada za razvoj podeželja (EKSRP). Zasnovan je tako, da sledi doseganju zastavljenih ciljev Lizbonske strategije, ki so usmerjeni v izboljšanje razmer v Evropski uniji na področjih zaposlovanja, inovativnosti, podjetništva, liberalizacije in varovanja okolja.

Podlaga za pripravo PRP 2007-2013 je slovenski Nacionalni strateški načrt za razvoj podeželja 2007-2013, katerega splošni cilj je uravnotežen razvoj podeželskih območij Slovenije. Doseganju tega cilja so namenjene tudi aktivnosti PRP 2007-2013, ki upoštevajo razvojne potrebe in možnosti slovenskega podeželja. Namenjene so izboljšanju konkurenčnosti vseh treh sektorjev primarne proizvodnje - kmetijstva, živilstva in gozdarstva - ter krepitvi večnamenske vloge kmetijstva in gozdov ob upoštevanju splošnih načel trajnostnega razvoja. Za uspešen razvoj kvalitetnega podeželja je treba okrepiti tudi ekonomsko in socialno stanje podeželja ter uveljaviti podjetniško miselnost za povečanje zaposlenosti.

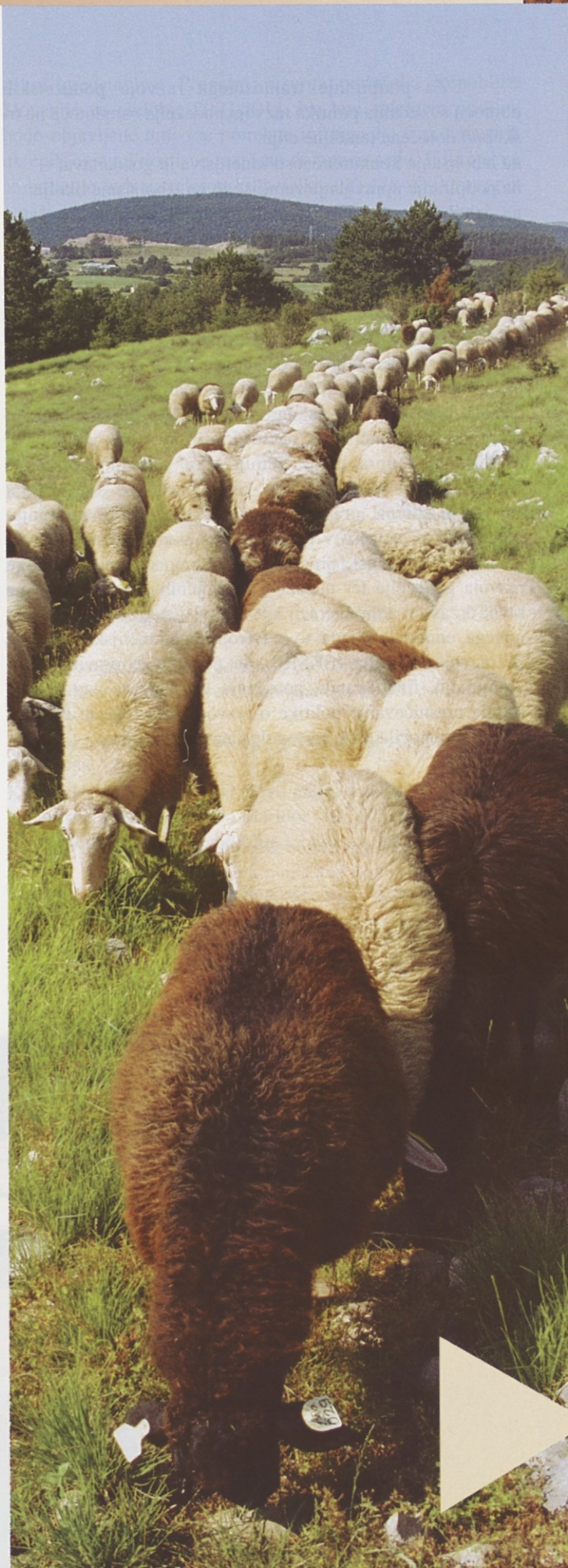
Pozornost pa je namenjena tudi vzdrževanju kulturne krajine, varovanju okolja, trajnostnemu gospodarjenju z obnovljivimi naravnimi viri ter ohranjanju poseljenosti in identitete podeželja.

Slovenija bo s PRP 2007-2013 uresničevala izbrane ukrepe vseh štirih osi, opredeljenih v Uredbi (ES) št. 1698/2005, izhajajoč iz analize stanja in zastavljenih ciljev ter prioritete na osnovi Strateških smernic Evropske skupnosti in slovenskega Nacionalnega strateškega načrta za razvoj podeželja (NSN). Zanje je namenjenih skoraj 1,16 milijarde €, od tega znaša prispevek Skupnosti (EKSRP) več kot 900 milijonov €, preostali del pa predstavljajo nacionalna sredstva.

Preglednica 1: Finančna sredstva po posameznih oseh ter delež sofinanciranja Evropskega kmetijskega sklada za razvoj podeželja (EKSRP):

Os	Javna sredstva (v milijonih)		
	Skupaj	EKSRP sredstva	% na os EKSRP
1. os	399	300	33,28
2. os	587	470	52,22
3. os	132	99	11,00
4. os	33	27	3,00
Tehnična pomoč	6	4	0,50
Skupaj	1157	900	100,00

Shema 1: Politika razvoja podeželja 2007-2013

Za podpiranje trajnostnega razvoja podeželskih območij se sedanja politika razvoja podeželja osredotoča na tri skupno določene temeljne cilje:

na izboljšanje konkurenčnosti kmetijstva in gozdarstva;
na podpiranje upravljanja zemljišč in na izboljšanje okolja;
na izboljšanje kakovosti življenja in spodbujanje večanja raznovrstnosti gospodarskih dejavnosti.

Vsakemu posameznemu temeljnemu cilju v programu razvoja podeželja ustreza tematska os, ki jo dopolnjuje „metodološka“ os, namenjena pristopu LEADER - os LEADER. Ta pristop omogoča usmerjanje sofinanciranja iz sredstev Evropske unije za razvoj podeželja v skupno določene prednostne naloge Evropske unije za te osi, hkrati pa omogoča dovolj prožnosti za iskanje ravnotežja med sektorsko razsežnostjo (kmetijsko prestrukturiranje) in ozemeljsko razsežnostjo (upravljanje zemljišč in socialnoekonomski razvoj podeželskih območij).

Različna pravila o programiranju, financiranju, poročanju in nadzoru v preteklem programskem obdobju so zmanjšala skladnost, preglednost in prepoznavnost politike razvoja podeželja ter uresničevanja njenih ukrepov, tako na ravni državnih administracij kot tudi vlagateljev. Oblikovanje novega, enotnega sklada, to je Evropskega kmetijskega sklada za razvoj podeželja (EKSRP), in poenotenje pravil o programiranju, financiranju, poročanju ter nadzoru, sta poenostavila uresničevanje politike o razvoju podeželja in uporabnikom omogočila lažji dostop do finančnih sredstev.

Travniki na Krasu spet služijo svojemu namenu.
Na komenskem kosi tudi Dario Zidarič iz Praprota.
Krajina je urejena in manjše so možnosti širjenja požarov.

Prednostne naloge PRP 2007-2013 se uresničujejo v okviru štirih osi:

Prva os : Izboljšanje konkurenčnosti kmetijskega in gozdarskega sektorja

Tri prednostne naloge prve (1.) osi so:
dvig usposobljenosti in krepitev človeškega potenciala v kmetijstvu in gozdarstvu;
prestrukturiranje fizičnega kapitala v kmetijstvu in gozdarstvu ter spodbujanje inovativnosti;
izboljšanje kakovosti kmetijske proizvodnje in proizvodov.

Prispevale bodo k dvigu konkurenčnosti primarnega sektorja in dodane vrednosti na vseh treh področjih ukrepanja, to je kmetijstva, živilstva in gozdarstva. Poleg tega bodo neposredno in medsebojno ugodno vplivale tudi na izboljšanje kakovosti okolja ter življenja na podeželju.

Druga os: Izboljšanje okolja in podeželja

Prednostni nalogi druge (2.) osi bosta podpirali ohranjanje kmetovanja v območjih z omejenimi možnostmi za kmetijsko dejavnost (OMD) ter spodbujali okolju prijazne kmetijske prakse tudi na območjih Natura 2000 in na območjih, ki so za ohranjanje biodiverzitete posebnega pomena. Prav tako bosta neposredno pripomogli k izboljšanju

razmer v okolju in k izboljšanju vodâ, podpirali trajnostno rabo kmetijskih zemljišč in sonaravne oblike kmetovanja.

Tretja os: **Izboljšanje kakovosti življenja na podeželskih območjih in spodbujanje diverzifikacije podeželskega gospodarstva**

Prednostni nalogi tretje (3.) osi sta:

spodbujanje raznovrstnosti podeželskega gospodarstva; izboljšanje kakovosti življenja na podeželju.

Prispevali bosta k izboljšanju zaposlitvenih možnosti in gospodarskega razvoja podeželja, h kakovosti življenja na podeželju ter h ohranjanju naravne in kulturne dediščine. Z nadgradnjo, dopolnjevanjem in plemenitenjem učinkov 1. in 2. osi bo podprt skladen in trajnostni razvoj podeželskih območij.

Četrta os: **LEADER**

Namen prednostne naloge četrte (4.) osi je spodbujanje odločanja o razvoju posameznih podeželskih območij po pristopu "od spodaj navzgor" (pristop LEADER). Podprto bo pridobivanje strokovnih znanj in animacija območij za postavitev javno-zasebnih lokalnih partnerstev, njihovo vodenje, izdelava in uresničevanje lokalnih razvojnih strategij ter sodelovanje z lokalnimi akcijskimi skupinami (LAS) in njihovo povezovanje. Z uresničevanjem pristopa LEADER bodo nadgrajeni cilji 1. in 2. osi ter zlasti 3. osi.

Dodeljevanje sredstev

Uresničevanje programa bo temeljilo na osnovi Uredbe o plačilih za ukrepe 2. osi iz Programa razvoja podeželja Republike Slovenije za obdobje 2007-2013 v letih 2007-2013, na osnovi Uredbe o ukrepih 1., 3. in 4. osi Programa razvoja podeželja Republike Slovenije za obdobje 2007-2013 in na osnovi javnih razpisov.

Po potrditvi Uredbe o ukrepih 1., 3. in 4. osi Programa razvoja podeželja Republike Slovenije za obdobje 2007-2013 na seji vlade R Slovenije se bo izvedlo javne razpise, ki bodo predvidoma odprtega tipa. V njih bodo podrobneje opredeljeni pogoji za prijavo na razpise, postopki za dodelitev sredstev, merila za dodelitev sredstev, dokazila, upravičeni stroški ter način uporabe sredstev. Objavljeni bodo v Uradnem listu RS in na spletnih straneh MKGP in Agencije RS za kmetijske trge in razvoj podeželja (ARSKTRP). Sredstva 1., 3. in 4. osi se dodelijo v postopku na podlagi javnih razpisov, ki jih - tako kot v preteklih obdobjih - izvede ARSKTRP. Ta agencija tudi izplačuje odobrena sredstva na podlagi podanih zahtevkov. Prva izplačila finančnih sredstev za ukrepe PRP 2007-2013 pričakujemo v letu 2008.

Dostop do informacij

Ministrstvo za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano

Na spletni strani Ministrstva za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano R Slovenije (<http://www.mkgp.gov.si/>) je v

celoti predstavljen Program razvoja podeželja Republike Slovenije za obdobje 2007-2013. Na tem spletnem naslovu bodo objavljene tudi vse potrebne informacije o posameznih ukrepih in javni razpisi z razpisno dokumentacijo. Informacije so na voljo tudi na telefonski številki (01) 478-90-00 in prek e-naslava: prp.mkgp@gov.si

Najpomembnejša INFO točka je organizirana na Agenciji Republike Slovenije za kmetijske trge in razvoj podeželja (<http://www.arsktrp.gov.si/>) v okviru njenega klicnega centra na telefonski številki 01/580-77-92. Zainteresiranim bodo nudili podrobne informacije o vseh ukrepih (namen, vsebina, upravičene aktivnosti in stroški, merila za izbor in posebnosti posameznih ukrepov), o pogojih javnih razpisov, o razpisni dokumentaciji in o načinu pridobivanja sredstev (postopki).

Kmetijsko gozdarska zbornica Slovenije

Pomembne INFO točke so tudi na Kmetijsko gozdarski zbornici Slovenije (tel.: 01/513- 66-00, <http://www.kgzs.si/>) in na njenih kmetijsko gozdarskih zavodih:

Kmetijsko gozdarski zavod Celje (tel.: 03/490-75-86, 02/824-69-23)

Kmetijsko gozdarski zavod Kranj (tel.: 04/280- 46-33)

Kmetijsko gozdarski zavod Ljubljana (tel.: 01/513-07-00, 03/563-43-80)

Kmetijsko gozdarski zavod Nova Gorica (tel.: 05/335-12-12, 05/726-58-17)

Kmetijsko gozdarski zavod Novo mesto (tel.: 07/373-05-74)

Kmetijsko gozdarski zavod Maribor (tel.: 02/228-49-12)

Kmetijsko gozdarski zavod Murska Sobota (tel.: 02/539-14-42)

Kmetijsko gozdarski zavod Ptuj (tel.: 02/749-36-39)

Zavod za gozdove Slovenije

Na centralni enoti (CE) in območnih enotah (OE) Zavoda za gozdove Slovenije (ZGS) (<http://www.zgs.gov.si/>) so na voljo podrobnejše informacije o ukrepih za področje gozdarstva:

CE ZGS (tel.: 01/470-00-50)

OE Tolmin (tel.: 05/380-12-40)

OE Bled (tel.: 04/575-03-00)

OE Kranj (tel.: 04/202-42-00)

OE Ljubljana (tel.: 01/241-06-00)

OE Postojna (tel.: 05/700-06-10)

OE Kočevje (tel.: 01/895-52-76)

OE Novo mesto (tel.: 07/394-25-50)

OE Brežice (tel.: 07/499-16-00)

OE Celje (tel.: 03/544-19-64)

OE Nazarje (tel.: 03-839-37-70)

OE Slovenj Gradec (tel.: 02/883-92-20)

OE Maribor (tel.: 02/234-16-15)

OE Murska Sobota (tel.: 02/534-95-00)

OE Sežana (tel.: 05/707-44-00)

Trta, ki bi lahko dopolnila izvirnost ponudbe kraških vinogradnikov in vinarjev

VITOVSKA GRGANJA - STARA BELA VINSKA SORTA

Majda Brdnik

'Vitovska grganja' je stara bela vinska sorta, razširjena na Krasu na obeh straneh meje - v Sloveniji in Italiji ter v Vipavski dolini. Prvi znani pisni viri segajo v leto 1844, ko je župnik in učitelj vinogradnikov Matija Vertovc v knjigi "Vinoreja za Slovenze" zapisal, da imamo med "belimi, bolj žlahtnimi plemeni ali sortami" ... "Teržaško gerganjo v Berdih Šterjana imenovano, Gerganjo z velikimi, polnimi grozdi; Gerganjo z debelimi jagodami in Gerganjo operhljivko".

Natančno poreklo te sorte ni poznano; mogoče je sorta na tem območju Primorske dežele samonikla? Pred vdorom trsne uši je bila sorta grganja razširjena v Brdih, v okolici Črnič, Slapa, Štanjela in Trsta. Spada v skupino Proles pontica (Negruljeva geografska razdelitev), ki domuje ob Črnem morju. Kot sorta *Vitis vinifera* L. sp. *vinifera* vitovska grganja je bila uradno potrjena šele leta 1997 in je sedaj v ponovnem postopku.

Območja pridelave

Primorska vinorodna dežela:

- vinorodni okoliš Kras
- vinorodni okoliš Vipavska dolina

Območje pridelave sorte "vitovska grganja" v Sloveniji
(Register pridelovalcev grozdja in vina, november 2006)

Vinorodni okoliš	Število trsov	Površina v ha	Delež v okolišu (%)
Kras	32.482	9,13	1,5
Vipavska dolina	20.010	6,04	0,2
Primorska vinorodna dežela	52.492	15,17	0,2

Danes so znani vinogradi na Krasu, kjer vitovska grganja zajema 1,5 % površin: Sveto, Gorjansko, Kreplje, Križ, Veliki dol, Dutovlje, Krajna vas, Brje pri Komnu... V Vipavski dolini zajema ta sorta 0,2 % z vinogradi zasajenimi površin. Precej razširjena je na Tržaškem Krasu v okolici Opčin vse do Praproti.

Opis sorte

Sinonimi sorte so: grganka, garganja, vitovska, vitouska, vitovška, vitovka, gorjanska, malvazija s piko, beli

Stara trta pri Kosminovih v Brjah pri Komnu

Grozd vitovske grganje

Trte vitovske grganje ob rojstni hiši Karla Štreljja v Gorjanskem

refošk, vrbinma, vrbovna. Vitovska grganja je zaradi odpornosti na sušo ter zaradi dobrih pridelkov priljubljena sorta. Njeni grozdi so veliki, največkrat piramidalni, rumenkasti, srednje zbiti, s povprečno maso 290 g. Listi so srednjeveliki, temnozeleni, spodaj prekriti z gosto volneno prevleko, kar je redkost med primorskimi belimi sortami. Jagode so srednjevelike, okrogle do rahlo sploščene z izrazitim popkom ali križcem, ki je posledica nepopolno razvitega pestiča. Kožica je precej debela in trda, meso je sočno.

Vitovska grganja odganja pozno - konec aprila, nekaj dni za refoškom, a pred malvazijo. Cveti v drugi polovici junija; dozori v zadnji dekadi septembra. Od brstenja do zrelosti potrebuje pet mesecev in dobro izkoristi posebno klimo kraške planote. Sorta je srednje bujna.

Ta gojitveno obliko se priporoča šparonsko (enokraki ali dvokraki Guyot) ali višje gojitvene oblike - kraški latnik z 2-3 šparoni. Želeni pridelek, ki zagotavlja kakovost, je do 11.000 kg grozdja na hektar. Priporoča se srednjetežka tla in zračne lege.

Vino

Vitovska grganja daje elegantno, harmonično vino z zmerno alkoholno stopnjo, ki ga ne pijemo le ob hrani. S tehnologijami v vinogradu (gojitvena oblika, ki zagotavlja primerno obremenitev, poletna zelena rez, čas trgatve...) ter z ustrezno tehnologijo v kleti pa lahko vino pripravimo tudi za staranje v lesenih sodčkih. Zaradi svoje nežnosti in rahlega okusa po mandljih nas navdaja z radovednostjo.

Mogočna trta vitovske grganje v Svetem. Obseg trtinega debela pri tleh je 95 cm, premer debela pa je 30,7 cm. Trta je speljana po latniku, ki meri v dveh razvejanih krakih v skupno dolžino kar 12,9 m in je vsako leto polna velikih grozdov.

Selekcija

Zaradi razširjenosti te sorte na Krasu, v Vipavski dolini in na Tržaškem Krasu ter le zgolj naključnega odbiranja-selekcije vinogradnikov se pojavlja pri grganji velika variabilnost. Selekcija te sorte se ja začela leta 1987, ko se je v Velikem Dolu spremljalo 30 odbranih trsov vitovske grganje. Pozitivno množično selekcijo so začeli leta 1993 v Svetem, kjer so pet let spremljali 954 trt. Leta 2001 je bilo odbranih in razmnoženih še 19 različnih trt s Krasa (nekatero presegajo starost 100 let) in njihove potomke so posajene v Krepljah, v Ložah in na Planini. Prav te stare trte vitovske grganje na Krasu dokazujejo tradicijo in pomen te sorte za vinogradnika.

Posamične stare trte vitovske grganje so v Tomaju na dvorišču družine Kocina, v Krepljah pri Tavčarjevih (hišna št. 2), v Brjah pri Komnu na Kosminovem borjaču in v Gorjanskem ob rojstni hiši Karla Štreklja.

Možnost razvoja

Kot geografsko omejena in prilagojena na rastne razmere Krasa ima bela vinska sorta vitovska grganja nedvomno svoje mesto na tem vinorodnem območju. Z nadalje-

vanjem selekcije, ob ustrezni ampelotehniki (predvsem ob primerni obremenitvi) ter ob ustrezni predelavi in negi vina ima možnosti, da dopolni sortiment vinske ponudbe. Na Krasu, kjer domujejo sonce, rdeča zemlja, kamen in burja, bi lahko vitovska grganja kot stara sorta v teranovi senci (teran nosi zaščito "Priznana tradicionalno poimenovanje"!), dopolnila izvornost ponudbe kraških vinarjev.

Novo odkritje - dragocena naravna kulturna dediščina v Svetem

Tem starim kraškimi vitovskim grganjam se je nedolgo tega (po zaslugi revije Kras) pridružila vitovska grganja - prava herojka - iz Svetega. Dolga desetletja se je skrivala na manjšem vrtnem vinogradu za zaraščenim zidom. Sedaj je v dobrih rokah akademske slikarke in arhitektke mag. Alenke Kham Pičman, ki skupaj z izkušenim vaškim vinogradnikom gospodom Ladijem Šavlijem skrbita zanjo. Trta je speljana po latniku, ki meri v dolžino kar 12,9 m. Pri tleh meri obseg njenega debela 95 cm, njegov premer pa 30,7 cm. Nato se razveja v dva kraka, ki segata do omenjene dolžine. Krasijo jo

Vitovska grganja v Svetem je v dobrih rokah njene lastnice - univ.dipl. arhitektke, akademske slikarke in mag. grafike Alenke Kham Pičman in pod budnim očesom vinogradnika Ladija Šavlija. Letos so jo spet krasili tudi 30 cm dolgi grozdi.

lepo razviti piramidalni grozdi, dolgi tudi do 30 cm, ki so letos občutili nekaj udarcev toče. Zmerili smo sladkorno stopnjo grozdnega soka, ki je dosegla v našem primeru $1,084 \text{ g/cm}^3$ in bo po alkoholnem vrenju vino iz njega imelo 11,5 prostorninskih % alkohola.

Starost trte je težko določiti, zato smo na pomoč poklicali Gozdarski inštitut Solovenije, ki se je povabilu revije Kras takoj odzval. Njegov sodelavec dr. Tom Levanič je po njenem ogledu izmeril obseg in premer njenega debla, starosti pa s pomočjo vrtine v les - žal - ni mogel ugotoviti, ker je deblo v notranjosti votlo. Ugotovili pa smo, da naša "stara lepoticca" ni cepljena. Torej raste na svojih koreninah in ji trsna uš prizanaša že od konca 19. stoletja. Je res dragocen naravni in kulturni spomenik!

Viri

Blažina, I.; Štolfa, D., 1989: Ampelografski opis sorte vinske trte "Vitovska grganja" (*Vitis vifera* L.cv. "Vitovska grganja") z metodo OIV deskriptorjev, Zbornik BF, Biotehniška fakulteta, str. 107-114, Ljubljana
Brdnik, M.; Lavrenčič, P.; Žgur, J., 2002: Predklonska selekcija sorte "Vitovska grganja" (*Vitis vinifera* L.) na slovenskem Krasu, str.:179-182, Vinogradi in vina za tretje tisočletje

Majda Brdnik, univ.dipl.inž. agronomije -
Kmetijsko gozdarski zavod Nova Gorica,
Kmetijska svetovalna služba, Sejmiška 1/a, Sežana

Za povsem zaraščenim suhozidom v Svetem, ki ga obnavlja nuklearni fizik prof. dr. Lovrenc Pičman, se je "skrivala" mogočna trta vitovske grganje, katere se je razveselila strokovnjakinja za vinogradništvo in vinarstvo Majda Brdnik, univ. dipl. inž. agronomije iz Svetovalne službe Sežana Kmetijsko gozdarskega zavoda Nova Gorica.

Vse več zanimanja javnosti

TRADICIONALNI ERAZMOV

Ksenija Dvorščak

Sredi devetdesetih let prejšnjega stoletja je potekala intenzivna obnova Predjamskega gradu. Hkrati z njegovo novo podobo se je pojavila tudi potreba po sodobnejši interpretaciji zgodovine gradu in življenja v njem. Tradicionalna prireditev Erazmov viteški turnir v Predjami kot srednjeveški dogodek je eden izmed načinov, kako gostom pričarati nekdanje življenje v gradu in ob njem. Letos je bila že dvanajstič, in sicer 21. in 22. julija v Predjami.

Nastopi vitezov konjenikov so med najprivlačnejšimi predstavitvami na prireditvi. V ozadju Predjamski grad.

Gostitelj Erazerm Predjamski naznani začetek turnirja.

Erazmov viteški turnir v Predjami je zasnovan na znanju, zapiskih in ilustracijah iz 16. stoletja ali tistih, ki pričajo o tem stoletju. Ta čas smo izbrali zato, ker je Predjamski grad, kakršnega vidimo danes, dobil podobo v letu 1583, ko je bil dograjen njegov vhodni renesančni stolp. Tradicionalna prireditev Erazmov viteški turnir v Predjami je večslojna - za plemstvo, tlačane in otroke. Na turnirskem prostoru se srčni vitezi - lokostrelci, mečevalci in konjeniki - v dopoldanskem in popoldanskem času postavljajo s spretnostmi bojevanja.

Letos so se na 12. Erazmovem viteškem turnirju v Predjami predstavile skupine Svibor iz Srbije, Vis Ferri iz Italije, vihralci zastav iz Lanciana, domači vitezi različnih društev in konjeniki društva Lovrenc. Prvi, dopoldanski del turnirskega programa sestavlja prikaz bojnih veščin in spretnosti z vsemi orožji peš in jež, v popoldanskem času pa se udeleženci pomerijo med seboj v tekmovalnem delu.

Turnir, iz latinske besede »torneamentum« oziroma francoske »tourner« (obračati), je bil prava konjeniška bitka v malem; dva oddelka vitezov sta si jezdila nasproti in se bojevala s kopji ali meči. Turnirje so prirejali v čast knezom ali drugim visokim plemičem. Dan in kraj turnirja je bil razglašen po vsej deželi in vabil viteze k udeležbi. Običajno so turnirje prirejali v bližini velikih mest, kjer so se številni udeleženci lahko nastanili. Vitezi so se turnirjev udeleževali v velikem številu, saj je veljalo za veliko sramoto, izogniti se turnirju brez res tehtnega razloga.

VITEŠKI TURNIR V PREDJAMI

Pevac kronist razlaga slavno zgodovino viteza Erazma Predjamskega.

Orientalška plesalka zabava gospodo (in obiskovalce).

Turnir je bila izključno igra vitezov in ga plemstvo še danes smatra za svojo posebno predpravico. Meščani, ki so viteške igre pogosto obiskovali kot gledalci in v bojevanju seveda niso bili izurjeni, niso hoteli razumeti, zakaj v takšnih igrah ne bi smeli tudi oni sodelovati. Na plemiške turnirje seveda niso mogli, vendar obstajajo poročila, da so že leta 1226 heidelberški trgovci priredili turnir, na katerega so povabili trgovce iz okolice.

Od sredine 13. stoletja naprej je poznano tekmovanje v »zabadanju Rolanda«, ki je tudi sestavni del Erazmova viteškega turnirja. Mladeniči napadajo oboroženo gibljivo figuro.

Vitezi-mečevalci se s svojo opremo in z nekdanjim načinom življenja vsako leto predstavljajo v viteškem taboru, ki je na ogled ves dan. Osrednji liki na prireditvi so gostitelj in najslavnejši prebivalec gradu Erazem Predjamski, vojskovedja in Erazmov prijatelj Andrej Baumkirchner, ki je Dunaj rešil pred Turki, ter škof Piccolomini, poznejši papež Pij II., ki je posvetil cerkvico v Predjami. Letos je Erazma obiskal tudi Gašper Lambergar; točka, v kateri je premagal Pegama, je bila zanimiva parodijska popestritev prireditve.

Najbolj znani prebivalec Predjamskega gradu, Erazem, je živel v drugi polovici 15. stoletja v nedokončanem srednjeveškem gradu. Tedaj je imel grad še bolj izrazito obrambno nalogo. Bivanje v njem ni bilo ravno prijetno - bilo pa je varno. No, Erazmu niti to ni pomagalo.

V bojih med avstrijskim cesarjem Friderikom III. in ogrskim kraljem Matijo Korvinom je samosvoji in ponosni Erazem podpiral slednjega. Ko je cesar dal obglaviti njegovega prijatelja, se je Erazem zapletel v prepir s cesarjevim sorodnikom in ga ubil. Pred oblastnikovo togoto, pred plačanimi zasledovalci se je zatekel v Predjamski grad in cesarja le še bolj jezil z roparskimi napadi na trgovske karavane. Tržaški glavar Gašper Ravbar je dobil od cesarja nalogo, da ga ujame. Po legendi ga je v globokem snegu s svojimi podrepniki tudi izsledil. Oblegali so ga leto in dan, s katapulti metali vanj kamnite krogle in hiralni spodaj od nemoči in jeze, ko jim je Erazem ponujal pečenega vola in sveže nabrane češnje. Šele s pomočjo prodane duše, izdajalskega služabnika, pohlepnega zlatnikov in veljave v cesarski družini, se je Ravbarju posrečilo premagati Erazma. Ko se je Erazem odpravil, kot piše Valvasor, "tja, kamor niti turški sultan ne more iti po svojem odposlancu", je služabnik posvetil z lučjo, ki je morilski krogli pokazala smer. In takrat (leta 1484) so kamni, ki so se vsuli po zadetku krogle, pokončali roparskega viteza.

Andrej Baumkirchner, baron in glavar v Bratislavi, je bil rojen 1420. leta v Vipavi. Zaradi svoje postave in predrznosti je veljal za slovitega junaka. Bil je prijatelj Erazma Predjamskega. Cesarja Friderika III. je dvakrat rešil; prvič, ko sta Vitovec (češki plemič, poveljnik oddelkov celjskih grofov v bojih s Habsburžani) in Einzinger oblegala dunajsko Novomesto (1452), drugič pa leta 1462.

Italijanski mojstri vihranja zastav ustvarjajo praznično vzdušje.

Baumkirchner je bil nestanovitnega značaja; v službo je stopil, kjer se je nadejal večjega dobička, tako je prišel na stran celjskega grofa Ulriha. Ko je pozneje prestopil na Friderikovo stran in se zanj bojeval, mu cesar uslug ni poravnal, zato se je izkušeni poveljnik najemniških čet postavil na čelo nezadovoljnih plemičev in se je bojeval proti deželnemu knezu. Cesarju Frideriku je napovedal vojno, ko se je ta mudil v Rimu. Zasedel je razna mesta in trge na Štajerskem. Pri Furstenfeldu je Baumkirchner leta 1496 premagal cesarjevo vojsko. Cesar se je moral na pritisk notranjeavstrijskih stanov z Baumkirchnerjem pogoditi in pristati na plačilo odškodnine njemu in njegovim najemnikom. Baumkirchner je dobil od cesarja tudi pravico kovati svoj denar. Da bi mu Friderik lahko izplačal odškodnino, je moral razpisati dodatne davke, ti pa so zaradi splošnega opustošenja dežele počasi odtekali in Baumkirchner je uvidel, da mu cesar dolga ne bo mogel izplačati, zato je začel snovati nov upor. Iz bojazni pred tem ga je cesar dal poklicati v Gradec, da bi se pobotala, a ga je kljub dani besedi o prostem odhodu dal prijeti in obglaviti.

Enea Silvio Piccolomini je postal papež Pij II. leta 1458 in je bil značilen predstavnik renesanse. Že kot tajnik nemškega cesarja Friderika III. je bil nadvse spoštovan in so ga poznali po vsej Evropi. Bil je pesnik in pisatelj, kronist in geograf, bleščeč govornik, moder politik in okreten diplomat. Umril je leta 1464. Leta 1449 je posvetil cerkvico Žalostne matere božje v Predjambi.

V drugi polovici 15. stoletja so bili turški vpadi zelo pogosti. Orožje so smeli uporabljati le plemiči. Za obrambo pa so morali biti usposobljeni vsi - tudi nižji sloji. Zato so se znašli po svoje; urili so se s kmečkim orodjem. Eden izmed običajev, ki spominja na te čase urjenja, je štehvanje. Ohranilo se je na Koroškem in v Savljah. Dvakrat pa se je odvijalo tudi v okviru Erazmovskega viteškega turnirja v Predjambi.

V spomin na čase turških vpadov v naše kraje jahajo neporočeni fantje v galopu na neosedlanih kmečkih konjih po stezi mimo štehovskega sode, po katerem udarjajo z železnim kijem. Štehovski sod predstavlja turško glavo, namen štehvanja pa je razbitje sode. Ko je sod razbit, je štehvanje končano. Štirje sodniki ocenjujejo večšine štehovca na konju in sicer: galop, udarec, spust vajeti in odpadle obroče. Tekmovalec s skupno največ točkami zmaga.

Zaradi zanimivega obujanja te tradicije je v okvirju turnirja ostala kmečka veselica - gauda, na kateri se je in pije, tekmuje in zabava na način »nižjih slojev«. Domačini pripravijo posebne hudomušne igre, ki jih poimenujejo »Predjamski triatlon«.

Na loki nasproti mlinu je vsako leto postavljen viteški tabor, v katerem se predstavljajo vse gostujoče skupine. Med opoldanskim odmorom vitezi organizirajo malo šolo mečevanja za najmlajše in razstavijo na ogled svojo opremo.

Ob mlinu se vsako leto medsebojno pomerijo lokostrelci iz Slovenije in tujine. Dvodnevni mednarodni lokostrelski

turnir organizira domači LK MINS Postojna. V nedeljo se jim pridružijo tudi obiskovalci.

Otroci imajo na posebno urejenem prostoru za grajsko kaščo ustvarjalne delavnice, svoje igre in turnir. Letos so jih zabavali čarodej in glumači, na ogled sta bili lutkovni igri Pastir ter Kraljična na zrnju graha. Bolj marljivi so si lutke lahko izdelali tudi sami. Glede na to, da smo zadnja leta opazili povečano zanimanje med mladimi družinami z otroki, smo jim namenili še več vsebin, ki so se odvijale na osrednjem turnirskem prostoru, pred gradom in v mečevalskem taboru. Na izbiro so imeli šolo za paže in mlade gospodične, otroške konjeniške viteške igre, šolo mečevanja ter otroške šaljive igre na turnirskem prostoru. Ves dan so bile na voljo otroške ustvarjalnice in pravljničarski kotiček.

Na trgu pri Erazmovi lipi na rustikalnih stojnicah svojo robo razstavljajo mojstri stare obrti. Vsakdo od njih demonstrira obrt in povabi obiskovalce, da si tudi sami izdelajo priročen spominček. Ob stojnicah je gostinska ponudba, ki poleg klasičnih vključuje predvsem srednjeveške dobrote. Ob dobri hrani jih na bližnjem odru zabavajo glumači, čarodej, godci in orientalska plesalka.

V neposredni bližini lipje je cerkvena Žalostne matere božje, v kateri je Janez Svetokriški predstavil svoje pridige.

Kašča se v času prireditve spremeni v »taberno« - kot so se nekoč imenovala gostišča. V pritličju je urejena pivnica, v prvem nadstropju pa vaško gledališče za nastopajoče, kjer se odvija predvsem program za otroke. Najraje imajo glumače in lutkarje, s katerimi tudi sami ustvarjajo lutke.

Že vsa leta je posebnost turnirja bogata srednjeveška pojedina, ki vključuje jedi, pripravljene po izvornih srednjeveških receptih in je servirane na način, ki je bil v veljavi pred pol tisočletja.

Ob koncu srednjega veka so bile slavnostne pojedine družabno opravilo. V naših krajih so se pri pripravi jedi in obnašanju za mizo prepletale navade in šege s severa s tistimi iz mediteranskih dežel. S prebujajočo se renesanso je kuharska umetnost hitro napredovala. Poleg svinjine, ovčetine in bravine so prinašali na mizo tudi veliko perutnine, zajcev, domačih in divjih golobov, pa tudi meso živali, ki jih zdaj ne jemo več: krokarjev, vran, labodov, štokelj in predvsem pavov, ki so pomenili vrhunec slavnostne pojedine... Jedi so bile običajno močno začinjene s poprom, z ingverjem in muškatom ter s cimetom. Pretirano količino začimb so uporabljali, da bi prekrili čest zadah mesa in ustregli vitezom, prijateljem dobre, močne pijače. Te pa se tudi gospe niso branile. Damam so svetovali, naj pijejo, da bodo imele lepa rdeča lička. Pili so mošt, medeno ali jagodovo vino, včasih tudi manj priljubljeno pivo, ki pa je bilo za gospe prelahko. Veljalo je namreč, da kozarec vina zaleže za 44 kozarcev piva. Vino je bilo glavna pijača, začinili so ga z medom, jagodovim sirupom ali celo s poprom; v njem so namakali sadje, mandlje in podobno. Recepti za pripravo so bili različni, znan in posebno cenjen je bil hipokras. Vilic v tistih časih niso uporabljali. Cenili so prestiž, blišč in uglednost. Ko pa jim je vino razburkalo kri, je bilo konec lepega vedenja in kar tekmovali so, kdo se bo bolj šopiril in grše kvantal.

Sprejemati goste, jih gostiti in razveseljevati, je veljalo za gosposko dolžnost. Prenekateri vitez je zaradi svojega gostoljubja obubožal, kajti tistemu, ki je prišel na glas, da je skop in zapet, se je slabo godilo, posebno če ni pogostil in obdaril potujočih pevcev, saj so ti pozneje na vseh gradovih o njem peli sramotilne pesmi.

Na dan prireditve je bil tudi Predjamski grad odprt za ogled. Da je v njem še bolj privlačno, poskrbijo renesančni godci Gallenberg Vaganti. Letos so se jim pridružili tudi plesalci igralske skupine Gašperja Lambergarja.

Značilnost Erazmova viteškega turnirja je, da zgodba dogodka temelji na dejanskih zgodovinskih dejstvih in likih. Druga značilnost pa je, da si želimo sodelovanja obiskovalcev. Njihovo pozornost želimo usmeriti tudi na opremo, obleke in orožje nastopajočih, na bobne, vozove za glasbo in igre, okrašen prireditveni prostor, zastave, grbe.

Prireditev je Turizem KRAS, destinacijski management, d.d. (prej Postojnska jama, turizem, d.d.) Izvajalca sta poleg gostujočih skupin društvo ljubiteljev srednjega veka in zgodnje renesanse Erazmovi gradniki iz Postojne in turistično društvo Erazem Predjamski, prav tako iz Postojne. Scenarist in režiser prireditve je Matjaž Loboda. Gradniki skrbijo za vsebinski del prireditve, člani turističnega društva pa skrbijo za logistični del. Prireditev je podprla tudi občina Postojna. Seveda pa takšne prireditve ne bi mogli izpeljati brez sodelovanja domačinov, ki se vključujejo v pripravo in čiščenje prireditvenega prostora, v program prireditve in v prometni režim.

Uporabljena literatura

Badjura, R., 1930: Sto izletov po Gorenjskem, Dolenjskem in Notranjskem, samozaložba
Kuret, N., 1963: Ziljsko štehanje in njegov evropski okvir, Ljubljana
Loboda, M., 2001: Scenografija prizorišč za Erazmov viteški turnir, povzeto po Friedrich Zoepfl, Deutsche Kulturgeschichte, Predjama

Ksenija Dvorščak - strokovna sodelavka za razvoj produktov in trženje, Turizem KRAS, destinacijski management, d.d. (prej Postojnska jama, turizem, d.d.), Postojna

Velik del prireditve je namenjen vključevanju obiskovalcev v dogajanje.

Ohranjati pozno košnjo

POMEN PIVŠKIH JEZER ZA OHRANJANJE METULJEV

Slavko Polak

Za Pivška kraška jezera najznačilnejši habitat so nedvomno močvirni oziroma vlažni travniki uravnanih predelov presihajočih jezer. Vlažni travniki tod mozaično prehajajo v tipična kraška travišča obrobja jezer. Bolj kot sama vodnatost jezer je za razvoj vegetacije in s tem za vrstno pes-

trost metuljev pomembna pozna košnja, ki ohranja bogat floristični izbor. Pojavnost dnevnih metuljev, doslej smo tu popisali kar 106 vrst, pa je povezana z uspevanjem nekaterih redkih rastlinskih vrst, na katerih se hranijo gosenice metuljev.

Na travnikih Pivških jezer zato dobimo preplet tako močvirnih kot tipičnih travniških vrst metuljev. Med izrazito močvirnimi vrstami moramo omeniti močvirskega pisančka (*Melitaea diamina*), močvirskega livadarja (*Brenthis ino*), močvirskega cekinčka (*Lycaena dispar*), škrlatnega cekinčka (*Lycaena hippothoe*), strašničinega mravljiščarja (*Maculinea telejus*), med debeloglavčki pa močvirskega ostrozoba (*Charcharodus flocciferus*). To so vrste, ki so večinoma visoko uvrščene na sezname ogroženih vrst metuljev.

Za varstvo narave je bilo pomembno odkritje populacije strašničinega mravljiščarja na Velikem Zagorskem jezeru, kjer uspeva tudi zdravilna strašnica (*Sanguisorba officinalis*), hranilna rastlina za gosenice te vrste modrina. Poleg hranilne rastline potrebuje ta vrsta modrina za uspešen razvoj gosenic še določeno vrsto mravelj, s pomočjo katerih gosenica zaključi svoj razvoj. Gosenica se v mravljišču namreč hrani z ličinkami mravelj, ki pa jo kljub temu pustijo pri življenju, saj gosenica izloča opojen izloček, ki ga mravlje navdušeno ližejo. Najbližje znane populacije strašničinega

modrina so ob Pivki pri Postojni, ob Nanoščici in v dolini Reke pri Ilirski Bistrici.

Podobno ekologijo kot strašničin modrin ima tudi Rebllov mravljiščar (*Maculinea rebei*), le da se njegove mlade gosenice hranijo na redkem navzkrižnolistnem svišču (*Gentiana cruciata*). Doslej je bila najdena populacija te zelo ogrožene vrste na obrobju Palškega jezera ter v Jederovcah, vrsta pa je pogostejši tudi na vojaških območjih Poček in Bač.

Območje Pivške kotline je opredeljeno kot potencialno posebno ohranitveno območje - pSCI (angleško potential Site of Community Interest) za ohranjanje metulja travniškega postavnega (*Euphydryas aurinia*). Ta metulj je relativno pogost tako na močvirnih kot suhih kraških travnikih okolice Pivških jezer oziroma po večjem delu Pivške kotline. Hranilna rastlina za gosenice te vrste metulja je na suhih travnikih grabljiščce (*Knautia* spp.), na močvirnih tleh pa travniška izjevka (*Succisa pratensis*). Zaenkrat so tod to še pogoste vrste rož.

Prisotnost Rebllovega mravljiščarja (*Maculinea rebei*) nam izdajajo sveže izležena bela jajčeca na listih njegove hranilne rastline navzkrižnolistnega svišča (*Gentiana cruciata*).

Strašničin mravljiščar (*Maculinea telejus*) živi le tam, kjer uspeva njegova hranilna rastlina zdravilna strašnica (*Sanguisorba officinalis*).

Pogled s Svete Trojice čez Petelinjsko jezero proti Pivki.

Metuljev suhih kraških travnikov je na Pivških jezerih, kjer se vlažni in suhi travniki mozaično prepletajo, kar nekaj. Med najpogostejšimi travniškimi vrstami metuljev so mali tratar (*Clossiana dia*), pikasti (*Melitaea cinxia*), veliki (*M. phoebe*), rdeči pisanček (*M. dydyma*) ter jetičnikov pisanček (*Mellicta aurelia*) in temni pisanček (*M. britomartis*). Pogosti travniški metulji tega območja so še pomladanski rjavček (*Erebia medusa*), travniški okarček (*Coenonympha glycerion*) in širokorobi mnogook (*Plebeius argus*). Metulje cekinčke tu zastopajo mali (*Lycaena phlaeas*), temni (*L. tytyrus*) in spreminjavi cekinček (*L. alciphron*). Obrobje Petelinjskega in Palškega jezera je ponekod ogolelo in ima tipičen kraški značaj. Tudi tu najdemo obilo toploljubnih kraških predstavnikov metuljev, a to je že druga zgodba...

Imagi metuljev (odrasli metulji) se hranijo z medicino pisanega cvetja, zato je povsem razumljivo, da jih je več in je večja tudi vrstna pestrost na travnikih, ki so bogati s cvetjem. Komaj bi lahko kje drugje našli bolj

pisane in bolj pestre travnike, kot so to cvetoči pivški jezerski vrtovi. Še bolj pomembno za izjemno visoko pestrost metuljev pa je pestrost rastlinskih vrst, na katere metulji odlagajo jajčeca in so hrana njihovim gosencem. Nekatere vrste metuljev so povsem specializirane in živijo lahko le tam, kjer uspevajo prav določene vrste rož in trav... Travniki pa niso dolgo travniki, če jih ne kosimo. Zarastejo se z grmovjem in ščavjem.

Če želimo torej ohraniti izjemno pestrost metuljev Pivških jezer, bomo morali ohraniti njihove značilne življenjske prostore in njih tradicionalno rabo. V primeru Pivških jezer to pomeni spodbujanje lastnikov zemljišč k pozni avgustovski košnji vsaj vsakih nekaj let in s tem ohranjanje travinja mokrotnih travnikov, čeprav tako travinje danes ni več skoraj za nobeno rabo.

Mag. Slavko Polak, univ. dipl. biolog - Notranjski muzej Postojna

Gosenice travniškega postavneža (*Euphydryas aurinia*) se med hranjenjem na grabljiču (*Knautia* spp.) ovijejo v svilen zapredek.

Krila samčka spreminjavega cekinčka (*Lycaena alciphron*) se v svetlobi mavrično spreminjajo. Vse fotografije: S. Polak

**Med najboljšimi učenci 5. razreda
Podružnice Vreme OŠ dr. Bogomirja Magajne**

VODNA UČNA POT "DIVAŠKI PRAG"

Mirjam Trampuž

Od vseh naravnih prvin je imel človek že od nekdaj čisto poseben odnos do Sonca, ki je luč in vir toplote, in do vode, za katero še danes pravimo, da je nepogrešljivi vir življenja.

Z viri pitne vode kot največjim naravnim bogastvom ravnamo skrajno malomarno, neodgovorno in negospodarno. Sami jih zastrupljamo; nekatere iz nevednosti, druge pa iz brezbržnosti. Pri tem ne razmišljamo o dolgoročnih posledicah svojega nepre-

mišljenega ravnanja. Te posledice so lahko katastrofalne - pomor življenja v vodotokih, kratkotrajno ali daljše onesnaženje vodnih virov... Zaradi izredne občutljivosti kraških vodnih sistemov ima človekov nepremišljeni poseg v naravni precejšnje posledice. Tako lahko ostanejo prebivalci z oskrbovanega območja dalj časa brez pitne vode ali pa postane vodni vir neuporaben za več generacij. Vse te posledice imajo dolgoročne učinke na naravo, biotsko raznovrstnost in prebivalstvo.

Uvod

Če želimo ohraniti kakovostno pitno vodo in zdravo naravo tudi prihodnjim rodovom, so nujno potrebni prednostni ukrepi. Pri uresničevanju teh ukrepov je treba seznaniti prebivalce o pomembnosti trajnostnega upravljanja z vodnimi viri na krasu. Zato je izobraževanje različnih ciljnih skupin, še posebej najmlajših v vrtcih in šolah, izjemno pomembno in nujno. In ravno tematika voda, ki jo razumemo kot družbeni in naravni pojav, ima v osnovnošolskih učnih načrtih zelo velike možnosti interdisciplinarnega povezovanja, po drugi strani pa je to tematika, s katero se učenci srečujejo vsakodnevno tako v šoli kot zunaj nje na raznolike načine.

Da bi ohranili obstoječe zadostne količine in zadovoljivo kakovost kraške vode (podtalnice, kraških izvirov, studencev) za prihodnje generacije, smo se z učenci raziskovalnega krožka iz 5. razreda podružnice Vreme osnovne šole dr. Bogomirja Magajne (projekt nadaljujem z učenci 6. razredov) in z Občino Divača skupaj odločili za sodelovanje v projektu "Oživljanje krajevnih vodnjakov v Sloveniji". Prijavili smo se na razpis domžalske delniške družbe HELIOS in bili med štirimi zmagovalci za leto 2006 ter dobili denarno nagrado 1043 €.

Nagrade, ki jih že tri leta zapored razpisuje Heliosov sklad za ohranjanje čistih slovenskih vodâ za najboljše zasnove »Vodnih učnih poti«, so pomemben prispevek k vseslovenski akciji sklada za ohranjanje čistih slovenskih voda.

Zakaj lokalna vodna učna pot?

Slovenija ima poseben geografski položaj. Je na stiku Alp, dinarskega svetâ, Sredozemlja in Panonske nižine. Vse to določa izredno pestrost vodnega svetâ tudi na krasu. Terenske raziskave in proučevanje vodnih virov v domačem okolju ter načinov njihove rabe, ki so bile že opravljene, so nas spodbudile za globlje razumevanje pomena in odgovornosti ohranjanja vodnega bogastva za prihodnje generacije.

Na Divaškem Krasu imamo izredno veliko pestrost vodnih virov, največjo slovensko ponikalnico Reko, manjše potoke, studence, vodnjake (štirne) in kale, ki so bili nekdaj pomemben vodni vir za človeka in živino v številnih vaseh.

Vodna učna pot je pobuda in izjemna priložnost za kakovosten razvoj pokrajine. Temelji na upoštevanju naravnih procesov in povezuje lokalno skupnost, civilno družbo, gospodarstvo v partnerstvo, katerega namen je celovito in trajnostno upravljanje z vodnimi viri. Namen te poti je dolgoročno razširiti osnovno raven z vodo povezanih znanj med splošno javnostjo s pomočjo izobraževanja otrok, hkrati pa povečati znanje o z vodo povezanih okoljskih problemih v lokalni skupnosti, kjer živijo otroci. Tako otroci s svojimi spoznanji seznanijo širšo skupnost s pomočjo lokalnih medijev, razstav ali s

Nagrajenci Heliosovega sklada pri izviru Krke.

Skica vodna učne poti "Divaški prag", ki so jo zasnovali člani raziskovalnega krožka osnovne šole dr. Bogomirja Magajne, nadaljujejo pa ga učenci 6. razredov te šole v sodelovanju z Občino Divača.

Vodna učna pot je namenjena predšolskim otrokom, učencem, dijakom, študentom, kolesarjem, pohodnikom, domačinom (sprehajalna pot) in turistom. Na učni poti bodo obiskovalci pod mentorstvom učiteljev ali lokalnega vodnika lahko izpolnjevali učne liste, kajti vodna učna pot je zasnovana tudi kot učilnica na prostem s terenskim delom - z aktivnimi nalogami na vseh njenih devetih točkah - izkušensko učenje, naravne znamenitosti vodnih virov in kulturnozgodovinsko dediščino območja. Pot je prilagojena različnim starostnim skupinam in jo bodo mentorji lahko prilagajali svojim učnim programom.

pismi pristojnim lokalnim oblastem. Hkrati pa pot vzpodbuja terensko delo - direktno izkušnjo, spoznavanje naravne in kulturne dediščine z vsemi čutili in pripomore k sodelovanju različnih interesnih skupin znotraj posamezne šole (interdisciplinarnost).

Dolgoročni cilji vodne učne poti so predvsem spoznavanje povezanosti in soodvisnosti hidrogeografskih značilnosti vodnih virov na Divaškem Krasu, ohraniti visoko biotsko raznovrstnost posameznega mokrišča in njegovo funkcijo, spoznati in ovrednotiti pomen naravnih vrednot svojega kraja, posameznikovo vključevanje v aktivno skrb za ohranjanje vodnih virov, da bodo obstajala kot naravna in kulturna dediščina, ozaveščanje in izobraževanje javnosti o pomenu in vlogi naravnih vodnih virov v vsakdanjem življenju.

Učenci raziskovalnega krožka 6. razreda osnovne šole dr. Bogomirja Magajne so na podelitvi nagrad predstavili svoj predlog vodne učne poti "Divaški prag".

Fotografije: Milan Vogrin

Opis poti

Izhodišče vodne učne poti je pred šolo v Divači in poteka mimo vodnega rezervoarja za potrebe železnice nekoč in naprej mimo Škrateljnovne hiše, nadaljuje se po cesti do razgledišča med udornicama Velika in Mala dolina v Parku Škocjanske jame, mimo vaškega kala v Matavunu ter po stari poti do kala pred vasjo Dane in naprej do vaškega jedra s prenovljenim vodnjakom in vodnimi zbiralniki pod starimi Danami, nadaljuje se po cesti do obnovljenega kala v Lasatkah pri Paredu k ledenici pri Kačičah in se konča s ciljem pri strugi nekdanjega kranjskega vodnjaka v vasi Kačiče.

Sklep

Naša želja je vzgajati obiskovalce, radovedne turiste za pridobivanje znanj o pomenu vode in predvsem za njeno trajnostno kakovostno rabo. Vse to mora vključevati odgovoren pristop do narave in ljudi. Za uspešnost tega bo nujno sodelovanje vseh - lokalne skupnosti, zavodov, društev, organizacij in domačinov iz omenjenih vasi v občini Divača, ki so ob vodni učni poti. Obnovitev, rekonstrukcija in ustrezna ureditev omenjenih objektov, še posebej kalov in vodnjakov bo pripomogla k ohranjanju naravne in kulturne dediščine podeželja in biotske pestrosti v Sloveniji. Prav tako pa bo tudi prispevala k povečanju pestrosti ponudbe domačega turizma. Z ustvarjalnim sodelovanjem in prispevanjem vseh naštetih za širšo ponudbo ter s trženjem bo lokalna vodna učna pot prav gotovo postala del turistične, rekreacijske in izobraževalne ponudbe občine Divača in Slovenije v okviru vodnih učnih poti Evrope.

Mirjam Trampuž, učiteljica v 2. triletju Osnovne šole dr. Bogomirja Magajne, Divača

V Bevcovi domačiji v Povirju živi in dela

ČEBELARSKA DRUŽINA ŠTOKOVIH

Sredi Povirja stoji s hišno številko 4 Bevcova domačija Evgena Štoka, sedaj predvsem zavzetega čebelarja, in Ljube Štok, ene izmed zelo delavnih članic Aktiva kmetič sežanske regije... Veliko ljudi po Sloveniji pozna Bevcov kraški med iz Povirja, saj ga Ljuba trikrat tedensko prodaja tudi na tržnici v Kopru... Ljubo smo izdajatelj revije spoznali pred leti v kraški narodni noši, ko je še z dvema članicama omenjenega aktiva kmečkih ženâ na srečanju revije Kras predstavljala in stregla doma spečeno kraško pecivo

in potice... O Evgenu pa so nam spoštljivo pripovedovali njegovi čebelarski kolegi.

Obiskali smo Štokove ter v pogovoru z Ljubo in Evgenom zvedeli o njunih prednikih, šolanju in službovanju, predno sta se oba povsem posvetila čebelarstvu. Njuna pripoved in izbor na Bevcovi domačiji posnetih fotografij povedo marsikaj o tem ustvarjalnem, marljivem in radostnem življenjskem paru...

Evgen Štok je peti rod Bevcovih

“Kolikor se spomnim ali pa sem to lahko razbral v zemljiški knjigi in v župnijskih knjigah, sem peti rod Štokov”, pripoveduje Evgen in nadaljuje: “Prej moji predniki niso nosili tega priimka. Po domače se pri nas reče pri Bevcovih. V župnijskih knjigah so moji predniki za pet generacije nazaj vpisani kot Bevcovi.

Na portonu naše domačije je letnica 1824. Prvi njen gospodar je bil Luka Štok. Potem so bili pranono Avguštin, za njim nono Janez, potem moj oče Peter in sedaj sem jaz. Luka Štok je bil prvorojeni sin, oče Peter tudi, nono Janez pa ne. Imel je tri starejše sestre, ki so bile že godne za možitev, ko se je rodil. Govorilo se je, da je bil nono “luftar” in divji lovec, imel pa je kar 24 otrok! Najprej se je poročil z neko sovaščanko in imel z njo 8 otrok, a sta samo dva preživela. Ko mu je prva žena umrla, se je poročil z mojo nono, ki je bila 11 let mlajša od njega in je bila tudi iz Povirja. Z njo je imel 16 otrok. Živih jih je ostalo 11. Strici in tete so mi pripovedovali, da je bil nono po svoje zelo napreden človek, delavec pa ni bil. On ni opravljal kmečkih del; bil je gospod, za delo pa je najemal delavce. Za košnjo so prihajali s Tolminskega, z Brkinov so prihajali mlatiči. Takrat je imela kmetija 12 do 13 hektarov zemlje... Moj oče je bil eden izmed mlajših otrok. Imel je še dve mlajši sestri... Jaz sem nekaj zemlje še dokupil, tako da jo imamo sedaj 16 hektarov in pol. Nekdaj smo se precej ukvarjali s kmetijo. Imeli smo tudi do 20 glav živine, 500 do 600 kokoši nesnic v prosti reji. Poleg tega sem hodil še v službo.

Osnovno šolo sem končal v Povirju. Nato sem šel v nižjo kmetijsko šolo v Pivki. Čim sem šolo končal, smo začeli našo kmetijo obnavljati in modernizirati. Potem sem odšel k vojakom. Leta 1961, ko sem bil star 22 let, sem se zaposlil v podjetju VinaKras Sežana. Tam sem sedem let vodil nabavo in prodajo. Ker je podjetje moralo samo skrbeti za prodajo pridelanega, sem leta 1968 postal trgovski potnik. Potoval sem po vsej Sloveniji, pa še po Istri do Pule in Opatije. Prodajali smo kraški teran, kraška vina.

Ko pa smo se po nekaj letih združili s sežansko kmetijsko zadru-go, smo prodajali tudi pršute. V podjetju VinaKras sem bil zaposlen do konca leta 1991, ko sem se zaradi zdravstvenih težav upokojil; podjetje mi je dokupilo leta do polne pokojninske dobe, da sem se upokojil s polno delovno dobo.

Po upokojitvi sem mi je zdelo, kot da mi je padla sekira v med. Naenkrat sem imel ves čas samo za domačijo. Služba trgoveškega potnika je bila zadnjih letih vse bolj naporna in stresna. Doma pa je bilo tudi vedno veliko dela, saj smo takrat imeli krave mlekarice, kokoši, čebele...

Čebele so pri naši hiši že, odkar pomnim. Imeli so jih že moji predniki. A ne veliko, ker je bil Kras včasih slabo porasel. Rastlinja ni bilo skoraj nič; povsod je bila golota. Zato je bila takrat paša za čebele slaba. Tistih nekaj bilk, ki so uspevale, so pojedle krave. Za čebelarjenje pri nas nekdanj niso bili najboljši pogoji. Če

Bevcov porton s hišno številko 4 v Povirju, skozi katerega se vstopi v mogočno klonico in skoznjo pride na borjač - dvorišče Štokovih.

Ljuba in Evgen Štok s svojo vnukinjo Emo pred bohotnimi vrtnicami, v ozadju hiša.

bi naš oče prišel danes nazaj in videl, koliko medu imamo, bi se prijel za glavo. Ko je on čebelaril, je bilo pridelanih 100 kilogramov medu na leto krasna letina. Sedaj pa imamo kakšnih 120 aktivnih panjev, ki dajejo vsak okrog 20 kilogramov medu”.

Ljuba: “Z Evgenom imava tri hčere - Jano, Natašo in Andrejo”.

O sebi in o svoji družini pripoveduje Ljuba Štok:

“Z Evgenom sva se našla v naši vasi, saj sem tudi jaz iz Povirja. Moj deklinski priimek je Markovič, izhajam pa iz domačije, kjer se je po domače reklo Očeričevi. Naša domačija je na drugem koncu vasi. Ko sva se z Evgenom spoznala, sem bila stara šele 17 let, on pa je bil že zrel fant, star 28 let. Prej se nisva poznala. Poročila sva se leta 1966. Ko sem se primožila v njegovo hišo, nas

Bevcova domačija z borjačem, v ozadju ob hiši iz gospodarskega poslopja prenovljen dodatni stanovanjski del, vmes velika klonica - pokrit prehod skozi hišo.

je bilo v Bevcovi družini takoj osem - Evgen, njegovi brat, sestra, oče, mama in stric ter jaz, kmalu pa je prišla še najina hči.

Tudi jaz sem do četrtega razreda hodila v šolo v Povirju, nato sem dokončala osemletko v Sežani. Ker pri nas doma ni bilo ne denarja ne možnosti, se nisem šolala naprej. Moji starši so bili skromni. Oče je zelo pozno dobil službo. Bolehal je še iz obdobja partizanskih let. Živelimo od kmetijstva, od ene kravice.

Po šoli sem šla v službo v Iskro v Sežani. Takrat so nas naenkrat zaposlili 80 in bili smo zelo srečni, ker smo dobili službo. Delala sem štiri leta in pol. Potem sem se poročila in kmalu je prišel tudi otrok. Potem sem nekaj časa delala še po štiri ure na dan.

Tukaj, pri Evgenu, je bila kmetija in bilo je veliko dela. Zato sem ostala doma in rodil se je že drugi otrok, tudi hči. Nato je umrl Evgenov oče in skrbeti smo morali za strica. Z Evgenom imava tri hčerke - Jano, Natašo in Andrejo”.

Borjač z vrtno lopo za oddih in umik pred vročim kraškim soncem, izpred obeh hiš in čebelarskega objekta prehaja v trato z obilico cvetja, okrasnega grmičja in dreves ter v zelenjavni vrt.

Delo na domačiji - vse bolj čebelarstvo in pridelovanje medu

Sprva so Bevcovo kmetijo še širili in imeli so krave mlekariče, bikce in teleta. Kosili so svoje travnike, nekaj pa so jih imeli še v najemu. Celo v Divačo so hodili kosit. Veliki hlev so sezidali leta 1988. Pred petimi leti pa so živinorejo opustili, ker ni bilo več zanimanja za mleko in meso. Vinogradov niso nikoli imeli, ker jih v Povirju in okrog njega ni.

“Ko smo začeli ukinjati živinorejo in se je Evgen upokojil,” nadaljuje Ljuba, “smo konec devetdesetih let začeli čebelarstvo dejavnost povečevati. Imeli smo že tovornjak za prevažanje čebel na pašo, ki ga je Evgen kupil že pred upokojitvijo, ker je razmišljal, kaj bo počel v pokoju, če naj bi postopno ukiniteli živinorejo. Izkušnje s čebelarstvom pa je tudi že imel... In potem, ko smo število panjev povečevali, mi je nekega dne Evgen rekel: 'Do sedaj sem jaz delal v komerciali, sedaj boš pa to delala ti!'.”

Pridelan med smo najprej prodajali doma. Hodila pa sem tudi od hiše do hiše po vaseh in ga ponujala. Ko so ljudje zvedeli za nas, so začeli prihajati ponj tudi k nam na dom. Sedaj imamo že velik krog stalnih odjemalcev, redno pa prodajam med in izdelke iz njega tudi na tržnici v Kopru - dvakrat ali trikrat na teden od 7. ure zjutraj naprej.

Med prodajamo pod znamko Kraški med, imamo pa tudi svojo etiketo “Bevc” - kraški med Bevcovih iz Povirja. Sedaj je na trgu z medom konkurenca zelo velika, zato se je treba za stranke truditi. V naših krajih je že veliko čebelarjev, vendar se ne bojim, da ne bi imeli kupcev, ker držimo visoko kakovost medu.

Imamo cvetlični med, lipov med, akacijin med, gozdni med in kostanjev med. Prav poseben iz naših krajev je rešeljikin med. Imamo pa tudi zeliščni med, ki ga imenujemo žepek. Vsebuje šatraj, timijan, osat pa tudi mleček. Je poznopoletni oziroma jesenski med, nabran iz zelišč, ki takrat cvetijo. Nudimo tudi med v satju in propolis, pa medeno žganje in medico”.

Delovnik pri Bevcovih se začne zgodaj zjutraj in se končuje pozno zvečer. Pri njih je bendima ali trgatav na pomlad. Takrat Ljuba in Evgen točita med, skrbita za njegovo pretakanje v

kozarce, za etiketiranje in še za prodajo. Za vse to sta sama. Dela je toliko, da jima zmanjkuje dni v tednu. A tudi pozimi ni počitka, saj je med treba neprestano pretakati v kozarce in skrbeti za njegovo prodajo.

Letos ni bila prav dobra letina

Evgen Štok sedaj oskrbuje 120 aktivnih panjev. Na vprašnje, koliko da povprečno en panj medu na leto, odgovori, da je to odvisno od letine. In pove:

“Tu, na Krasu, je že dobro, če dobimo 20 do 25 kilogramov medu na panj, saj mi pogosto čebel ne prevažamo naokrog na pašo. Prevažamo jih samo na pašo kostanja in akacije.

Letos ni bila prav dobra letina. Pomladi je bila suša, potem je stalno pihalo, nato se je vreme še je skisalo in dolgo je deževalo... Pri nas na Krasu so zmeraj govorili: 'Suša vzame en žakelj; moča pa vzame dva žaklja'. Tudi za med velja to reko!

Za obnavljanje panjev, okvirjev, satovja poskrbimo čebelarji sami. Tudi jaz ravnam tako. Čim so panji dotrajani, kupimo nove. Okvirjev ne delamo sami, ker se ne spleča. Potrebujemo jih 300 do 400 na leto.

S čebelami je zelo veliko dela, če hočeš da pridno nabirajo med. In to vse leto, ne le na pomlad in poleti! Ko je med stočen iz satja, ga je treba pretočiti v primerne posode, nato pa še sproti, po potrebi, pretakati v kozarce, skrbeti za nalepke, jih lepiti na kozarce in skrbeti za njegovo prodajo. Čez poletje pa se se že začenjajo tudi priprave za naslednje leto. Poleti julija stočimo ves med iz satja. Potem zdravimo čebele proti varozi. Po zdravljenju pa jih že začenjamo postopno krmiti, kajti julij in avgust sta meseca brezpašne dobe. Konec avgusta imajo čebele v panjih v glavnem že zalogo hrane do pomladi. Kakšno malenkost medu jeseni sicer še prinesejo. Potem jih zazimimo. Poskrbimo, da so na toplem. Pozimi jih moramo še dodatno zdraviti. Takrat jim damo oksalno kislino. Nato jih pustimo pri miru. Čebelasko delo pa se nadaljuje. Treba je porezat staro satovje in ga očistiti. Vse to je moje delo, medtem ko za prodajo in vse drugo - tudi za vso administracijo - skrbi Ljuba... Naša ekonomija je sedaj čebelarstvo, naše travnike pa kosijo drugi, ki imajo živino.”

Štirma pred hišo dopolnjuje značilnost kraškega zaprtega borjača.

Bevcov čebelnjak na koncu vrta, v katerem Evgen preživi veliko svojega časa, saj ga čebele pomirjajo.

Druge dejavnosti in družabno življenje

Poleg vsega dela na domačiji ostaja zakoncema Štok še nekaj časa za druge dejavnosti. Evgen se udeležuje v Agrarni skupnosti Povir, v kateri je član upravnega odbora. Skupnost ima kakšnih sto članov in okrog 800 hektarov površin. To je skupna lastnina in upravni odbor z njo upravlja; predvsem splošne zadeve.

“V našo agrarno skupnost so vključene tri vasi - Gorenje, Brestovica pri Povirju in Povir”, pripoveduje Evgen. “Vsaka vas ima svoj vaški odbor, ki se ukvarja s konkretnimi problemi na svojem območju, ki ga ima po jusarski tradiciji, po dogovoru. Od 800 hektarov površin je precej gozda. Sklepamo pogodbe z gozdnimi gospodarstvi o gospodarjenju z gozdovi, opravljamo sečnjo lesa za kurjavo, urejamo poti, na naših površinah pa pase živino živinorejec iz Brestovice, ki ima od 60 do 70 glav živine... Pravila delovanja agrarne skupnosti so tradicionalna, stara že stoletja. Na podlagi teh smo sprejeli svoja pravila, ki se jih držimo.

Trikrat na teden grem tudi balinat v Sežano, nekajkrat na teden pa igramo s prijatelji v vaški gostilni briškulo.

Dopusta ne potrebujem. Ga imam kar doma! Odpeljem se do čebel na paši in sem že na dopustu... Ljuba bi sicer rada šla na morje, vendar jaz morja ne maram. Letos še vedno upamo, da bomo šli za nekaj dni v Logarsko dolino. Takrat za domačijo poskrbi hči”.

Ljuba Štok se je pred tridesetimi leti pridružila takratnemu društvu kmetič, ki se je najprej imenovalo Aktiv kmečkih ženâ. Sedaj je to Društvo kmetič sežanske regije. Zajema kmetice Brkinov ter občin Sežana, Divača, Komen in Hrpelje-Kozina. Vseh skupaj jih je v njem osemdeset, delavnih pa je kakšnih dvajset članic.

“Osnovni namen društva je druženje”, pojasnjuje Ljuba. Potem nadaljuje: “Dobivamo se in izmenjujemo zanimive informacije ter svoje izkušnje, imamo predavanja, prirejamo ekskurzije, predstavljamo stare običaje in narodne noše. Takih predstavitev imamo vsako leto kar nekaj. Občine nas povabijo za kakšen praznik; me pridemo in se predstavimo. Vsaka izmed aktivnih članic nekaj speče in to potem delimo ljudem.

Uspešne smo tudi zato, ker odlično sodelujemo s Svetovalno službo Sežana goriškega Kmetijskega zavoda. Njeni sodelavci v glavnem pripravljajo in organizirajo naše delo. Glavna pri vsem tem je svetovalka Milena Štolfa. Predsednica društva pa je Milena Tavčar iz Križa. Moram reči, da je zelo pridna...

Rada imam svojo domačijo, svoj vrt; uživam v tem, kar delam. Rada grem naokrog zaradi prodaje medu. Skrbim za družinske člane in za vnukinjo Emo, kadar njene mame ni doma. Če je čas, grem v gledališče v Sežano. Včlanjena sem tudi v povirsko športno društvo, ki je zelo dejavno. Včasih sem se športno udeleževala, sedaj pa bolj pomagam pri organizaciji. Če le imam kaj časa, sem povsod!

Ker Emina mama zjutraj odhaja v službo, spremim Emo do avtobusa, s katerim se vozi v Sežano v šolo. Domov prihaja ob pol enih popoldne. Ko pa ima pouk violine v glasbeni šoli v Sežani, jo prihajam tja iskat, da se skupaj vračava domov. Ema je tudi članica že uveljavljene skupine povirskih mažoretk.”

Kaj vse lahko vidijo obiskovalčeve oči pri Štokovih, ko pride kupit med in izdelke iz njega, kažejo objavljene fotografije... Domačijo z borjačem in s štirno, s čebelnjakom na koncu vrta, s prizidanimi prostori za točenje medu in za njegovo pripravo na prodajo, z vrtno lopo za počitek in umik pred premočnim soncem. Veliko cvetja, okrasnega grmičja, sadnih dreves, zelenja in trave... Marsikaj so lastniki po ukinitvi živinoreje za pridelavo mleka in po prenehanju gojenja kokoši nesnic spremenili in priredili svojemu novemu življenjskemu slogu, povezanim s čebelarjenjem... Na vsakem koraku je čutiti skrb za red in ljubezen do narave. Ljuba in Evgen to izpričujeta pri delu in v pogovoru, za katerega si vzameta čas in se mu tudi predajata, čeprav - kakor pravita - so dnevi prekratki in tedni s premajhnim številom dni...

Uredništvo

Za obisk in nakup medu iz izdelkov iz njega pri Bevcovih v Povirju priporočamo, da se pravočasno najavite. Pokličite na eno izmed njihovih telefonskih števil: 05/734-22-70, 041/721-857, 031/552-337!

Različne vrste kraškega medu, ki ga ima Ljuba pripravljene v različno velikih kozarcih za prodajo.

Medeno žganje in medica iz kraškega medu, primerno darilo za vsakršno priložnost.

Novi ravnatelj Zadrúžne kraške banke dr. Aleksander Podobnik o nadaljnjih razvojnih načrtih te slovenske banke na Tržaškem

PRIPRAVLJENE MORAMO IMETI ODGOVORE NA VSA MOREBITNA VPRAŠANJA IN PRIČAKOVANJA NAŠIH BODOČIH KLIENTOV

V 81. številki Krasa je takratni ravnatelj Zadrúžne banke rag. Klavdij Brajnik spregovoril o prvenstveni smeri njenega delovanja in pri tem posebej poudaril njeno osnovno nalogo - "... pomagati našemu gospodarstvu in prebivalcem...". Bilo je to letos v maju, poldrugi mesec pred prenehanjem te njegove odgovorne dolžnosti, saj se je medtem upokojil... Njegove misli nadaljuje v tej izdaji Krasa njegov naslednik, dr. Aleksander Podobnik, ki je od junija letos novi ravnatelj Zadrúžne kraške banke. Pripoveduje o svojem šolanju, o bančniškem delu do prevzetja ravnateljstva banke, o svoji družini in svojem veselju do čebelarjenja ter nadvse bolj navaja svoje videnje vloge te lokalne banke na Tržaškem v luči njenih nadaljnjih razvojnih ambicij za prihod Zadrúžne kraške banke kot edine slovenske banke na Tržaškem v Slovenijo - na slovenski Kras...

Naj se na kratko predstavim...

Rojen sem na Opčinah leta 1954. Zrastle sem v družini trgovcev. Moj oče je bil namreč trgovec v tekstilni stroki. Kot skoraj vsi Slovenci na našem omočju sem se šolal v slovenski šoli v Trstu. Diplomiral sem na tržaški Univerzi na področju ekonomije. Po diplomii sem napisal prošnjo za delovno mesto v Zadrúžni kraški banki in sprejeli so me. To je bilo pred petindvajsetimi leti, leta 1983. Začel sem kot uradnik prve kategorije. To je stopnja, na kateri začenejajo vsi začetniki. Potem sem čez nekaj let postal odgovoren za pravni urad te banke. Tam sem ostal petnajst let. Okrog leta 1997 sem zamenjal delovno mesto. Šel sem v urad za podeljevanje kreditov, leta 2000 ali 2001 pa so me imenovali za podravnatelja. Sedaj, ko je kolega Klavdij Brajnik odšel v pokoj, so me izbrali za njegovega naslednika. To službo sem nastopil s prvim junijem letos.

V prostem času se ukvarjam s čebelarstvom. Zelo veliko mi pomeni ta dejavnost. Sem predsednik Čebelarke zveze Tržaške pokrajine. Zveza ima okoli 95 aktivnih članov. Čebelarstvo je stara družinska tradicija in na mestu, kjer imam čebelnjak, je že moj praded leta 1890 zgradil svoj čebelnjak. Čebele mi predstavljajo krasno razvedrilo.

Sem poročen in z ženo Marto imava hčer Ivano, ki je stara sedemnajst let. Žena je profesorica in poučuje kmetijsko ekonomsko politiko na tržaški Ekonomski fakulteti.

S prevzetjem nalog ravnatelja sem prevzel veliko večje odgovornosti, kot sem jih imel poprej. Razlika med odgovornostjo podravnatelja in ravnatelja je velikanska. S kolegom Brajnikom sva se dobro dopolnjevala. On je velik izvedenec predvsem v administraciji banke, mene - "starega kšeftarja" po družinski tradiciji - pa je vedno bolj zanimal poslovni del, delo s komitenti. Tako sva imela vsak svoje naloge jasno začrtane. Sedaj, ko sem sprejel delo ravnatelja, sem odgovoren tudi za administrativni del. Zaenkrat še nimamo podravnatelja, vendar ga bomo dobili verjetno že letos.

Notranjost banke na Občinah

Po zaprtju Tržaške banke pred petnajstimi leti je Zadružna Kraška Banka ostala tako rekoč edina slovenska banka na Tržaškem.

Naša banka je bančna zadruga, kar pomeni, da ima člane, ki volijo na podlagi posameznika in ne na podlagi kapitala. Vsak njen član ima enakovreden glas. Italijanska zakonodaja našim ustanovam dodeljuje določene davčne olajšave, s tem da mi ohranjamo združniško naravo banke. Naše zadruge, v nemščini imenovane in v Sloveniji poznane kot Raiffeisen, so nastale zato, da so si lahko revni ljudje med seboj pomagali. Sedaj pa je naš obstoj pomemben zaradi tega, ker pomagamo našim ustanovam, našemu ozemlju. Lansko leto smo razdali približno 400.000 € našemu ozemlju v obliki raznih podpor in sponzorstev. Res je, da smo banka, ki, kot vse banke, služi z obrestmi. Nujno je tudi, da na koncu poslovnega leta izkažemo dobiček. Moramo rasti; moramo se vesti ekonomsko. Glavno, kar pomeni naš smisel, pa je, da mi del tega dobička vračamo ozemlju v obliki podpor raznim kulturnim in športnim društvom, šolam... To je po mojem mnenju naša najpomembnejša naloga. S tem, da dobro služimo, s tem, da smo solidni, lahko del našega zaslužka vračamo ozemlju, ki je tega prepotrebno. Denarja namreč ni več. Predvsem ne za kulturo...! In če ne bi bilo nas, na desetine iniciativ sploh ne bi mogli izvesti.

Smo kraška banka in kot taka smo vedno operirali predvsem na kraškem ozemlju, kjer je prevladovalo slovensko prebivalstvo in vsaj v določenih občinah še vedno prevladuje (v občinah Devin-Nabrežina, Dolina, Milje, Repentabor, Zgonik je menda razmerje med slovenskim in italijanskim prebivalstvom pol-pol). Vsi uslužbenci banke smo Slovenci in upravni svet banke tudi.

Na vprašanje, ali bo pojem "zamejec, zamejski" še dolgo v rabi ali pa bo postopoma odšel v pozabo, odgovorjam:

Upam, da bo postopoma izginil v pozabo. Vidimo, da je na žalost petdeset let meje naredilo svoje, čeprav se je zadnje čase že marsikaj spremenilo. Velikanska razlika je že, ker ni več carine... V teh letih je meja vsekakor povzročila marsikaj slabega. Na žalost se večkrat zgodi, da mlada generacija v Italiji, kljub temu, da izhaja iz slovenske zamejske družine, večkrat slabše govori slovensko ali pa sploh ne, medtem ko naša generacija in starejši še vedno imamo slovenščino za materin jezik. Menim, da se je zgodilo podobno tudi v Sloveniji, kjer vsi mladi govorijo predvsem angleško, ne pa italijansko, kot včasih.

Kot verjetno že marsikdo med bralci revije Kras ve, upamo, da bomo kmalu odprli kakšno naše bančno okence tudi onstran meje, v Sloveniji. Določene stike že imamo. Ampak dokler nas ne spoznajo, dokler nas ne vidijo, dokler nimajo neposrednega stika z nami, nas večkrat smatrajo onstran meje - tudi na Krasu - za Italijane in pika. Tudi če smo Slovenci!

In naša vizija za nadaljnji razvoj Zadružne kraške banke?

To vprašanje narekuje odgovor v dveh delih - in sicer o strategiji našega širjenja na Tržaškem in o pripravah za širjenje na slovenski del Krasa.

Naša banka namerava širiti svojo prisotnost tudi na našem ozemlju. Dosedaj smo se vedno držali na obrobju mesta. Prisotni smo povsod okoli Trsta, prav v mestu samem pa imamo samo dve izpostavi, vendar ne v centru. Zato nameravamo v bližnji prihodnosti širiti svojo navzočnost v center. To je nujno in pametno! Ker so po združitvah bank nastale tudi v Trstu velikanske banke, ljudje vse bolj potrebujejo

ZADRUŽNA KRAŠKA BANKA

lokalne banke in si jih želijo tudi v Trstu. Upamo, da bomo taka lokalna banka tudi mi.

Zadrúžna Kraška Banka je majhna, priročna banka, v katerih stranka ni številka, temveč je še oseba, s katero se pogovoriš, ji greš na roko in ji svetuješ. Si servis in svetovalec... V Trstu sedaj praktično ni več lokalne banke. Zaradi politične situacije v Trstu sicer dvomim, da bi mi lahko nekdanji postali tista glavna lokalna banka, vendar lahko upamo, da se bo vsaj del tržaškega prebivalstva posluževal naše banke. Za to bomo delali zelo marljivo!

Kot je že večkrat pravilno povedal naš predsednik Sergij Stancich, pa želimo tudi čim prej odpreti eno, dve ali tri bančne izpostave v Sloveniji, in sicer v obmejnem pasu, ki poteka od Kopra do Komna. Italijanski bančni zakon pač določa, da lahko odpremo nove izpostave le v občinah, kjer že operiramo, ali v občinah, ki mejijo s to občino. To pomeni, da tudi, če bi to hoteli, ne moremo odpreti izpostave, recimo v Ljubljani. Smo lokalna banka in to želimo tudi ostati. Zanimajo nas ljudje iz naših krajev, naši ljudje na Krasu.

S pripravami, da pridemo v Slovenijo, je precej težav

S pripravami, da pridemo v Slovenijo, je precej težav. Prvič moramo dokazati ustanovi Banca d'Italia in jo prepričati, da smo na to pripravljeni, takoj potem pa moramo to dokazati tudi Banki Slovenije. S tem v zvezi obstajajo tudi davčni problemi: obvladati bomo morali seveda tudi slovensko zakonodajo. Težave bomo imeli v prilagajanju računalniških programskih oprem... Z vsem tem smo se sedaj začeli podrobneje ukvarjati in vsak dan odkrivamo nove težave. Njihovo odpravljanje in premagovanje bo od nas zahtevalo dosti časa, dosti truda in visoko investicijo. In prav zaradi tega, da bi

lahko amortizirali to veliko investicijo, bi bila samo ena bančna izpostava na Slovenskem zagotovo premalo. Trenutno vstavljamo naš trud predvsem v te priprave, in ko bomo zaključili z to začetno fazo, bomo poskušali čim prej odpreti ne le eno izpostavo, temveč dve ali tri, ker, kot sem že omenil, ena sama izpostava ne bi nikdar ekonomsko upravičila investicije. Upamo, da nam bo odprtje vsaj prve izpostave uspelo v letu 2008.

Nepremičninski boom se je sedaj preselil na ozemlje Slovenije in njeno gradbeništvo je sedaj v razcvetu, medtem ko se na naši strani počasi že umirja. Slovenija je sedaj v Evropski skupnosti in ko bo z letom 2008 začel veljati schengenski sporazum tudi v Sloveniji, se bo lahko nekdo, na primer, ki živi v Sežani, pripeljal v Trst verjetno hitreje, kot nekdo, ki živi v Repnu...

Mentalno meje skoraj ni več. In veliko naših ljudi - govorim o slovenskih družinah ali vsaj mešanih zakonih na Tržaškem - kupuje hiše ali stanovanja v Sloveniji, ker so cenejše kot na italijanski strani. Pri tem jih mi oskrbujejo s krediti! Nam to zelo ustreza, saj ostajajo še naprej naši komitent... Edino tveganje je, ker povečano povpraševanje po nepremičninah spodbuja ljudi, da svoje posesti prodajajo. In to, na žalost, ne glede komu; važno je samo to, da se dobro proda. To se dogaja pri nas že dalj časa, in sedaj opažam, da postaja to običaj tudi na slovenskem Krasu!

Danes lahko naša banka slovenskim strankam ponudi vse, kar te od nas pričakujejo. Ena izmed najpomembnejših njihovih zahtev je, da jim je banka blizu. Zato se nam zdi samoumevno, da je - dokler ne bomo odprli nekaj bančnih okenc onstran meje - težko pričakovati, da nekdo kar sam od sebe pride k nam. Strankam se moramo približati mi in ne obratno. Zato poskušamo zelo skrbno pripraviti vse potrebne instrumente že od vsega začetka. Ko bomo končno odprli izpostavo v Sloveniji, moramo namreč imeti pripravljene odgovore na vsa morebitna vprašanja in pričakovanja naših bodočih strank.

OBČINA KOMEN

COMUNE DI SGONICO/OBČINA ZGONIK

KRAŠKI OKRAJ

Z ZDRUŽENIMI MOČMI
ZA PROMOCIJO
IN RAZVOJ KRASA

DISTRETTO DEL CARSO

UNIAMO LE FORZE
PER LA PROMOZIONE
E LO SVILUPPO DEL CARSO

Projekt delno financira Evropska unija
v okviru Programa pobude Skupnosti
INTERREG IIIA Slovenija-Italija 2000-2006

Progetto cofinanziato dal Programma
di Iniziativa Comunitaria INTERREG IIIA
Italia-Slovenia 2000-2006

PROJEKT KRAŠKI OKRAJ

TEHNIČNI PODATKI

Prioritete in aktivnosti v sklopu Programa evropske pobude Interreg IIIA Slovenija-Italija 2000-2006

PREDNOSTNA NALOGA

1. "Usklajeni razvoj čezmejnega območja"

UKREP

1.1 "Zaščita, vrednotenje in ohranjanje okolja in teritorija"

AKTIVNOST

1.1.7 "Priprava instrumentov upravljanja teritorija in krajinske zaščite za usklajeni čezmejni razvoj"

Trajanje projekta: 2 leti (junij 2005- junij 2007)

Vodilna partnerja: Občina Komen (SI), Občina Zgonik (I)

Partnerji na italijanski strani: Občine Devin-Nabrežina, Doberdob, Dolina, Milje, Repentabor, Sovodnje ob Soči, Trst, Tržič ter Pokrajini Gorica in Trst.

Partnerji na slovenski strani: Občine Divača, Hrpelje-Kozina, Miren-Kostanjevica in Sežana.

Skupna vrednost projekta: 204.042 €, od tega 127.000 € na italijanski strani in 77.042 € na slovenski strani. Delež sofinanciranja Evropske unije: SI - 100%, I - 79%

Vodja slovenskega dela projekta: Mag. Erik Modic
Pomoč pri koordinaciji in strokovni vodja projekta: Aleksandra Torbica

Vodji italijanskega dela projekta: Aljoša Gabrovec in dr. Nadja Debenjak
Koordinatorica italijanskega dela projekta: dr. Sara Bensi

PROGETTO DISTRETTO DEL CARSO

DATI TECNICI

Priorità e attività del Programma di iniziativa comunitaria Interreg IIIA Italia-Slovenia 2000-2006

ASSE

1. "Sviluppo sostenibile del territorio transfrontaliero"

MISURA

1.1 "Tutela, valorizzazione e conservazione dell'ambiente e del territorio"

AZIONE

1.1.7 "Elaborazione di strumenti per il governo del territorio e di tutela del paesaggio finalizzati allo sviluppo sostenibile transfrontaliero"

Durata del progetto: 2 anni (giugno 2005 - giugno 2007)

Partner capofila del progetto: Comune di Komen (SI), Comune di Sgonico /Občina Zgonik (I)

Partner del progetto per la parte slovena: Comuni di Duino Aurisina/Devin Nabrežina, Doberdò del Lago/Doberdob, San Dorligo della Valle/Dolina, Muggia, Monrupino/Repentabor, Savogna d'Isoszo/Sovodnje ob Soči, Trieste, Monfalcone e Province di Gorizia e Trieste.

Partner del progetto per la parte slovena: Comuni di Divača, Hrpelje-Kozina, Miren-Kostanjevica e Sežana.

Valore complessivo del progetto: 204.042 €, di cui 127.000 € per la parte italiana e 77.042 € per la parte slovena. Quota cofinanziata dall'UE: SI - 100%, I - 79%

Responsabile del progetto per la parte slovena: mag. Erik Modic

Coordinatrice e responsabile tecnica del progetto: Aleksandra Torbica

Responsabili del progetto per la parte italiana: Aljoša Gabrovec e dott.ssa Nadja Debenjak

Coordinatrice del progetto per la parte italiana: dott.ssa Sara Bensi

NAMEN IN CILJ PROJEKTA

Nadaljevanje in nadgradnja bogatih izkušenj Pilotnega projekta Kras in projekta Spoznaj Kras/Conosci il Carso ter izkušnje iz sodelovanja na čezmejnem območju Krasa skozi razne pobude, predvsem iz naslova Phare CBC, ob upoštevanju spremenjenih okoliščin glede na vstop Slovenije v Evropsko unijo.

Trajnejše in trdnejše sodelovanje vseh kraških občin v prizadevanju, da se Kras v čezmejnem prostoru prepozna kot funkcionalno zaokrožena enota, ki skupaj in usklajeno oblikuje svojo razvojno pot.

POTEK PROJEKTA

V začetni fazi smo oblikovali skupni čezmejni spletni portal, na katerem so sedaj objavljena vsa izdelana gradiva, podatki o izvedenih aktivnostih in drugi pomembni podatki za čezmejno območje Krasa. Nato smo izvedli pregled že opravljenih, delnih aktivnosti v okviru drugih projektov in zagotovili razpoložljivost podatkov, študij in raziskav o okolju in prostoru na območju projekta Kraški okraj.

V izvedbeni fazi smo priredili številne obmejne in čezmejne delavnice, posvete in tudi strokovne ekskurzije, npr. v "Vulkansko deželno" na Štajarskem v Avstriji, v Bologno (Park Gessi Bolognesi e Calanchi dell'Abbadessa in Park Montesole) in tematske razprave, na katerih so sodelovali tudi strokovnjaki na državni oziroma deželni ravni (npr. dr. José Ejarque Bernet, generalni direktor deželne turistične ustanove Turismo FVG).

Skupni cilj teh pobud je bil jasen: sprožiti pobude za skupno in uspešno načrtovanje kraškega prostora - za zaščito njegovih naravnih značilnosti in njegove kulturne dediščine, za bolj kakovostno življenje njegovih prebivalcev s podporo tistih gospodarskih panog, ki so prisotne na ozemlju in ki so skladne z značilnostmi Krasa. A šlo je tudi za reševanje nekaterih praktičnih problemov, na primer podaljšanja urnika maloobmejnih prehodov, na slovenski strani predvsem za boljšo povezanost nosilcev turističnega razvoja in razvoja podeželja, na italijanski strani pa predvsem za vzdrževanje in čiščenje gozdnih poti, ponovno ožvitev Kraške gorske skupnosti, ugodno reševanje vprašanja dvojezičnih osebnih izkaznic in kroničnega pomanjkanja dvojezičnih občinskih tajnikov.

Na témo ohranjanja kraške krajine je konec maja potekal posvet o perspektivah in razvojnih možnosti paše na Krasu, na katerem je predavala skupina strokovnjakov iz Slovenije in Italije.

OBIETTIVI DEL PROGETTO E RISULTATI ATTESI

Portare avanti e sviluppare ulteriormente le esperienze maturate con il Progetto pilota Carso/Pilotni projekt Kras e del progetto Conosci il Carso/Spoznaj Kras e le esperienze di collaborazione sul territorio transfrontaliero del Carso attraverso molteplici iniziative, soprattutto nell'ambito di progetti Phare CBC, considerando le mutate condizioni in seguito all'entrata della Slovenia nell'Unione europea.

Una collaborazione stretta e a lungo termine di tutti i Comuni del Carso, con l'obiettivo di creare l'immagine del Carso nell'ambito transfrontaliero, considerato come un'unica entità funzionale, che delinea il proprio percorso di sviluppo in maniera congiunta e coordinata.

SVOLGIMENTO DEL PROGETTO

Nella fase iniziale abbiamo creato un portale web congiunto e transfrontaliero, dove attualmente sono pubblicati tutti gli elaborati prodotti, i dati sulle attività svolte e altre informazioni utili al territorio transfrontaliero del Carso. In seguito abbiamo analizzato le attività in parte già svolte nell'ambito di altri progetti, assicurando l'accessibilità dei dati, degli studi e delle ricerche sull'ambiente e sul territorio nell'ambito del progetto Distretto del Carso/Kraški okraj.

Nella fase attuativa abbiamo organizzato numerosi workshop frontalieri e transfrontalieri, convegni ed escursioni, ad es. nella regione stiriana "Vulkanland" e in provincia di Bologna (Parco dei Gessi Bolognesi e Calanchi dell'Abbadessa e Parco Montesole) e dibattiti tematici, ai quali hanno preso parte anche esperti di livello nazionale e regionale (es. il dott. José Ejarque Bernet, Direttore Generale dell'Azienda Turismo FVG).

L'obiettivo comune di queste iniziative era chiaro sin dall'inizio: dar vita ad iniziative per la progettazione congiunta ed efficace del territorio del Carso - al fine di tutelare le sue caratteristiche naturali ed il patrimonio culturale, per migliorare la qualità della vita degli abitanti del Carso sostenendo le attività economiche presenti sul territorio e compatibili con le caratteristiche del Carso. Inoltre era necessario risolvere anche alcuni problemi di natura pratica, come il prolungamento degli orari dei valichi minori, dalla parte slovena soprattutto una migliore coesione tra gli operatori turistici e dello sviluppo delle aree rurali, dalla parte italiana in particolare la manutenzione e la pulizia delle strade forestali e la ricostituzione della Comunità Montana del Carso, la soluzione positiva del problema delle carte di identità bilingui e l'annosa questione della carenza di segretari comunali bilingui.

Relativamente alla conservazione del paesaggio carsico, si è tenuto un convegno sulle prospettive e sulle possibilità di sviluppo del pascolo sul Carso, al quale hanno preso parte numerosi esperti dalla Slovenia e dall'Italia.

Na strokovnem srečanju v Bologni so se upravitelji italijanske strani Kraškega okraja srečali s predstavniki Pokrajine Bologna in upravitelji omenjenih parkov, saj je to pokrajina, kjer so že izdelali načrte za upravljanje območij Natura 2000 (oz. območij, pomembnih za Skupnost) in se ta načrt izvaja že drugo leto. Spoznali so tako njihovo delovanje na področju ohranjanja naravnih habitatov in divjih rastlinskih oziroma živalskih vrst, pa tudi izkušnje krajevnih kmetijskih proizvajalcev. Koristne informacije, s katerimi so kraški upravitelji poskušali najti odgovore na vprašanja, kako učinkovito zaščititi, pa tudi ovrednotiti naravno okolje, v katerem živimo, in kako spoštovati evropske direktive Natura 2000 ter obenem spodbujati gospodarski razvoj ozemlja.

All'incontro a Bologna gli amministratori della parte italiana del progetto hanno incontrato i rappresentanti della Provincia di Bologna ed i rappresentanti dei Parchi, in quanto nella provincia di Bologna sono già stati elaborati i piani di gestione per le aree Natura 2000 (Siti di importanza comunitaria) che sono già al loro secondo anno di attuazione. Gli amministratori hanno avuto modo di conoscere da vicino l'attività dei colleghi nell'ambito della conservazione degli habitat naturali e delle specie selvatiche sia vegetali che animali, oltre alle esperienze degli operatori agricoli locali. Informazioni utili, con le quali gli amministratori del Carso hanno cercato di trovare le risposte alle domande di come tutelare in maniera efficace e al contempo valorizzare l'ambiente naturale in cui viviamo e di come rispettare le direttive europee Natura 2000 sostenendo lo sviluppo economico del territorio.

Pri projektu so od vsega začetka sodelovali tudi civilna družba - konzorciji in društva, ki združujejo kraške vinogradnike, čebelarje, oljkarje, sirarje in gostince, katerih odziv je bil zelo pozitiven in hvalevreden, njihova prisotnost na delavnicah pa je bila vedno navdušujoča.

Sin dall'inizio ha collaborato al progetto anche la società civile - i consorzi e le associazioni che riuniscono gli apicoltori, i viticoltori, gli olivicoltori, i produttori di formaggio ed i ristoratori del Carso hanno aderito con entusiasmo alle iniziative proposte e la loro presenza agli workshop è stata sempre numerosa.

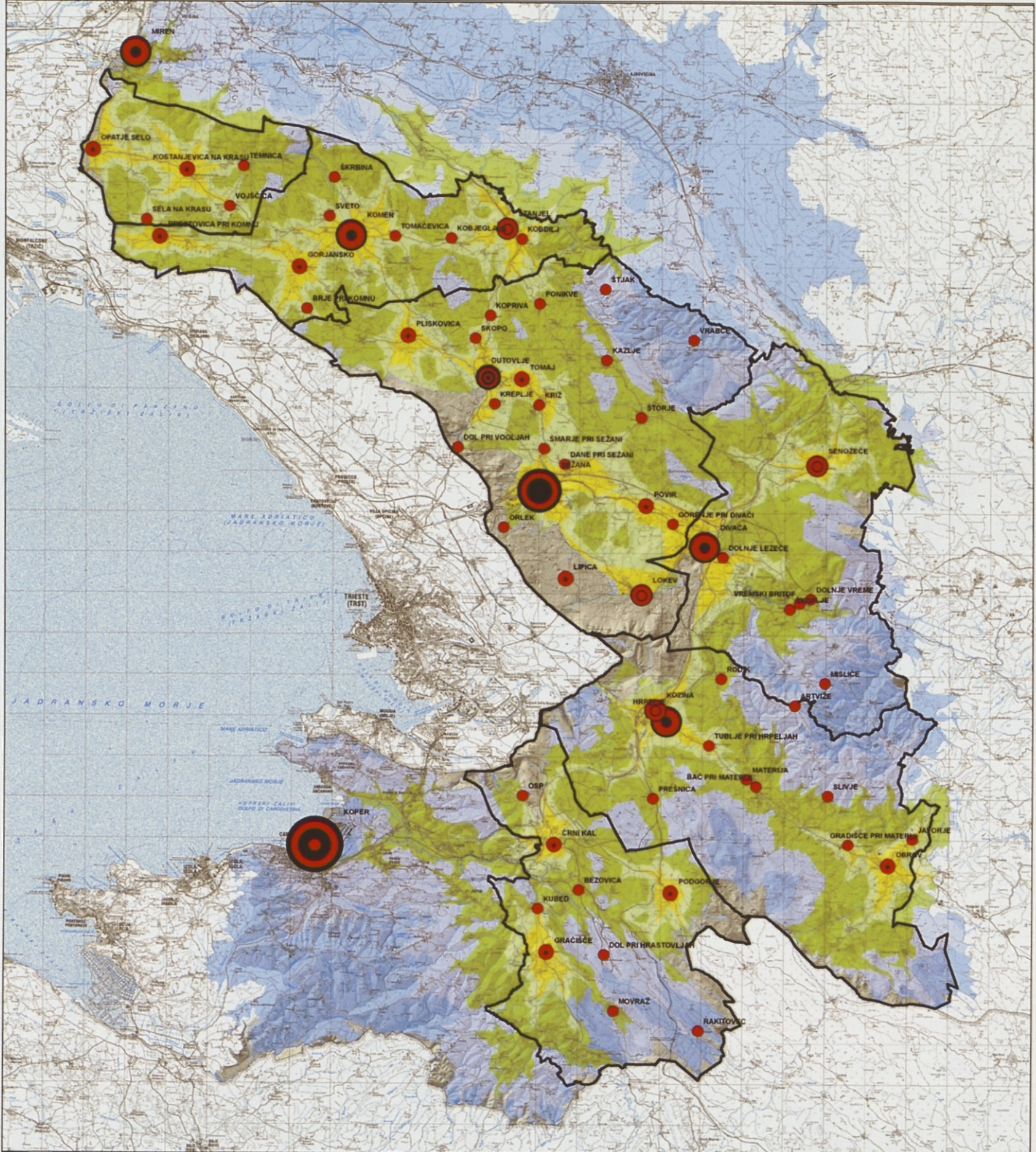
Obisk "Vulkanske dežele" na avstrijskem Štajerskem. Na dveh strokovnih ekskurzijah se je lahko več kot 60 nosilcev turističnih in kmetijskih dejavnosti s čezmejnega območja Krasa ter predstavnikov lokalnih, pokrajinskih in državnih oblasti z obeh strani meje "iz prve roke" seznanilo z bogatimi avstrijskimi izkušnjami pri uspešnem medobčinskem povezovanju in oblikovanju celovite turistične destinacije ter teritorialne znamke.

Escursione nella regione stiriana "Vulkanland". In due escursioni più di 60 operatori turistici e agricoli del territorio transfrontaliero del Carso, nonché rappresentanti delle amministrazioni locali, provinciali e statali da entrambe le parti del confine, hanno potuto toccare con mano le ricche esperienze dell'Austria nella collaborazione tra comuni e nella creazione di una destinazione turistica e di un marchio territoriale integrati.

V sklopu projekta je bilo poskrbljeno za čiščenje številnih kraških stez in cest, kar je velika pridobitev tako za protipožarno varstvo kot za kmetovalce, turiste in turistične operaterje. Posegi za vzdrževanje gozdnih poti se opravljajo v lastni režiji z uporabo osebja, strojev in opreme Službe za gorski prostor in vzdrževanje Dežele Furlanije-Juljske krajine v sodelovanju z Oddelčnim nadzorništvom za gozdove v Trstu in Gorici.

Nell'ambito del progetto sono stati puliti numerosi sentieri e strade carsiche, per scopi antincendio boschivo e a beneficio degli agricoltori, dei turisti e operatori turistici. Gli interventi di manutenzione della viabilità forestale vengono eseguiti in economia diretta, utilizzando mezzi, attrezzature e personale del Servizio Territorio Montano e Manutenzioni della Regione Friuli Venezia Giulia in collaborazione con l'Ispettorato Ripartimentale delle Foreste di Trieste e Gorizia.

Legenda:

- dostopnost 0 - 3 minut
accessibilità 0 - 3 minuti
- dostopnost 3 - 5 minut
accessibilità 3 - 5 minuti
- dostopnost 5 - 10 minut
accessibilità 5 - 10 minuti
- dostopnost 10 - 15 minut
accessibilità 10 - 15 minuti
- dostopnost 15 - 30 minut
accessibilità 15 - 30 minuti

- pomožno lokalno središče
centro locale secondario
- lokalno središče
centro locale
- pomembno lokalno središče
centro locale importante
- središče občinskega pomena
centro d'importanza comunale
- občinsko središče
centro comunale
- središče regionalnega pomena
centro d'importanza regionale
- nacionalno središče
mednarodnega pomena
centro nazionale d'importanza internazionale

Dostopnost do središč
v omrežju naselij Krasa

*Accessibilità dei centri
nella rete degli abitati
del Carso*

V okviru strokovnih nalog je bila narejena geolocirana digitalna prostorska baza, ki vsebuje turistično infrastrukturo in ponudbo Krasa kot vsestransko orodje v pomoč nadaljnjemu načrtovanju na področju turizma ter ena izmed osnov za sodobne načine upravljanja in promocije turistične dejavnosti.

Druge strokovne naloge so bile predvsem usmerjene v analizo stanja na področju poselitve Krasa. Iz te je razvidno, da gre za dokaj enakomerno poseljeno območje, katerega naselja so v večini majhna, saj ima več kot polovica naselij manj kot 100 prebivalcev, kar pa daje tudi čar območju z vidika naselbinske dediščine, saj gre v večini primerov za strnjena naselja v (še) neokrnjeni naravi. Glede na geografske značilnosti in lego obravnavanega območja prihaja do izraza "prehodni" značaj območja oziroma vpliv večjih bližnjih centrov zunaj Krasa, saj je na robnih območjih Krasa dostopnost do njih boljša kot do središč znotraj Krasa.

Če želimo Kras z vidika poselitve ohraniti kot enovito območje, ki zagotavlja kvaliteten bivanjski prostor, bo treba posebno pozornost namenjati predvsem zagotavljanju ohranjanja središč na obrobni predelih Krasa in naselij v njihovem gravitacijskem zaledju ter krepitvi središč na območjih, ki so oddaljena od središč višjih rangov.

Ob tem je treba tudi opozoriti na demografske in ekonomske dejavnike, ki izkazujejo izrazito neugodno starostno ter izobrazbeno strukturo prebivalstva. Da ne bi postal spalno zaledje velikih centrov, čaka Kras v prihodnje velik izziv v uresničevanju ustreznih politik za zagotavljanje prostorskih in drugih pogojev, ki bodo usmerjene v ohranjanje predvsem mladega in izobraženega prebivalstva na območju, ter k pozorni izbiri v podpiranju razvoja tistih dejavnosti, ki bodo poleg delovnih mest posledično omogočale razvoj dinamičnega podeželja.

Na italijanski strani pa je bila za ovrednotenje naravnega bogastva in okolja narejena študija za pripravo skupnih smernic za upravljanje zavarovanih območjih znotraj občin, ki sodelujejo pri Kraškem okraju. Študija želi biti instrument za upravljanje z ozemljem in je bila narejena na pobudo občin Kraškega okraja v pričakovanju sestave upravnih načrtov Dežele Furlanije-Juljske krajine. Ponuja celostno vizijo interakcije med coniranjem splošnih občinskih regulacijskih načrtov posameznih občin in razmejitev območij Natura 2000 in je določila 107 posegov na podlagi tehničnih predpisov, za katere se predlaga potrebno dokumentacijo za presojo vplivov na okolje.

Nell'ambito delle attività tecniche è stata predisposta una base territoriale digitale georeferenziata, contenente l'infrastruttura turistica e l'offerta del Carso, che rappresenta uno strumento versatile, utile alla progettazione futura nel settore turistico e una delle basi delle moderne modalità di gestione e di promozione dell'attività turistica.

Le altre attività di natura tecnica erano principalmente dirette all'analisi dello stato di fatto della struttura insediativa del Carso. Dall'analisi si desume che si tratta di un'area con una struttura insediativa abbastanza uniforme, con abitati generalmente di piccole dimensioni; più della metà degli abitati infatti non raggiunge i 100 abitanti e ciò contribuisce al fascino dell'area dal punto di vista del patrimonio insediativo, in quanto si tratta nella maggior parte dei casi di nuclei con case raggruppate inseriti in un contesto naturale (ancora) intatto. Rispetto alle caratteristiche geografiche e alla posizione del territorio in esame si evidenzia un carattere "transitorio" dell'area, determinato dall'influsso dei vicini centri maggiori situati fuori dal territorio del Carso, che dalle aree marginali del Carso spesso sono più agevolmente raggiungibili rispetto ai centri all'interno del Carso.

Se vogliamo conservare il Carso dal punto di vista insediativo come area unitaria, che assicuri condizioni di vita elevate, sarà necessario dedicare una particolare attenzione soprattutto ad assicurare il mantenimento degli abitati periferici del Carso e alle località nel loro retroterra gravitazionale nonché al rafforzamento dei centri nelle aree distanti dai centri di rango superiore.

Vanno ricordati anche i fattori demografici ed economici, dove si rivela una struttura demografica estremamente sfavorevole per quanto riguarda l'età e l'istruzione. Se non vuole trasformarsi in quartiere dormitorio dei grandi centri, il Carso deve cogliere la sfida dell'elaborazione di politiche adeguate per assicurare le condizioni ambientali e di altro genere, indirizzate a mantenere sul territorio soprattutto la popolazione giovane ed istruita e ad un'attenta scelta in merito al sostegno dello sviluppo di quelle attività che, oltre ad offrire posti di lavoro, favoriranno lo sviluppo di un'area rurale dinamica.

Al fine di valorizzare le ricchezze naturali e l'ambiente, dalla parte italiana è stato redatto uno studio per la predisposizione di indirizzi congiunti per la gestione delle aree protette all'interno dei Comuni del Distretto del Carso. Lo studio si propone di essere uno strumento di gestione del territorio su diretta iniziativa dei Comuni in attesa della redazione dei Piani di Gestione da parte della Regione FVG. Lo stesso ha fornito la visione globale sull'interazione delle zonizzazioni dei PRGC dei singoli Comuni e le perimetrazioni Natura 2000 ed ha individuato 107 azioni desunte dalle normative tecniche per le quali è stata proposta la documentazione necessaria per la valutazione di incidenza.

LEGENDA
LEGENDA

- pSIC CARSO TRIESTINO E GORIZIANO - IT 3340006
- pSCI TRZAŠKI IN GORIŠKI KRAS - IT 3340006
- ZPS AREE CARSIČHE DELLA VENEZIA GIULIA - IT 3341002
- SPA KRAŠKA OBMOČJA JULIJSKE KRAJINE - IT 3341002
- ALTRI SIC
- OSTALA OBMOČJA SCI
- ALTRE ZPS
- OSTALA OBMOČJA SPA
- pSCI S3000276 KRAS (SLOVENIA)
- pSCI S3000276 KRAS (Slovenija)
- SPA S3000023 KRAS (SLOVENIA)
- SPA S3000023 KRAS (Slovenija)
- RISERVE NATURALI REGIONALI
- DEŽELNI NARAVNI REZERVATI
- AREA DI SALVAGUARDIA PER IL PARCO DEL CARSO (L.R. 42/96 art.55)
- ZAŠČITENA OBMOČJA ZA KRAŠKI PARK (55.č. D.Z. 42/96)
- BIOTOP
- BIOTOP
- RISERVA NATURALE STATALE
- DRŽAVNI NARAVNI REZERVAT
- AREE DI REPERIMENTO
- OBMOČJA NAHAJALIŠČ
- ZONE UMIDE (Conversione di Ramsar, D.P.R. n°448/76)
- MOKRIŠČA (Ramsarska Konvencija, O.P.R. št. 448/76)
- AREA DI RILEVANTE INTERESSE AMBIENTALE (A.R.I.A.)
- OBMOČJE POSEBNEGA OKOLJSKEGA POMENA (O.P.O.P.)
- PARCHI COMUNALI ED INTERCOMUNALI
- OBČINSKI IN MEDOBČINSKI PARKI
- CONFINI COMUNALI
- OBČINSKE MEJE
- CONFINI PROVINCIALI
- POKRAJINSKE MEJE
- CONFINI DI STATO
- DRŽAVNA MEJA

Študija za pripravo smernic za upravljanje zavarovanih območij Krasa

Studio per la predisposizione di indirizzi di gestione delle aree protette del Carso

lavoro - projekt
STUDIO PER LA PREDISPOSIZIONE DI INDIRIZZI DI GESTIONE DELLE AREE PROTETTE RELATIVO AI COMUNI DEL PROGRAMMA DI INIZIATIVA COMUNITARIA INTERREG IIIA ITALIA-SLOVENIA 2000-2006 PROGETTO DISTRETTO DEL CARSO

ŠTUDIJA ZA PRIPRavo SMERNIC ZA UPRAVLJANJE ZAVAROVANIH OBMOČIJ ZNOTRAJ OBČIN PARTNERIC PROGRAMA POBUDE SKUPNOSTI INTERREG IIIA SLOVENIJA-ITALIJA 2000-2006, PROJEKT KRAŠKI OKRAJ

oggett - zadeva
INQUADRAMENTO TERRITORIALE - pSIC "CARSO TRIESTINO E GORIZIANO" e ZPS "AREE CARSIČHE DELLA VENEZIA GIULIA" TERRITORIALNI OKVIR - pSCI TRZAŠKI IN GORIŠKI KRAS IN SPA KRAŠKA OBMOČJA JULIJSKE KRAJINE

gruppo di lavoro - delovna skupina
Arch. Massimo Fadel (Cooprogetti) - coordinamento - koordinator
Dott. Nat. Marco Vecchiato (Cooprogetti) - aspetti vegetazionali - vegetacije
Dott. Nat. Matteo De Luca - aspetti faunistici - fauna
Dott. Geol. Bruno Grego - aspetti geologici - geologija
Dott. Pianif. Linda Rossetto (Cooprogetti) - assistenza al progetto - asistenta pri projektu

redatto da - pripravil: controllo da - pregledal: rit. archivio - arhiv
Dott. Pianif. Linda Rossetto Ing. Giuseppe Falconio 1295C_T1_R0
data progetto - datum projekta - rev. - prvg. data - datum motivo - namen

05 / 2007

V okviru institucionalne faze so bile vzpostavljene trajnostne pogodbene strukture za usklajeno upravljanje s čezmejno funkcionalno zaključeno Kraško regijo. Tako je bilo na slovenskem delu Krasa oblikovano območno razvojno partnerstvo Krasa in Brkinov 2007-2013, ki združuje pet slovenskih občin Krasa, za celotno čezmejno območje Krasa pa je bilo ustanovljeno čezmejno razvojno partnerstvo 2007-2013, ki združuje 11 občin ter Pokrajini Trst in Gorica na italijanski strani. Hkrati je bilo v tej fazi opravljeno tudi intenzivno vsebinsko delo s pripravo nekaterih strateških projektov za razvoj Krasa na področju turizma in podeželja. Tako je uspelo na slovenski strani dva strateška projekta vključiti v Regionalni razvojni program južne Primorske za obdobje 2007-2013, projekt vzpostavitve čezmejne turistične destinacije Kras-Carso pa tudi že v izvedbeni načrt regionalnega razvojnega programa južne Primorske 2007-2009.

MOČNO IN TRAJNOSTNO ČEZMEJNO PARTNERSTVO

V Štanjelu je 27. junija 2007 podpisalo 11 občin, Območna razvojna agencija Krasa in Brkinov, ter Pokrajini Trst in Gorica Sporazum o ustanovitvi čezmejnega razvojnega partnerstva 2007-2013, v katerem ugotavljajo, da je "Kras edinstveno čezmejno območje med Tržaškim zalivom in Vipavsko dolino ter med Soško dolino in Brkini, z lastno identiteto in specifičnimi značilnostmi, katerim je treba posvetiti posebno pozornost" in da "želijo ohraniti identiteto Krasa kot območja izjemne kulturne dediščine in naravnih vrednot za sedanje in bodoče generacije" ter "identiteto Krasa, priznano na mednarodni ravni, uporabiti za spodbujanje socialnega in ekonomskega razvojnega procesa ter povezovanja na celotnem čezmejnem območju".

ČEZMEJNA TURISTIČNA DESTINACIJA KRAS-CARSO

Oblikovanje čezmejne turistične destinacije Kras-Carso sloni predvsem na glavnih nosilnih stebrih turističnega razvoja, ki skupaj s kulturno krajino, z avtentičnostjo slikovitih kraških vasi, z ohranjeno naravo in z veliko prisotnostjo podzemnih in nadzemnih kraških pojavov tvorijo celovito turistično območje. Za razvoj kraškega turizma je poleg aktivnega razvoja nosilnih stebrov zelo pomembna množica posameznikov in raznih lokalnih dejavnikov turističnega razvoja. V prihodnjem obdobju je treba poleg nadaljnjega vlaganja v turistično infrastrukturo, v prometno dostopnost, v kvaliteto nastanitvenih zmogljivosti ter v podporo delovanja vseh akterjev poskrbeti predvsem tudi za primerno upravljavsko strukturo turističnega območja.

V ta namen se je izdelal strateški projekt za vzpostavitev skupne čezmejne turistične destinacije Kras-Carso. Z lastno organizacijo, ki bo pripravila potrebne načrte trženja in promocije, identificirala Krasu primerne ciljne skupine in oblikovala Krasu

Nell'ambito della fase istituzionale sono state predisposte delle strutture sostenibili di negoziazione per la gestione armonica dell'entità funzionale transfrontaliera del Carso. Dalla parte slovena del Carso si è sviluppato un partenariato di sviluppo distrettuale per il Carso e l'area di Brkini 2007 - 2013, che riunisce cinque comuni del Carso sloveno. Per l'intera area transfrontaliera è stato istituito un partenariato transfrontaliero di sviluppo 2007-2013, al quale partecipano 11 Comuni e le Province di Trieste e Gorizia dalla parte italiana. In questa fase è stato svolto un importante lavoro con la predisposizione di alcune idee progettuali strategiche per lo sviluppo del Carso nel settore del turismo e delle aree rurali. Dalla parte slovena si è riusciti ad inserire due progetti strategici nel Programma regionale di sviluppo per il Litorale, periodo 2007-2013. Inoltre, il progetto per la creazione della destinazione turistica transfrontaliera Kras-Carso è stato già inserito nel programma di attuazione del Programma regionale di sviluppo del Litorale 2007-2009.

UN PARTENARIATO TRANSFRONTALIERO SOLIDO E DURATURO

Il 27 giugno 2007 a Štanjel 11 Comuni, l'Agenzia per lo sviluppo locale del Carso e di Brkini, le Province di Trieste e di Gorizia, hanno sottoscritto l'Accordo sull'istituzione del partenariato transfrontaliero di sviluppo 2007-2013, con il quale convergono che "il Carso è un territorio transfrontaliero unico situato tra il Golfo di Trieste, la Valle del Vipacco, la Valle dell'Isonzo e Brkini, con una propria identità e caratteristiche specifiche, alle quali è necessario dedicare una particolare attenzione" e che "desiderano mantenere l'identità del Carso come area di patrimonio culturale d'eccezione e di valore naturale per le generazioni attuali e future" e di "utilizzare l'identità del Carso, riconosciuta a livello internazionale, per incentivare il processo di sviluppo sociale ed economico, nonché come strumento di connessione su tutta l'area transfrontaliera".

DESTINAZIONE TURISTICA TRANSFRONTALIERA CARSO-KRAS

La creazione della destinazione turistica transfrontaliera Carso-Kras si basa soprattutto sulle principali colonne portanti dello sviluppo turistico che con il paesaggio culturale, l'autenticità dei suggestivi borghi carsici, la ricchezza naturalistica e la marcata presenza di fenomeni carsici ipogei ed epigei formano un'area turistica integrata. Per lo sviluppo del turismo sul Carso, oltre ad uno sviluppo attivo delle colonne portanti del turismo, risulta estremamente importante il ruolo svolto dai singoli e dai diversi attori locali che si occupano di sviluppo turistico. In futuro sarà necessario, oltre agli ulteriori investimenti nell'infrastruttura turistica, nell'accessibilità viaria, nella qualità delle capacità ricettive e nel sostegno delle attività di tutti i soggetti coinvolti, creare in particolare un'adeguata struttura gestionale dell'area turistica.

A tal fine è stato elaborato il progetto strategico per la creazione della comune destinazione turistica transfrontaliera

primerne programe. Kot ključni ukrep se je izkazalo oblikovanje lastne teritorialne znamke Kras-Carso, ki bi povezala vse obstoječe parcialne blagovne znamke (teran, pršut, med, ipd.) pod skupnim dežnikom in bi tako na simbolni kot tudi na operativni ravni prispevala k utrditvi identitete Krasa doma in v tujini.

IZJAVA ŽUPANA OBČINE KOMEN UROŠA SLAMIČA

Namen Kraškega okraja je predvsem v oblikovanju trajne skupne osnove za sodelovanje občinskih uprav na območju Krasa, v boljšem koordiniranju njihovega dela ter v določitvi smernic usklajenega razvoja tega prostora. Le na tej podlagi lahko zagotovimo sinergične učinke na številnih razvojnih področjih in uresničevanje usklajene sektorske politike, kot so npr. usklajeno varovanja kraške kulturne krajine, skupna promocija in trženje turizma Krasa, boljše čezmejne prometne in energetske povezave ipd.. In kar je morda najbolj pomembno, interesi Krasa pridobijo s skupnim nastopom kraških občin večjo politično težo in s tem tudi boljše možnosti, da si Kras lahko od skupnega evropskega kolača finančnih sredstev odreže bistveno večje kose.

IZJAVA ŽUPANA OBČINE ZGONIK MIRKA SARDOČA

Projekt Kraški okraj stremi po usklajenem razvoju. Ta mora nedvomno sloneti na paralelizmu, ki ga omogočajo javne uprave in gospodarstvo. Težko lahko namreč tu pojmujeemo razvoj gospodarskih dejavnikov, če jim ob strani ne stojijo tudi upravitelji. Potrebno je bilo zato skupno omizje, za katerim si izmenjujemo boljše izkušnje in usklajujemo vizijo razvoja. V to smer smo zato tudi šli. Ob skrbi za rast teritorija poskušamo omizje dati tudi odgovore na vsakodnevne potrebe. Če sodelovanju javnih uprav dodamo soudeležnost gospodarskih subjektov, je lahko to začetek novega pojmovanja tega področja kot edinstvenega, dobro povezanega in torej veliko bolj zanimivega. Bodočnost kraškega območja mora biti v sodelovanju: nihče ne bo uspešen, če se bo premikal sam. Všeč mi je bila misel, ki smo jo slišali na enem izmed predavanj: Če bo sto različnih glasov znalo zapeti isto pesem, bo ta gotovo prodorna ...

Carso-Kras. Tutto ciò con il contributo di una propria organizzazione che predisporrà le necessarie strategie di marketing e di promozione, identificherà i gruppi target per la destinazione turistica del Carso ed elaborerà dei programmi turistici specifici. Tra i provvedimenti chiave è stata inserita la creazione di un marchio territoriale Carso-Kras, che si propone di raggruppare tutti gli esistenti marchi commerciali parziali (terrano, prosciutto, miele ecc.) in un'unica entità, contribuendo sia a livello simbolico che operativo al rafforzamento dell'identità del Carso sia a livello locale che e all'estero.

DICHIARAZIONE DEL SINDACO DEL COMUNE DI KOMEN - UROŠ SLAMIČ

L'intento del Distretto del Carso - Kraški okraj è soprattutto quello di creare una piattaforma comune permanente per la collaborazione delle amministrazioni comunali nell'area del Carso, al fine di un migliore coordinamento delle loro azioni e della predisposizione degli indirizzi per uno sviluppo congiunto del territorio. Soltanto su queste basi possiamo garantire gli effetti sinergici in numerosi settori di sviluppo e lo svolgimento di politiche settoriali congiunte, come nel caso della tutela congiunta del paesaggio culturale del Carso, della promozione e della commercializzazione congiunte del turismo sul Carso, di collegamenti transfrontalieri viari ed energetici migliori ecc. E forse l'aspetto più importante è che con un'azione congiunta dei Comuni del Carso gli interessi del Carso acquistano un maggiore peso politico e di conseguenza aumentano le possibilità per il Carso di conquistare una maggiore fetta di finanziamenti europei.

DICHIARAZIONE DEL SINDACO DEL COMUNE DI SGONICO - OBČINA ZGONIK - MIRKO SARDOČ

Il Progetto Distretto del Carso - Kraški okraj ha come obiettivo primario lo sviluppo armonico che deve indubbiamente basarsi sul parallelismo offerto dall'azione congiunta delle pubbliche amministrazioni e dei soggetti economici. È infatti difficile immaginare lo sviluppo dei fattori economici senza il necessario appoggio degli amministratori. È stato quindi necessario creare un tavolo comune per lo scambio delle migliori pratiche e per l'armonizzazione della visione di sviluppo comune. Perciò abbiamo optato per questo percorso. Il tavolo di lavoro, incentrato sulla crescita del territorio, cerca di fornire le risposte anche alle esigenze di tutti i giorni. Se oltre alla collaborazione delle pubbliche amministrazioni si registra anche la partecipazione dei soggetti economici, si può iniziare a concepire il territorio come qualcosa di unico, ben coeso e quindi anche molto più interessante. Il futuro del territorio carsico è nella collaborazione: non si può avere successo se ci si muove da soli. Mi è piaciuta l'idea, espressa ad uno degli incontri: se cento voci diverse sapranno intonare la stessa canzone, questa farà sicuramente breccia...

Republika Slovenija
Služba Vlade Republike Slovenije
za lokalno samoupravo in regionalno politiko

Podrobnejše informacije o projektnih aktivnostih in rezultatih so dostopne na spletni strani Kraškega okraja:
<http://kraskiokraj.kras-carso.com>

Izdajatelj: Občina Komen, Komen 86, SI-6223 Komen, in
Občina Zgonik, Zgonik 45, I-34010 Zgonik.
Oblikovanje in tisk: Mediacarso d.o.o, Rimska cesta 8,
SI-1000 Ljubljana. Naklada: 4500 izvodov.

REGIONE AUTONOMA
FRIULI VENEZIA GIULIA

Per informazioni dettagliate sulle attività del Progetto e sui risultati raggiunti visitate la pagina web del Distretto del Carso -
<http://distrettodelcarso.kras-carso.com>

Edito da: Comune di Komen, Komen 86, SI-6223 Komen, e
Comune di Sgonico - Občina Zgonik, Sgonico - Zgonik 45,
I-34010 Sgonico, Progetto grafico e stampa: Mediacarso d.o.o,
Rimska cesta 8, SI-1000 Ljubljana. Tiratura: 4500 copie.

WITH UNITED FORCES FOR THE PROMOTION AND DEVELOPMENT OF THE KARST

TECHNICAL DATA

Duration of the project: 2 years (June 2005 – June 2007)

Leading partners: Municipality Komen (SI), Municipality Sgonico/Zgonik (I)

Italian partners: Municipalities Duino-Aurisina/Devin-Nabrežina, Doberdò del Lago/Doberdob, San Dorligo della Valle/Dolina, Muggia, Monrupino/Repentabor, Savogna d'Isonzo/Sovodnje ob Soči, Trieste, Monfalcone and the Provinces of Gorizia and Trieste.

Slovene partners: Municipalities Divača, Hrpelje-Kozina, Miren-Kostanjevica and Sežana.

Za vsebino dokumenta sta odgovorni Občina Komen in Občina Zgonik in v nobenem primeru ne izraža stališča Evropske unije.

Nacionalni organ Programa pobude Skupnosti INTERREG IIIA Slovenija-Italija 2000-2006 je Služba Vlade Republike Slovenije za lokalno samoupravo in regionalno politiko

PURPOSE AND OBJECTIVE OF THE PROJECT

Continuation and upgrading of the rich experiences of the Pilot Project Kras, the project Spoznaj Kras (Become acquainted with the Karst) and the collaboration in the cross-border area of the Karst.

Sustainable and strong cooperation of all municipalities of the Karst in advocating the Karst in the cross-border area as a unique functional unit that creates its own development policy in a combined and coordinated way.

Il contenuto del presente documento, del quale sono responsabili il Comune di Komen e il Comune di Sgonico, non riflette in alcun modo posizioni sostenute dall'Unione Europea.

L'Autorità di Gestione del Programma di Iniziativa Comunitaria INTERREG IIIA Italia - Slovenia 2000-2006 per la parte italiana è la Regione Autonoma Friuli Venezia Giulia - Direzione Centrale Relazioni Internazionali, Comunitarie e Autonomie Locali - Servizio Rapporti Comunitari e Integrazione Europea.

TOMAJ, STARODAVNO SREDIŠČE KRASA, LE KRAJEVNA SKUPNOST - II. del

Mira Cencič

Kras se naglo spreminja. Golote ni več. Tisti značilni kraški pojavi so se poskrili v zelenju, da jih komaj opazimo. Spreminjajo se tudi vasi. Naša bivališča so lepša, razkošnejša. Spremenile so se naše družine in spremenil se je način življenja. Živinoreja je preteklost, prav tako tudi poljedelstvo. Spremembe so hitre, prehitre, da se nanje komaj prilagajamo. Prinašajo mnogo dobrega, pa vendar ne samo dobro. Zakrbljujoče je upadanje števila domačega prebivalstva in izumiranje nekaterih vasi. Tudi vasi v krajevni skupnosti Tomaj, v katero spadajo Tomaj, Križ, Šepulje,

Utovlje, Grahovo Brdo in Filipčje Brdo, doživljajo preobrazbo. Prav je, da vsaj v spominu ohranimo nekatere njihove značilnosti iz preteklosti.

Tako je v prvem delu svojega obsežnejšega prispevka pod tem naslovom opisala doc. dr. Mira Cencič starodavno središče Krasa Tomaj in njegove značilnosti. Tokrat pa predstavlja še vasi Križ, Šepulje, Utovlje, Grahovo Brdo in Filipčje Brdo, ki tudi spadajo v krajevno skupnost Tomaj...

Križ

Križ je največja vas v tej skupnosti. Naselje stoji na juhozahodnem pobočju nizkega hrbta Križa, na nadmorski višini 320 do 340 m, ob asfaltirani cesti Sežana-Nova Gorica. Ob cesti proti Sežani je manjši borov gozd, Kriški bori, ki so pesniško navdihovali kraškega pesnika Srečka Kosovela. Obsežna Kriška gmajna z vsemi značilnostmi Krasa, kjer je tudi precej kraških jam, se razprostira proti jugozahodu. Na začetku vasi se odcepita stranski cesti proti Dobravljam in proti Malemu-Filipčjemu Brdu. Obe cesti se priključita cesti Sežana-Postojna.

Križ je starodavna vas. V starih listinah se večkrat omenja z nekoliko različnimi a istopomenskimi imeni: leta 1060 kot Santa Crux, 1189 Villa Crucis, 1200 Gris, 1252 spet Vila Crucis, 1316 Cruce. V farnih zapisih pa se pojavlja z imeni S. Cruce, Santae Crucis, Sv. Križ, Križ pri Tomaju in nazadnje Križ pri Sežani. Naselje Križ ni dobilo imena po Kristusovem križu, ker bi se sicer dosledno imenovalo Sveti Križ. Tomajski Križ je obstajal davno pred kriško cerkvijo, zato se domneva, da so po imenu vasi izbrali cerkvenega zavetnika (1450). Vas naj bi dobila ime po griži ali po križu (križišču) cest, saj je bilo pri današnji kriški cerkvi starodavno cestno križišče. Od tod so vodile poti proti Krepljam in naprej v Štivan, proti Tomaju, proti Utovljam in proti Štorjam, kjer se je pot priključila na staro karavansko cesto, ter seveda proti Sežani, kjer je bilo gradišče. Cesta Dutovlje-Sežana je bila speljana skozi Križ in se je središču vasi izognila med njenim obnavljanjem leta 1880. V Križu je bilo do nedavnega le nekaj skupin hiš. Posesti so bile velike. Po zemljiški odvezi, z razslo-

Zračni posnetek Križa, pogled proti severovzhodu.

jevanjem in ubožanjem, je iz ene kmetije nastalo tudi po pet domačji. Vendar je bilo še leta 1961 v Križu le 52 hiš. Leta 2002 pa je bilo, po podatkih Statističnega urada Republike Slovenije, v Križu že 160 gospodinjstev... Nekatere kriške domačije so se že zgodaj ukvarjale z obrtjo. Malnarjevi iz Križa so imeli lesen mlin za ajdo na nožni pogon. Mlin, mlatilnica in žaga na motorni pogon med Križem in Tomajem pa je začela delovati malo pred letom 1900.

V vasi so 1821 leta našteali 282 prebivalcev; v letu 1869 338. Pod italijansko okupacijo pa je začelo število prebivalcev upadati. Leta 1931 jih je bilo še 243, leta 1953 222 in leta 1971 le še 198 oseb. Z gradnjo novega naselja pa je začelo število prebivalcev naraščati. Leta 1981 je bilo v Križu 260

Stara križka kašča ob prenovljeni cerkvi sv. Križa v Križu.

ljudi; leta 1991 346. Po podatkih Statističnega urada Republike Slovenije je bilo leta 2002 že 500 prebivalcev. Po številu hiš in prebivalcev je v zadnjih pedesetih letih Križ močno prekosil Tomaj. Po statističnih podatkih je bilo leta 2002 v Križu 182 gospodinstev.

Tudi Kržani so bili v času fevdalizma tlačani. Fevdalni lastniki kmetji in kmetov so se nekajkrat menjali. Najbrž so bili prvi lastniki kriške posesti gospodje Spanheini, ki so Križ (Santa Crux) leta 1060 podelili benediktinskemu samostanu v Rožacu v Furlaniji. V darilni listini se tudi ta kraj verjetno prvič pisno omenja. Kot rožačka posest se omenja še leta 1180, leta 1368 pa kot posest goriških grofov, ki so nekatere posesti podelili svojim ministerjalom. Goriško-rihemberški urbar iz leta 1200 omenja v Križu (in Gris) kmetijo in hišnega gospodarja Bertolda v lasti goriške gosposke. Rihemberški urbar iz leta 1502 pa dokazuje, da so tedaj in vse do leta 1779 upravljali Križ rihemberški odvetniki, torej je bil Križ rihemberški vse do konca fevdalizma. Da je bilo v Križu nekaj kmetj v lasti završniške gospode (Petačev), pa je sklepati iz župniškega zapisa, da so bili kriški županje zastopniki tudi završniških. Tomajski in kriški podložniki so imeli vsak svojega zemljiškega gospoda in tako tudi vsak svojega sodnika. Znano je, da so se več sto let, tudi na pobudo zemljiške gospode, pripravili zaradi gmajne, ki je bila od davnine skupna vaška lastnina.

Križ je bil v starih časih samostojna župa in je imel svojega vaškega župana. Župani so imeli pod fevdalizmom določene ugodnosti, zato so postali bogatejši, včasih so se tudi nepošteno okoristili predvsem v vojnih časih s podkupovanjem pri izbiri fantov za vojsko.

Križ (Cruce) se omenja leta 1316 v listini, ki določa meje tomajske fare. Najznamenitejša zgodovinska stavba v vasi je cerkev. Sezidana je bila leta 1450 in 3. maja takrat jo je posvetil v čast sv. Križu tržaški škof Silvij Piccolomini, poznejši papež Piji II. Leta 1651 so jo povečali in zvišali. Zvonik so začeli zidati leta 1656, dokočali pa leta 1722. Zelo lep lesen in pozlačen glavni oltar, narejen v Benetkah, je iz leta 1600. Danes nekateri verjamejo, da je pod turnom kriške cerkve posebna zdravilna energija... Kriška cerkev je imela svojo posest. V letu 1759 je imela šest parcel v Križu, tri vinograde v Štjaku, dva oljčna nasada pod Kontovelom. Oljčne nasade je zgubila že leta 1800. Vinograde v Štjaku pa je pobrala šele agrarna reforma 1953.

Tudi v Križu so najprej pokopavali okrog cerkve. Sedanje pokopališče so širili leta 1838 in leta 1859 ter pred nedavnim. Križ sredi pokopališča sta prostovoljo sklesala neločljiva prijatelja, dva Jožeta Macarola. V Križu sta še dve vaški znamenji - pil ter križ iz leta 1866.

Kržani so vedno spadali v tomajski šolski okoliš. Ker je bila v Tomaju župnjska šola že proti koncu 17. stoletja in ker so bili Kržani premožni, najdemo že zelo zgodaj izobražene ljudi, ki so bili doma iz te vasi. Predvsem duhovnike (trije Starci, v letih 1661, 1750 in 1753, ter štirje Macaroli, rojeni v letih 1722, 1753, 1782 in 1868). Od tu je doma tudi Josip Macarol (1871-1930), pisec domoznanskih sestavkov in slikar-samouk, ki je naslikal tudi oba stranska oltarja v tomajski britovski cerkvi. Stari priimki, ki jih najdemo v prvih matičnih knjigah, so Mazzarol, Bole, Starc in Bezek.

Šepulje

Šepulje se razprostirajo med Tomajem in Križem na valovitem kraškem območju na nadmorski višini 357 m, ki se nagiba proti jugu in se zaradi gradenj v zadnjih desetletjih že stika z vasjo Križ.

Skozi zgodovino so vas dokaj različno zapisovali. V dokumentih je napisano: Scopulach (leta 1060), Sepulsach (1147), Sohpiach (1252), Xipulan (1316), Bullach (1368), Czepullach (1494), Czpullach 1492. V župniških dokumentih pa še: Sapule, Sepule, Sepula, Sepulia, Sapuliano, Šepulje.

Skozi vas je speljana stranska cesta, ki se v bližini Križa oddeli od ceste Sežana-Nova Gorica in pelje proti Dobravljam. Do Tomaja vodi kolovoz - klanc, del zelo stare poti, ki je vodila od tomajskega Gradišča mimo razcepa pri starem pilu proti Raši in skozi Šepulje naprej proti Štorjam. Po tej poti so Štorci vozili svojo desetino (seno in žito) za devinske grofe, ki so jo od starega pila naprej do Devina vozili za tlako tomajski podložniki.

Čeprav so Šepulje majhna vasica, imajo dolgo zgodovino. Šepulje kot Scopulach omenjajo listine že leta 1060 in večkrat pozneje. Šepulje (Scopulach) je dobil v last leta 1060 benediktinski samostan v Rožacu (Rosazzo v Furlaniji) od

Spanheimov. Kot rožačka posest se omenja še leta 1147. Kmetije v Šepuljah so pozneje spadale pretežno pod devinsko, posamezne pa pod goriško gospodstvo.

Čudno je, a dokumenti pričajo, da so Šepulje v času fevdalizma spadale pod župo Skopo, ki je vključevala tudi Krajno vas in ji je načeloval "vogtey" - oskrbnik, grofov namestnik. To si razlagamo s tem, da so Šepulje in Skopo prišle pod Devince neposredno od rožačke posesti, medtem ko je Tomaj prišel v devinsko posest kot dar goriških grofov in se je zato ohranila prvotna teritorialna delitev in poimenovanje neposrednih predstavnikov vasi.

Šepulje se ponašajo s slikovito staro cerkvico sv. Antona Puščavnika. V starih farnih dokumentih se imenuje sveti Anton Puščavnik na polju pri Križu in je še leta 1720 pripadala kriški cerkvi. Posvetitev sedanje cerkve je bila leta 1470 po tržaškemu škofu Antoniju de Goppu, ki je bil v letih od 1446 do 1452 tomajski pleban (župnik) in kapiteljski (škofijski) kanonik. Po ustnem izročilu naj bi leta 1471 v tej cerkvi taborili Turki, ki so takrat prvič pridrveli na Kras. V cerkev so znašali naropano blago in ujetnike. Pred odhodom so cerkev baje zažgali, a so jo vaščani takoj obnovili, saj je bila ponovna posvetitev še istega leta, to je 1471. Šepuljsko cerkev so zvišali leta 1641, leta 1737 so napravili cerkveni strop in kor, leta 1745 pa nov oltar sv. Valentina. Po letu 1952 je cerkev vidno propadala, obnovil jo je šele tomajski župnik Ivan Furlan. Šepuljci nimajo svojega pokopališča, temveč so vezani na kriško pokopališče.

Pred šepuljsko cervijo je znameniti kal, ki je na praznik sv. Antona največkrat zaledenel na veliko veselje otrok. Dobro ohranjen in obnovljen kal sredi vasi je dal zgraditi na svoje stroške leta 1884 podžupan in vaški načelnik Jožef Čefuta od Doljnih Roščih.

Šepulje so majhna vas. Leta 1961 je štela 27 domačij in prav toliko leta 2002. Prebivalci so bili večinoma kmetje. V okolici so obsežni vinogradi, ki dajejo odličen teran. Pri Turkovih je več sto let stara viska trta teranovka. Pašniki so bili nekoč na jugu in severu, kjer se dviga Stvarno brdo. Zaradi izjemno ugodnega vetrovnega ozračja je leta 1976 Mesno predelovalna industrija Kras Sežana postavila največjo proštarno na Slovenskem.

V Šepuljah je leta 1821 živelo 183 ljudi. Največ prebivalcev je vas imela leta 1931 in to kar 234. Leta 1961 je štela 123 prebivalcev, leta 1991 je bilo v vasi le še 96 ljudi, leta 2002 pa jih je Urad RS za statistiko naštel komaj 80. Najstarejši znani priimki v Šepuljah so Schalig - Šalih, Krabat - Horvat (1494), od leta 1600 pa Saberlecz - Zabric, Pechen - Beken, Vitez, Zeffuta - Cefuta in Rosci.

Utovlje

Utovlje, razložena vasica, ki jo sestavljajo trije gručasti zaselki - V vasi, Grbci in Brith, stoji na nadmorski višini 344 m ob stranski cesti, ki povezuje Tomaj na zahodu in Kazlje na severu. Vas ni velika. Leta 1961 je štela 18 domačij, prav toliko tudi leta 2002. Pokrajina je izrazito kraška. V bližini kraja sta dve kraški brezni: Pri grpalni in Zad za grizo.

To staro naselje so skozi zgodovino različno zapisovali. Verjetno se prvič omenja leta 1060 kot Udolacha, nato Wutelgach (1147), Vtendorff, Vtendorf (1252), Ottoglan (1316), v farnih zapisih pa še Utoliano, Uttoule, Utoule, Utoulano, Utogliano,

Utovec je bilo leta 1821 130 in od takrat njihovo število vztrajno pada. Leta 1931 jih je bilo 108, leta 1953 še 75, leta 1966 le 65, leta 1996 komaj 48 in leta 2002 samo še

Pogled na Šepulje, na desni največja slovenska pršutarna Mesnopredelovalne industrije KRAS, d.d.

Vasica Utovlje s cerkvijo sv. Justa, tržaškega zavetnika.

37. Leta 1961 je bilo v vasi 18 domačji, leta 2002 prav toliko gospodinjstev, toda število ljudi na družino je padlo od povprečno skoraj 4 oseb na povprečno komaj 2 osebi.

Vasica je bila izrazito kmečka. V preteklosti so gojili krompir, pridelovali teran in se ukvarjali z živinorejo. Še v začetku 20. stoletja so imeli črednika, ki je v vaški skupnosti pasel krave, molzli pa so jih v obzidanih stajah vzhodno od vasi. Pred prvo vojno so tu pridelovali tudi konopljo, doma so jo močili in trli, v prejo pa so jo odnašali v Hrušico, kjer so jo tudi tkali.

Naselitev je bila zgodja, saj so Utovlje (Udalacha) prešle že leta 1060 od Spanheimov v last samostana v Rožacu tako, kot nekatere druge kraške vasi, in se kot rožačko posest omenjajo že leta 1142. Pozneje pa so imele nekoliko drugačno zgodovino. Na rožački posesti v Utovljah so leta 1275 izvajali odvetniške pravice gospodje iz Momjana, ki so bili ministeriali goriških grofov. Od goriških grofov so Utovlje prišle pod rihemberško gospodo, ki je tu gospodovala še leta 1779.

Utovci imajo lepo staro cerkev, posvečeno sv. Justu, tržaškemu zavetniku. Zanesljivo je stala že leta 1555. Na njeno ponovno posvetitev v letih 1632 in 1711 kažejo dokumenti, na dozidave in popravila pa vklesane letnice 1695, 1707, 1743 in 1770. Zanimivost v njej je glavni oltar, ki je stranski oltar iz svetogorske bazilike in so ga Utovci odkupili, ko je leta 1784 dal Jožef II. porušiti svetogorsko cerkev.

Utovci so dolgo želeli lastnega duhovnika. Imeli so krstni kamen in kaplanijo. Občasno so imeli svojega kaplana, stalno pa so imeli svojega cerkovnika in cerkvene starešine, okrog leta 1900 tudi cerkveni zbor. Utovska cerkev je imela tudi svoja zemljišča v okolici Utovelj, v Gaberjah, v Raši in na Proseku. Večino zemljišč so postopoma prodali. Kar je ostalo, je zajela agrarna reforma po letu 1947. Pokopališče je bilo najprej okrog cerkve. Leta 1847 so napravili novo.

Ker je vasica nekoliko bolj oddaljena, je morda prav zato v svojem razvoju težila k večji samostojnosti. Tudi

Utovlje so imele svojo samoupravo, ki se je razvijala podobno kot v Tomaju. Zadnje stoletje fevdalizma je vasi načeloval grofov župan, ki je pobiral tudi desetino.

Utovlje so občasno imele tudi svojo šolo. Za šolo so zaprosili goriški deželni svet že leta 1872. Na ponovno prošnjo so dobili šolsko ekspozituro leta 1911, ki pa je delovala le do prve svetovne vojne. Po zaslugi bratov Jožeta in Toneta Grbeca je šola ponovno delovala od leta 1923 do leta 1943, nazadnje je oživel pod zavezniško vojaško upravo (1945-1947).

Značilni stari utovski priimki, ki segajo že v leto 1600, so Antončič, Grbec, Žnidaršič, Jazbec in Ukmar.

Grahovo Brdo

Grahovo ali Veliko Brdo, v starih listinah napisano tudi Utovsko Berdo, Utolsko Werdo in Berdo Utouliano, je strnjena vasica na nadmorski višini 340 m. Leži ob stranski cesti, ki se oddeli od glavne ceste pri Štorjah. Leta 1961 je vasica štela 7 domačj. Prebivalci so bili pretežno kmetje. Leta 1869 je bilo v vasi 58 ljudi. Vse do konca druge svetovne vojne se je število prebivalcev gibalo okrog 50. Po vojni pa je začelo upadati. Leta 1961 je bilo v vasi še 22 ljudi, 1971 le 18 in leta 1996 komaj 12. Statistika iz leta 2002 pa kaže spet porast. Tega leta je bilo v vasi 28 prebivalcev v 11 gospodinjstvih.

Vas je omenjena leta 1316 v dokumentu, ko je tržaška škofija dodelila obe Brdi (duabus Bradia) v tomajsko župnijo. V obdobju fevdalizma je Grahovo Brdo spadalo pod rihemberške gospode, morda so bile nekatere kmetije devinske, ker se omenjajo Toniškovi, po priimku Grahor, kot čuvaji devinskega grofa. Najstarejši in do nedavnega prevladujoči priimek je bil Grohar, zabeležen 1570, stara priimka sta še Mahorčič in Jazbec.

Grahovo Brdo, ki nima svoje cerkve in svojega pokopališča, je spadalo vseskozi k utovski cerkvi.

Pastirska "hiška" v bližini Filipčjega Brda, ki je nudila pastirjem in kmetovalcem zavetje pred vročino poleti in tudi ob neurjih.

Vse fotografije so iz zloženke "V osrčju dežele terana", ki jo je leta 2005 izdala Krajevna skupnost Tomaj.

Filipčje Brdo

Filipčje ali Malo Brdo stoji na nadmorski višini 340 m ob stranski cesti, 2 km od razcepa, ki pelje od Križa proti glavni cesti Sežana-Štorje. Vasica je dejansko kriški zaselek.

Tudi to Brdo se omenja že leta 1316. Vasica je dolgo živela kot rodovna skupnost. Priimek Filipčič je zabeležen leta 1600 in leta 1870 je bilo 5 domačji s tem priimkom. Leta 1961 je bilo tu 6 stanovanjskih hiš, leta 2002 pa 7. Leta 1869 je na Malem Brdu živelo 37 oseb. Največ, 42 jih je bilo leta 1931. Leta 1961 jih je bilo 30. Leta 1971 je padlo število prebivalcev na 18, leta 1981 je naraslo na 25. Leta 1996 je bilo v vasi 21 ljudi in prav toliko jih je bilo leta 2002.

V okolici Filipčjega Brda so vinogradi in pašniki. Nekdaj so se prebivalci preživljali le s kmetijstvom. V 90. letih 20. stoletja je tu našel svoje domovanje konjeniški klub Kras Sežana, ki ima okrog 25 konjev in v katerem gojijo tekmovalni šport - preskakovanja ovir. Zanimivost v tem kraju je tudi 70 m dolga jama z lepimi kapniki, ki se odpira kar iz kleti brdske domačije.

Sklepna misel

Naj za sklep ponovim misel na koncu prvega dela tega sestavka! Kratek pregled krajev in krajanov tomajske krajevne skupnosti kaže naglo spreminjanje razmer in življenja v teh kraških vaseh in zaskrbljujoče upadanja števila prebivalcev kjub novim gradnjam in priseljevanju. Škoda, da tudi ta del Krasa s svojimi lepotami in naravnim bogatstvom postaja demografsko ogroženo območja in da stare domačije prehajajo v last tujcev. Tomaj, ki je nekdanj veljal za kulturno središče Krasa, se lahko ponaša bolj s svojo preteklostjo kot sedanostjo. To opozarja, da bo treba nekaj storiti, če hočemo, da naši rodovi ostanejo na tej zemlji, ki so jo z veliko ljubeznijo obdelovali in s krvjo branili naši predniki.

Viri:

- Arheološka najdišča Slovenije, SAZU, DZS, Ljubljana 1975
 Bratina, Patricija, 1994: Zaščitna arheološka izkopavanja prazgodovinska gradišča v Tomaju, Poročilo izkopavanj, tipkopis, Zavod za ohranitev naravne in kulturne dediščine Nova Gorica
 Enciklopedija, Mladinska knjiga, Ljubljana
 Freiherr, Carl, 1873: Das Land Goerz und Gradisca, Wien
 Gradivo za zgodovino Slovencev, IV, 634, Regesten Gorz, I, 152.
 Grafenauer, Bogo, 1965: Zgodovina slovenskega naroda II, Ljubljana
 Grafenauer, Bogo: Zgodovinska slovenskega naroda I
 Humar, Joško, 2000: Vaška samouprava v Goriški grofiji od 16.-18. st., Primorska srečanja 227, str. 197-198
 Izvestja muzejskega društva za Kranjsko II, Ljubljana 1892 in 1899
 Kjuder, Albin: Zgodovinska zrna, 1. knjiga, rokopis (1-300), župnišče Tomaj
 Kjuder, Albin, 1956-1960: Zgodovinski mozaik Primorske, Tomaj, tipkopis, župnišče Tomaj
 Kjuder, Albin: Knjiga 2,3,4, in 5. rokopis, župnišče Tomaj
 Kos, Milko, 1954: Urbarij Slovenskega Primorja, II. del, SAZU, Ljubljana
 Kos, Milko, 1955: Zgodovina Slovencev od naselitve do 15. st., Ljubljana, Slovenska matica
 Krajevni Leksikon Slovenije, 1968, Ljubljana, Državna založba Slovenije
 Krajevni leksikon Slovenije, 1995, Ljubljana, DZS, str. 604
 Kras, pokrajina, življenje, ljudje, 1999, Ljubljana
 Mitteilungen der Anthropologischen Gesellschaft in Wien MAGM 36, 1906, str. 140, 141
 Marchesetti, Carlo, 1903: I castellieri preistorici di Trieste e della Regione Giulia, Trieste, ponatis 1981
 Marušič, Branko, 1955: Slovanske in neke zgodnje srednjeveške najdbe v Istri, Arheološki vestnik, Ljubljana, str. 97
 Metlika, Rafaela, 1951: Gradivo za šolski muzej, Tomaj 15. decembra 1951, rokopis, Slovenski šolski muzej, Ljubljana
 Mitteilungen der Anthropologische Gesellschaft in Wien, 1906, str. 140
 Mitteilungen der k.k. Central-Commission zur Erforschung und Erhaltung der Baudenkmale, I.1899, str. 25, 94 in 1906 str.177
 Od Tomaja do Trsta, 1958, Gorica, Goriška Mohorjeva Družba
 Operato dell'Estimo Castrale Della Comune Censuraria di Tomaj, Sežanski politični okraj, Goriško okrožje, 18. marca 1830
 Popis prebivalcev, gospodinstev in stanovanj leta 2002, Statistični urad Republike Slovenije v Ljubljani
 Rutar, Simon, 1893, 1997: Poknežena grofija Goriška in Gradiščanska, zgodovinski opis, Gorica 1893, faksimile Nova Gorica 1997
 Rutar, Simon, 1890: Prazgodovinska in rimska razkopavanja po Slovenskem I. 1889, Letopis matice Slovenske za leto 1890, Ljubljana
 Seznam Rožacke posesti iz konca 15. stol., gradivo za zgodovino Slovencev III, str. 151
 Sila, Matija, 1899: Od kod ime Tomaj, Izvestja muzejskega društva za Kranjsko, Ljubljana, str. 37, 38
 Sila, Matija, 1882: Trst in okolica, zgodovinska slika, Trst
 Šola v Tomaju, raziskovalna naloga učencev, tipkopis, Slovenski šolski muzej, Ljubljana
 Valvasor, Janez Vajkard, 1689: Die Ehre des Hertzogthums Crain,
 Valvasor, Janez Vajkard, 1977: Slava vojvodine Kranjske, prevedel, izbral in razložil Mirko Rupel, Ljubljana, Mladinska knjiga
 Zgodovina Slovencev, 1979, Cankarjeva založba

Pristojnosti Pokrajinskega arhiva Koper segajo tudi na Kras

KOMEN

V ARHIVSKEM GRADIVU

Nada Čibej

Pokrajinski arhiv Koper sodi med najmanjše arhive v Sloveniji in širše, vendar hrani izjemno staro in dragoceno gradivo. Arhivi so osebna izkaznica države, regije, lokalne skupnosti in ljudi, zato je temu ustrezno tudi gradivo, ki se skriva v naših skladiščih. Razdeljeno je na fonde/zbirke s področja uprave, sodišč, druž-

benopolitičnih organizacij, gospodarstva, šolstva, sociale in zdravstva, društev in združenj ter osebne in družinske fonde ter zbirke... Pristojnosti Pokrajinskega arhiva Koper segajo tudi na Kras. Za to izdajo revije Kras smo poiskali, v katerih fondih in kaj najdemo o Komnu.

Komen do leta 1945

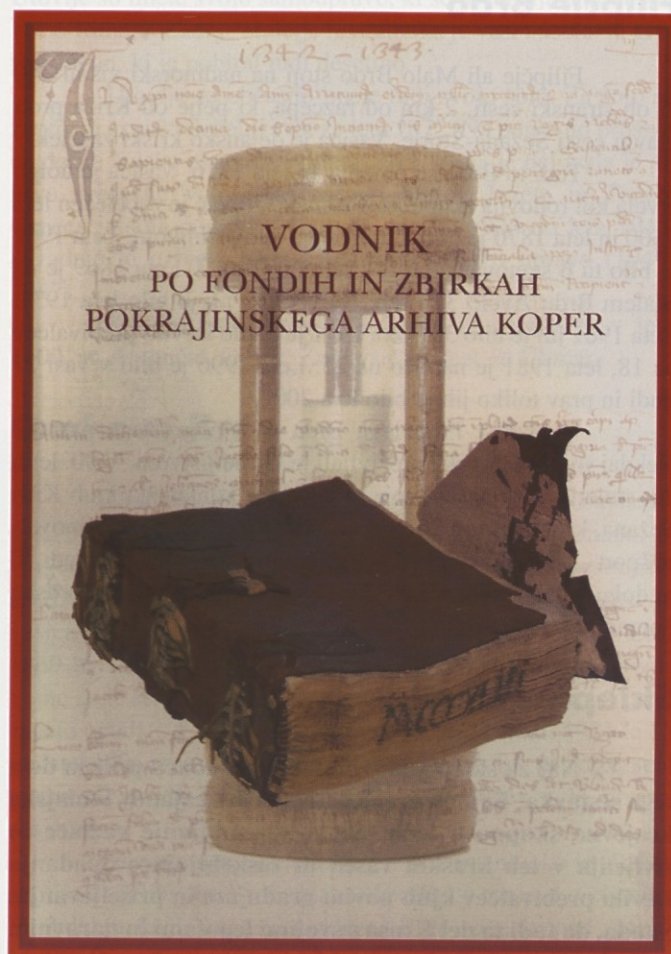
Najobsežnejše gradivo, ki se nanaša na Komen, je zagotovo v upravnih in sodnih fondih ter v fondih nekdanjih družbenopolitičnih organizacij.

V gradivu Okrajnega glavarstva Sežana¹ (SI PAK KP 633), ki obsega gradivo od leta 1782 do leta 1918, najdemo med drugim tudi spise Okrajnih uradov Komen in Sežana ter Okrajnega glavarstva Sežana. Gradivo Okrajnega urada Komen iz obdobja 1854-1867 je v samostojnem fondu (SI PAK KP 629). Za zgodovino Komna je pomemben tudi fond Občine Sežana, 1894-1945 (SI PAK KP 637).

Osnovo za nastanek občin je dal provizorični zakon o občinah z dne 17. marca 1849 (RGB1, 170/1849). V aprilu istega leta so izšla izvršna navodila in razlaga tega zakona. S cesarskim patentom z dne 31. decembra 1851 so bila postavljena tudi nekatera načela glede uprave občin. Župane in odbornike so volili na osnovi volilnih redov, župane (tako podeželskih kot tudi mestnih občin) pa je potrjevala vlada. Občine so bile podrejene okrajnim uradom in le v izjemnih primerih direktno kresijam ali namestništvom (RGB1; II/1952, str. 29-30).

Primorje je bilo leta 1853 razdeljeno na grofijo Goriško in Gradiško, Markgrofijo Istro ter mesto Trst z okolico. Sedeža okrožja sta bila v Gorici in v Pazinu (*Mitterburg*). Goriško okrožje je tega leta obsegalo naslednje okraje: Gorica, Bovec (*Flitsch*), Tolmin, Cerkljeva (Kirchheim, Circhina), Kanal, Ajdovščina (*Haidenschaft, Aidussina*), Krmin (*Cormons*), Gradiška, Cervignano, Tržič (*Monfalcone*), Komen in Sežana (RGB 1853, N. 261, str. 1307).

Ministrska odredba z dne 10. januarja 1853 oziroma zakon z dne 4. februarja leta 1854 sta odpravila ločitev uprave od sodstva na najnižji stopnji. Mešani okrajni uradi (*preture miste*) so nasledili Okrajna glavarstva in okrajna sodišča. Uradi so začeli delovati 31. avgusta 1868 (RGB1/XVII/ 1868; 10.7.

1868, str. 265). Na Primorskem jih je bilo 28. Po obsegu so se navezovali na sodne okraje. Po zakonih z dne 19. maja in 10. julija leta 1868 (RGB1, XVII/1868) je ponovno sledila uvedba okrajnih glavarstev in ločitev uprave in sodstva.

O organizaciji in delovanju občin piše tudi zakon z dne 5. marca 1862 (RGB1, IX/1862). Na njegovi osnovi so izhajali občinski redi za posamezne dežele (za Goriško in Gradiško pa 7. aprila 1864). Na osnovi zakona z dne 7. aprila 1864 in 10. julija 1868 je bilo v provinci 136 lokalnih občin in sicer v goriškem okraju 40, v gradiščanskem 42, v sežanskem 30 in v tolminskem 24.

Sežanski okraj je obsegal občine: Auber, Brje, Brestovica, Komen, Lokev, Dutovlje, Gorjansko, Kopriva, Mavhinje, Nabrežina, Naklo, Pliskovica, Povir, Veliki Repen, Rodik, Štanjel, Šempolaj, Skopo, Sežana, Zgonik, Škrbina, Slivno, Štjak, Štorje, Temenica, Tomaj, Veliki dol in Vojščica (Waller, 1886, str. 150-156.).

Občinski odbor je imel kot najvišji organ krajevne občine oblast sklepanja in nadzora. Vodil je občinsko predstojništvo, ki je imelo izvršilno oblast. Občinski organi so skrbeli za gospodarjenje z občinskim imetjem, skrbeli so za red v svoji občini, za ceste, nadzirali semnje, zdravstvene zadeve, protipožarno varnost, skrbeli so za uboge, za izvajanje zakona o gradnjah in drugo.

Dvajsetega decembra leta 1868 je za Goriško in Gradiško izšel zakon o združevanju (več katastrskih ali lokalnih občin v eno lokalno občino) občin (RGB, XVI/1868). Do nadaljnjega združevanja občin je prišlo leta 1873.

V političnem okraju Sežana je bilo 8 lokalnih občin (Sežana, Naklo, Tomaj, Štanjel, Komen, Temenica, Nabrežina, Zgonik).

Okraj Sežana je leta 1868 imel 12.632, Komen pa 14.061 prebivalcev (RGB1/XVII/1868; 10.7. 1868, str. 283). Leta 1890 se je okrajno glavarstvo Sežana delilo na dva sodna okraja. V sodni okraj Komen, ki je štel 14.224 prebivalcev, je spadalo 18 občin, v sodni okraj Sežana s 14.074 prebivalci pa 12 občin (Hölder, 1894, str. 54-60).

Leta 1854 je po politični in sodni organizaciji začelo delovati Okrajno sodišče Komen. Spadalo je pod goriško kresijsko sodišče in tržaško deželno sodišče. V območje

Okrajnega sodišča Komen so spadale takratne občine Avber, Berje, Brestovica, Gabrovica, Gorjansko, Komen, Kopriva, Mavkinja, Nabrežina, Sv. Polaj, Pliskovica, Selo, Skerbina, Stijak, Štanjel, Tomnica, Velikidol, Vojšica. Leta 1910 pa Berje, Brestovica, Gabrovica, Gorjansko, Kobjeglava, Komen, Mavhinje, Nabrežina, Pliskovica, Sela, Slivno, Šempolaj, Škrbina, Štanjel, Temnica, Veliki Dol in Vojščica (glej Okrajno sodišče Komen, 1898-1922, SI PAK KP 76!). Leta 1923 je Sodišče Komen zajemalo občine Brje, Brestovica, Gabrovica, Gorjansko, Kobjeglava, Komen, Pliskovica, Sela, Škrbina, Štanjel, Temnica, Veliki Dol in Vojščica (Regio decreto 24 marzo 1923, n. 601).

Po spremembah upravne ureditve leta 1928 je obsegalo občino Komen, ki so jo združili z občinami Brje, Gabrovica, Gorjansko, Pliskovica, Škrbina in Veliki Dol (Regio decreto 5 luglio 1928, n. 1796), občino Štanjel, ki so jo združili s Kobjeglavo in Gabrijem (Regio decreto 2 febbraio 1928, n. 219) in občino Temnica, ki so jo združili z Vojščico (Regio decreto 28 giugno 1928, n. 1683). Občini Brestovica in Sela, združeni v občino Opatje selo, sta prišli pod sodišče Gorica, občine Mavhinje, Nabrežina, Slivno in Šempolaj, združeni v občino Devin-Nabrežina pa pod sodišče Tržič.

Sodišče v Komnu je spadalo pod Okrožno sodišče v Gorici ter pod Prizivno sodišče v Trstu (fond Sodišče Komen 1924-1930, SI PAK KP 721).

Civilni komisariat Sežana je bil ustanovljen leta 1918, ko je področje nekdanjega Okrajnega glavarstva Sežana prišlo pod Italijo. Z dekretom z dne 17. oktobra 1922 so bili civilni komisariati ukinjeni. Namesto civilnih komisarjev so bili imenovani podprefekti (*sottoprefetti*). (Glej fond Civilni komisariat Sežana, Podprefektura Sežana, 1918-1926, SI PAK KP 634!).

V vojnem času (1. svetovna vojna) je italijansko vrhovno poveljstvo namesto prejšnjih okrajnih glavarstev uvedlo za zasedeno ozemlje civilne komisariate. Z vojaškimi premiki so se selili tudi sedeži posameznih občin. Njihove

naloge so se prilagajale vojnim časom. Po vojni je ozemlje Primorske prišlo pod Italijo. Julijsko krajino so z zakonom razdelili na tri pokrajine. Občine nekdanje Goriško-Gradiščanske so večinoma pripadle že obstoječi Videmski pokrajini, in sicer v okviru goriškega, gradiščanskega in tolminskega okrožja. Goriška pokrajina, ki je združila goriško in tolminsko okrožje, je bila ustanovljena januarja leta 1927. Komasacija občin, ki so jo načrtovali že od leta 1923 dalje, je na goriškem potekala med letoma 1927 in 1928. Imenovani so bili občinski komisarji, ki so nadzorovali delo občinske uprave. Obseg občin se do leta 1945 večinoma ni spreminjal.

Med najstarejše gradivo, ki se nanaša na Komen, zasledimo tudi vpisnik poročne matične knjige 1900-1907. Poleg vpisnika pa naslednje matične knjige: rojstne matične knjige Komen 1947-1949/ knjiga oklicev Komen 1947/ poročni matični knjigi Komen 1947/ mrliške matične knjige Komen 1947/ državljanska knjiga Komen 1948 (glej Zbirka matičnih knjig, 1900-1965, SI PAK KP 336!).

Komen po letu 1945

Za zgodovino Komna po drugi svetovni vojni so pomembni naslednji fond: Okrajni ljudski odbor Sežana, 1944-1955 (SI PAK KP 361), ki med drugim vsebuje odloke, zapisnike, vojno škodo in obnovo, Krajevni ljudski odbor Komen, 1944-1952 (SI PAK KP 554), Občinski ljudski odbor Komen, 1952-1958 (SI PAK KP 598).

Krajevni ljudski odbor Komen je deloval od leta 1944 v okviru okraja Komen in je bil do uveljavitve Mirovne pogodbe z Italijo v Coni A Julijske krajine. Obsegal je kraje Komen, Volčji grad, Tomačevica, Mali dol, Divči, Jablanc, Preserje. Leta 1947 se mu je pridružil ukinjeni KLO Ivanji grad.

Osmega februarja 1947 je bila z odlokom Poverjeništvu PNOO za Slovensko Primorje izvedena začasna upravoteritorialna razdelitev Slovenskega Primorja s komasacijo krajevnih in okrajnih narodno osvobodilnih odborov. Združeni so bili okraji Sežana, Komen, Hrpelje Kozina in delno Koper v nov okrajni ljudski odbor Sežana s

sedežem v Hrpeljah-Kozini. Po združitvi je okraj Sežana obsegal 43 krajevnih ljudskih odborov: Barka, Brestovica, Črni kal, Divača, Gračišče, Hrpelje, Krvavi potok, Loka-Brezovica, Matavun, Materija, Misliče, Movraž, Ocizla, Podgorje, Rakitovec, Rodik, Sočerga, Štjak, Vrabče, Vremski Britof, Rižana, Črnica, Gradon, Pregara, iz dotedanje cone A pa Avber, Brje (pri Gorjanskem), Dol pri Repentabru, Dutovlje, Gabrovica (pri Komnu), Gorjansko, Kobjeglava, Komen, Lokev, Pliskovica, Povir, Sežana, Skopo, Sveto (Ivanjigrad), Škrbina, Štanjel, Štorje, Tomaj, Veliki Dol.

Z upravnoteritorialno razdelitvijo z dne 19. aprila 1952 so bili ukinjeni krajevni ljudski odbori in ustanovljene občinski ljudski odbori. Krajevni ljudski odbor Komen je bil ukinjen z zakonom in je prešel v novo občino Komen (UL LRS, št. 11/52).

Nova občina Komen je obsegala območje ukinjenih krajevnih ljudskih odborov Komen, Gorjansko, Škrbina, Sveto in Brestovica pri Komnu. Naselja v občini so bila Brestovica pri Komnu, Brje pri Komnu, Coljava, Divči, Gabrovica pri Komnu, Gorjansko, Ivanji Grad, Komen, Klanec pri Komnu, Krgolišče, Mali Dol, Nadrožica, Preserje, Rubije, Sveto, Šibe-lje, Škofi, Škrbina, Tomačevica, Tublje pri Komnu, Vale, Volčji Grad, Zagrajec.

Leta 1958 sta bili ukinjeni občini Komen in Divača in pripojeni k občini Sežana (UL LRS, št. 44/58). V skladu z določbami ustave iz leta 1963, ki so opredelile občine kot temeljne družbenopolitične skupnosti, se je istega leta Občinski ljudski odbor Sežana preimenoval v Skupščino občine Sežana (SI PAK KP 644).

Po osamosvojitvi Slovenije je Komen leta 1994 ponovno postal samostojna občina.

Gradivo, pomembno za raziskovanje razvoja občine, se nahaja v fondih samoupravnih interesnih skupnostih (SIS) za posamezno občino. Tako so za območje sežanske občine pomembni fond: Občinska skupnost otroškega varstva Sežana 1974-1989 (SI PAK KP 651), Temeljna izobraževalna skupnost občine Sežana 1967-1989 (SI PAK KP 652), Občinska skupnost socialnega varstva Sežana 1975-1989 (SI PAK KP 653), Občinska skupnost za zaposlovanje Sežana 1978-1989

(SI PAK KP 654), Telesnokulturna skupnost občine Sežana 1974-1989 (SI PAK KP 655), Občinska skupnost socialnega skrbstva Sežana 1975-1989 (SI PAK KP 657), Kulturna skupnost občine Sežana 1971-1989 (SI PAK KP 658), Raziskovalna skupnost občine Sežana 1975-1989 (SI PAK KP 659), Samoupravna stanovanjska skupnost občine Sežana 1974-1989 (SI PAK KP 660), Delovna skupnost skupnih služb samoupravnih interesnih skupnosti družbenih dejavnosti občine Sežana 1978-1989 (SI PAK KP 661), Samoupravna interesna skupnost za komunalno dejavnost občine Sežana, 1979-1989 (SI PAK KP 699), Samoupravna interesna skupnost za ceste občine Sežana, 1979-1989 (SI PAK KP 700), Samoupravna interesna skupnost za vodno oskrbo občine Sežana, 1979-1989 (SI PAK KP 701), Delovna skupnost samoupravnih interesnih skupnosti za komunalno in cestno dejavnost občine Sežana, 1976-1989 (SI PAK KP 702), Sklad za urejanje in oddajanje stavbnih zemljišč občine Sežana, 1976-1986 (SI PAK KP 703), Kmetijska zemljiška skupnost občine Sežana 1974-1989 (SI PAK KP 711).

Poleg omenjenih je pomemben tudi fond Zavoda za pogozdovanje in melioracijo Krasa Sežana, 1948-1962 (SI PAK KP 795).

V gradivu je skritih še mnogo podrobnosti

Po navedenih podatkih, povzetih iz vodnika po fondih in zbirkah Pokrajinskega arhiva Koper, je razvidno, da je raziskovanje zgodovine Komna lahko zelo pestro in zanimivo. Predstavljeni so le osnovni podatki, v gradivu pa je skritih še mnogo podrobnosti.

Seveda mora raziskovanje zajeti tudi druga področja, denimo gospodarski razvoj oziroma razvoj obrti ali šolstvo. V tem primeru bomo pregledali, na primer, fond Krajevne krojaške delavnice Komen (SI PAK KP 617) in ugotovili, da je bilo podjetje Krajevna krojaška delavnica Komen ustanovljeno z odločbo Krajevnega ljudskega odbora Komen in vpisano v register državnih gospodarskih podjetij (št. 36/489) na podlagi odločbe Okrajnega ljudskega odbora Sežana z dne 15. decembra 1948.

Pokrajinski arhiv Koper hrani tudi fonde Čevljarska zadruga Komen (SI PAK KP 413), Obnovitvena zadruga Komen (SI PAK KP 414), Kovaška delavnica Komen 1954-1955 (glej Zbirni fond - gospodarstvo, SI PAK KP 547).

Za širše raziskovanje pa sta vsekakor pomembna fonda Gospodarska zbornica okraja Koper, 1946-1969 (SI PAK KP 178), ki vsebuje tudi gradivo Trgovinske in gostinske zbornice za okraj Sežana in Okrajne obrtne zbornice Sežana in Okrajna zadružna zveza Sežana, 1947-1960 (SI PAK KP 588).

Pri pregledovanju fonda Osnovna šola Komen (glej Osnovna šola Komen, 1940-1958, SI PAK KP 375) zvemo, da naj bi bilo šolsko poslopje zgrajeno že leta 1860, leta 1911 pa je šola dobila novo poslopje, ki pa je bilo v času druge svetovne vojne požgano. Po drugi svetovni vojni je osnovna šola Komen dobila pouk v slovenščini, leta 1958 je postala osemletka. Spadala pa je pod okraj Nova Gorica. V šestdesetih letih

prejšnjega stoletja je prišla pod OLO Sežana, leta 1970 pa se je preimenovala v Osnovna šola Antona Šibelje- Stjenka. Fond vsebuje tudi šolske matice, šolske kronike, vpisnice, razrednice, tednike, redovalnice in drugo gradivo.

Pomemben del zgodovine Komna se skriva tudi v fondih nekdanjih družbenopolitičnih organizacij. Za njihovo raziskovanje so pomembni naslednji fondi: Okrajni odbor Slovensko-italijanske antifašistične unije Komen, 1946-1950 (SI PAK KP 546), Krajevni odbori Zveze združenj borcev Narodnoosvobodilnega boja občine Sežana-Sežana, Komen, Hrpelje-Kozina, Divača, 1950-1982 (SI PAK KP 643), Okrajni odbor zveze borcev Narodnoosvobodilne vojne Sežana, 1945-1956 (SI PAK KP 242), Okrajni odbor zveze vojaških vojnih invalidov Sežana, 1946-1955 (SI PAK KP 244), Okrajni odbor Osvobodilne fronte Sežana, 1947-1954 (SI PAK KP 417), Okrajni odbor Socialistične zveze delovnega ljudstva Sežana, 1951-1955 (SI PAK KP 418), Okrajni odbor Ljudske mladine Slovenije Sežana, 1946 – 1960 (SI PAK KP 419), Občinska konferenca Socialistične zveze delovnega ljudstva Sežana, 1960 – 1981 (SI PAK KP 449), Občinska konferenca Zveze komunistov Slovenije Sežana, 1954 – 1986 (SI PAK KP 456), Okrajni komite Zveze komunistov Slovenije Sežana, 1945 – 1958 (SI PAK KP 539).

Gradivo za zgodovino Komna najdemo tudi v Arhivu Republike Slovenije, na primer fond Okrajni narodnoosvobodilni odbor Komen, 1945-1947 (AS 1810) in v Pokrajinskem arhivu v Novi Gorici, fondi Davčna izterjevalnica Komen, 1944-1946, Šolska oblast za Julijsko Benečijo pod zavezniško vojaško upravo, Gorica, 1945-1947, ki vsebuje gradivo Didaktičnega ravnateljstva Komen, Registrski urad Gorica, 1926-1941, ki vsebuje gradivo od leta 1937 priključenega komenskega sodnega okraja.

Pri rodoslovnem raziskovanju so pomembni tudi (nad)škofijski arhivi.

V prispevku so uporabljeni podatki iz historiatov posameznih fondov, objavljenih v Vodniku po fondih in zbirkah Pokrajinskega arhiva Koper, katerih avtorji so delavci in sodelavci Pokrajinskega arhiva Koper.

1 Okrajno glavarstvo Sežana je delovalo od leta 1850 do leta 1854 ter ponovno od leta 1868 do leta 1918, ko je bilo po priključitvi ozemlja k Italiji ukinjeno in ko je bil ustanovljen Civilni komisariat Sežana.

Mag. Nada Čibej, magistrica zgodovinskih znanosti - direktorica Pokrajinskega arhiva Koper

Kapodistriassov trg 1,
6000 Koper, Slovenija
tel.: +386(5)6271824
fax.: +386(5)6272441,
gsm.: +386(41)499449
e-pošta. nada.cibej@gmail.com

POKRAJINSKI ARHIV KOPER
ARCHIVIO REGIONALE DI CAPODISTRIA

Razstava "Med zemljo in tovarno, med domovino in tujino"
v Knjižnici Jožeta Udoviča v Cerknici

DR. IRENE PORTIS WINNER IN NOTRANJSKA VAS ŽEROVNICA

Marija Hribar

V maju 2007 sta Ljubljano, Cerknico in vas Žerovnico obiskali dr. Irene Portis Winner, ameriška antropologinja, profesorica na številnih ameriških univerzah, ter njena hči Ellen, profesorica psihologije na univerzi v Bostonu. V Kulturnem domu Cerknica je raziskovalko predstavil dr. Jurij Fikfak z Inštituta za slovensko narodopisje ZRC SAZU. Dr. Irene Portis Winner je za svoje izjemno delo prejela najvišje priznanje Občine Cerknica: postala je njena častna

občanka. Drugi del dogodka se je odvijal v Knjižnici Jožeta Udoviča, kjer je bila postavljena razstava "Med zemljo in tovarno, med domovino in tujino". Na razstavi so bili na ogled fotografije, knjige, članki, rokopisi, filmski zapisi in pripomočki, ki jih je raziskovalka uporabljala pri svojem delu. Razstava je nastala v sodelovanju treh institucij: Inštituta za narodopisje ZRC SAZU, Notranjskega muzeja Postojna ter Knjižnice Jožeta Udoviča Cerknica.

Antropologinja in semiotičarka dr. Irene Portis Winner je pravzaprav vse življenje raziskovala notranjsko vas Žerovnica in ji posvetila svoja najbolj plodna leta. K nam je prišla v tistih letih, ko je bila vas, dejansko, če gledamo z današnjimi očmi, nedotaknjena: človeško povezana, s hišami, s poslopji, ki so bili skladni z naravo. S svojo prvo knjigo "A Slovenian village: Žerovnica" - "Slovska vas: Žerovnica" (Providence, 1971) je sedanjim in bodočim rodovom dokumentirala čas, ko je vas še dihala kot celota, ko so ljudje živeli od zemlje, drug od drugega. Knjiga je izjemen dokument mednarodnih razsežnosti o slovenskem podeželju in tudi o tem, kako tujec - raziskovalec iz drugega prostora, ki živi med vaščani, dojame vas, njeno zgodovino, družbeno in ekonomsko strukturo, vaško življenje, vprašanja modernizacije.

V knjigi "Semiotics of Peasants in Transition!" - "Semiotika kmetstva v tranziciji" (Durham, 2002) je vas osvetljena tudi z drugih strani: transnacionalnost, izseljevanje v Ameriko (Cleveland in Hibbing), vezi, ki so se kljub prostorski oddaljenosti ohranile: izseljenci so v »stari kraj« pošiljali denar, obleko, zdravila ali kako drugače pomagali. Avtorica poskuša prikazati tudi razpad vrednot, pa naj gre za medsebojne odnose, za razpad načina obdelave zemlje: kolobarjenja, ki sega globoko v srednji vek. Iz knjige je čutiti nostalgijo po svetu, ki ga ni več. Precejšen del knjige je posvečen semiotiki, teoretskim vprašanjem in terminologiji. Publikacija je izšla tudi v slovenskem jeziku "Semiotika kmetstva v tranziciji: slovenski vaščani in njihovi sorodniki v Ameriki" (Ljubljana, 2005).

Notranjska vas Žerovnica na vzhodnem robu Cerkniškega polja.

Knjige dr. Irene Portis Winner.

Dr. Irene Portis Winner in dr. Jurij Fikfak na predstavitvi v kulturnem domu Cerknica.

Ne vem, kako je bilo takrat, ko je raziskovalka leta 1962 s svojo družino prvič stopila v vas? Kako so jih sprejeli vaščani? Koliko časa so potrebovali za njihovo zaupanje?

Pri nastajanju knjige je sodelovala vsa družina. V veliko pomoč pri navezovanju stikov z domačini je bil mož Thomas G. Winner, slavist, ki je obvladal skoraj dvajset jezikov, hči Ellen pa je za knjigo prispevala ilustracije. Slikovno dokumentarno gradivo, ki je nastalo v tistih časih, ima veliko moč in prepričljivost. Vaščani in njihovi sorodniki, ki so prišli na prireditev, so bili osupli, globoko ganjeni, ko so na fotografijah, v filmu prepoznali sami sebe, sorodnike, znance. Veliko mrtvih prednikov se je živo zazrlo v potomce.

Vas se nahaja v času velikih, hitrih sprememb svetâ, ki seveda vplivajo tudi nanjo. To je videla, slišala, občutila tudi dr. Irene Portis Winner, ko jo je ponovno obiskala. Evropska unija velik del proračuna namenja reformam evropskega kmetijstva, razvoju podeželja, varovanju okolja. Kaj vse to prinaša skupnosti, kot je Žerovnica, bo pokazal čas. Večkrat pa se zdi, da so za zemljo in okolje najbolj skrbeli tisti kmetje, ki so od države dobili najmanj. Niso škropili s pesticidi, niso gnojili z nitrati, ni bilo subvencij; pa je vendar bilo polje obdelano, travniki so bili pokošeni, gozdovi so bili negovani, imeli so svoja semena in niso bili odvisni od semenarskih multinacionalk. Ti so v sebi imeli ljubezen do zemlje, ki jih je preživljala, radi so delali.

Čas, ko je dr. Irene Portis Winner prvič prišla v vas, ko je nastajala prva knjiga, je bil dokaj »nepretočen«. Če si želel oditi v Ljubljano, si imel na voljo, poenostavljeno povedano, en avtobus dopoldne in enega, ki te je zvečer pripeljal nazaj. Danes si lahko iz vasi naročiš in plačaš letalsko karto do Amerike. Živimo v času, ko sodobne tehnologije omogočajo, da prostor ni pomemben.

Prav v času, ko je bila v Sloveniji dr. Irene Portis Winner, so nas obiskali sorodniki iz Minnesote. Druga, tretja generacija.

Zelo jih zanimajo predniki, saj hočejo izdelati rodoslovno drevo; ne poznajo pa nobene slovenske besede. Ko sem poslušala pogovor med sinom daljnega bratranca in mojim sinom, sem ugotovila, da uporabljata isto besedišče, poudarek je bil na témah, ki jih s seboj prinaša globalni svet oz. informacijska tehnologija: internet, računalniške igrice, šport; prav odlično sta se razumela in sporazumevala, saj sta v tistih minutah prihajala iz istega virtualnega sveta.

Ali pa je morda prostor kljub temu pomemben? Kaj pomeni prost pretok ljudi, eden izmed temeljev Evropske unije, za Žerovnico? Ali bodo v praznih hišah prebivali tujci, ki bodo prišli s trebuhom za kruhom? Kaj bodo prinesli?

Nekje med mitom in resničnostjo se nahaja zgodba, ki jo je v knjigi zapisala dr. Irene Portis Winner o dvanajstih gospodarjih, ki so imeli v lasti vso žerovniško zemljo. Vsak je imel po en kos v sedmih delih, v naslednjih obdobjih pa se je zemlja delila naprej med moške potomce, do takrat, ko je imela povprečna družina četr grunta oziroma 15 ha zemlje. Prevladujejo torej majhne parcele in velika razdrobljenost kmetijskih zemljišč. Morda zaradi tisočletne zgodovine še vedno obstaja, odzvanja navezanost na zemljo, ki pa se rahlja. Prihajajoča generacija ni več navezana. Prihaja čas, ko bo zemljo obdelovalo samo še nekaj posameznikov.

Zaradi vsega naštetega, čedalje krajšega zgodovinskega spomina, je delo raziskovalke dr. Irene Portis Winner tako pomembno. Vas je kot človek: imeti moraš nekaj sreče. In jo je nedvomno imela: bila je izbrana in ne bo pozabljena.

Marija Hribar, prof. slovenskega jezika in književnosti - ravnateljica Knjižnice Jožeta Udoviča Cerknica

Lojze Spacal 100 let rojstva

“KRAŠKI TRUBADUR”, KI POJE SVOJO KRAŠKO PESEM VSEM, KI LJUBIJO NAŠ KRAS IN LEPO UMETNOST

Damir Globočnik

V okviru razstav ob stoti obletnici rojstva slikarja in grafika Lojzeta Spacala je bila v kranjskem Gorenjskem muzeju razstava z naslovom “Lojze Spacal - slike in kipi”. Zaradi izjemno celovitega, prepričljivega in preglednega načina prikaza umetnikovega ustvarjalnega opusa objavljamo iz kataloga za to razstavo besedilo, ki ga je napisal likovni kritik dr. Damir Globočnik.

Uredništvo

Lojze Spacal je eden osrednjih predstavnikov slovenske likovne umetnosti druge polovice 20. stoletja. Njegov inovativen likovni opus se je po zaslugi težnje po harmoničnem odnosu med duhovnimi in stilno-formalnimi prvini vtisnil v kulturno zavest likovne publike kot sklenjena celota kljub temu, da je zanimiv in svojevrsten umetnik prehodil dolgo ustvarjalno pot in se v širokem časovnem razponu preudarno opredeljeval za precejšnje premene motivnega, slikovnega in likovnega nagovora. Posamezna obdobja, teme in ciklusi so se brez nenadnih prelomov prelivali eden v drugega, podobno kot je umetniku uspelo povezovati različne ustvarjalne pristope, med katerimi je osrednje mesto dodeljeno slikarstvu na platno in les, grafiki ter slikam v mešani tehniki oziroma kolažem. Posvečal se je tudi freski, mozaiku, notranji oprepi, tapiseriji in leseni skulpturi.

Kompleksnemu likovnemu opusu Lojzeta Spacala je bilo dodeljeno pomembno mesto v razvoju sodobne slovenske likovne umetnosti. Ni mogoče prezreti vpliva, ki ga je Spacal kot eden ključnih slovenskih modernistov imel na mlajšo generacijo likovnih ustvarjalcev. Sprva je bil znan med primorskimi in tržaškimi rojaki, od razstave 1944 cenjen tudi v italijanskem prostoru, njegova samostojna razstava 1955 v Ljubljani pa je bilo eno temeljnih soočenj slovenskih likovnikov z modernimi likovnimi tendencami. Z razstavo je zamejski umetnik podkrepil modernistične težnje in prijeme, s katerimi so likovni ustvarjalci, na primer Stane Kregar, Miha Maleš, Gabrijel Stupica, Marij Pregelj ali Spacalov goriški rojak, grafik Riko Debenjak, problematizirali realistični nagovor in se oddaljili od deskriptivnega in mimetičnega značaja likovne upodobitve.

Svetilnik sanj,
polikromiran les
86 x 10 x 33 cm,
1953

Istrska pokrajina, olje na lesu, 50 x 39,5 cm, 1941

Na omenjeni razstavi se je Spacal predstavil s slikami, grafikami (sodeloval je tudi na prvem ljubljanskem mednarodnem grafičnem bienalu istega leta) in lesenimi kipi, ki temeljijo na modernističnem poustvarjanju regionalne teme, kulture in preteklosti. Z njimi je vplival na marsikaterega predstavnika mlade slikarske in grafične generacije. Spacalova opredelitev za motiviko primorskih mest in kraških vasi, podana z modernistično senzibilnostjo, je zlasti zaradi zavezujoče vsebinske podkrepjenosti vabila k sorodnim interpretacijam modernističnega likovnega jezika v okviru regionalne motivike.

Iz drobcev avtobiografske pripovedi sicer redkobesednega in samotarskega ustvarjalca lahko izluščimo nekaj potez, ki nas spominjajo na "legendo o umetniku". Spacalova življenjska in ustvarjalna zgodba nam ponuja nekaj obrazcev o skromnem fantu, ki je postal velik umetnik, o prelomnih in naključnih dogodkih, ki so prispevali k uresničitvi neustavljive želje po likovni izpovedi, o vztrajnosti ...

Preprost delavski fant, ki je z rokodelskim delom od desetega leta pomagal materi preživljati družino, je bil zaradi sodelovanja v ilegalnem antifašističnem gibanju aretiran pri poskusu bega v Švico. V samici rimskega zapore je prvič začel razmišljati o bodoči slikarski poti. Med triletno konfinacijo v južni Italiji je v skromni mizarski delavnici kot samouk prijel

za čopič. Na umetnostnem liceju v Benetkah je opravil privatno maturo in izpit za profesorja risanja v Rimu, poučeval je risanje ter začel - tedaj je bil star že skoraj trideset let - obiskovati umetniški inštitut za dekorativno umetnost v Monzi in tečaj na milanski Breri. Njegova prva samostojna razstava lesorezov in monotipij je bila v Trstu leta 1940 prirejena malone na skrivaj. Med vojno znova konfinacija, kazenski vojaški bataljon, po vojni pa vedno bolj odmevne razstave, uspeh na beneškem bienalu, mesto med vodilnimi italijanskimi grafikami, sanjske in angažirane podobe, identifikacija z motivom, likovna sinteza in njeno utrjevanje ...

Izbor manj znanih slikarskih in kiparskih del iz zasebnih in javnih zbirk nam omogoča vpogled v razvojno linijo Spacalovega likovnega delovanja od začetkov konec tridesetih let preteklega stoletja do zadnjih del. Opozarja nas na najpomembnejša ustvarjalna obdobja, na umetnikov ustvarjalni credo, na izhodišča, prelomne točke, na raznoliko motivno paleto in oblikovne pristope.

Leta 1937 je Spacal začel slikati v oljni tehniki. Med najstarejše slike na razstavi spadata upodobitvi domačije, ki nas glede na slikarsko fakturo in zasnovo arhitekturnih oblik spominjata na vedute Vena Piona. Sorodnost je seveda bolj bežna, saj je razpoloženska nota preglasila težnjo po poenostavitvi motiva in njegovi plastični modelaciji.

Približno v istem času - najbrž kot diplomsko delo med šolanjem v Monzi - je nastala tudi kompozicija z dvema stiliziranimi kopalkama. Slika, ki odraža šolski program in Spacalovo željo po pridobitvi slikarsko-dekoraterskih del v tržaški ladjedelnici, z omenjenima podobama istrske domačije skorajda nima stičnih točk. Ne eni strani težnja po slikovitosti in na drugi racionalna umerjenost oblik.

Tovrstna dvojnost si bo kasneje - v okviru ene slikarske ali grafične podobe - nadela raznovrstno podobo in naposled postala ena temeljnih značilnosti slikarskega in grafičnega nagovora, v katerem je Lojze Spacal mojstrsko povezoval doživeto in domišljjsko, zavestno in podzavestno, pripovedno in simbolno, predmetno in abstraktno, regionalno in moderno, naravo in kulturo, materialno realnost z duhovnimi dimenzijami, trdoto in liriko ...

Težnja po vzpostavitvi lastnega predstavnega sveta je Lojzeta Spacala usmerila v prvo sklenjeno skupino slikarskih kompozicij. Zgodnja tihožitja, drobne predmete in njihove skrivnostne odnose, figuralne prizore, tržaške mestne vedute, samotne trge, parke, vrtove in interiere bi lahko najprimerneje opredelili s terminom sanjsko-metafizično slikarstvo. Kompozicije, ki jih je Spacal konec tridesetih in na začetku štiridesetih let naslikal pod vplivom italijanskega metafizičnega slikarstva ter izpolnil s simbolnimi in alegoričnimi predmeti, so za umetnika pomenile podoživljanje otroštva, v katerem je bil za marsikaj prikrajšan, in umik v sanjski svet, beg pred realnostjo, usodo Slovencev v Trstu. - ... *da so bile v teh slikah sanje naših otroških let, sanjske pokrajine, v katere smo se zatekali iz krvavega življenja. Trpko, toda neovrgljivo dejstvo je, da se človek v dneh nečloveške sužnosti zateče v nerealni, bajni svet, da se s tem upre sedanjosti. Zato imajo Spacalova dela prve dobe tisti čaroben simboličen prizvok; zato so predmeti preneseni v magične pokrajine, kjer otroško srce svobodno neguje lepoto.* (Boris Pahor, Spacal, Trst 1957)

Spacalovemu "magičnemu realizmu" oziroma "sanjskemu realizmu" so sledile podobe s pripovedno (socialno, nacionalno) tematiko. V ospredju je slikarjevo zanimanje za figuralni motiv, predvsem za svet malega človeka: s krepkimi potezami naslikana podoba kraške žene - perice z velikimi rokami je hkrati Spacalov monumentalni spomin na mater ...

V medvojnih in povojnih letih je Spacal oblikoval pretresljive likovne komentarje fašističnih zločinov in socialnih krivic. Slike in grafike z motivi talcev, trpljenja v ječi in internaciji ter ruševine kraške vasi zaznamuje ekspresivna in primitivno-realistična stilizacija.

Formalna preoblikovanja, ki krepijo izraznost figuralnih motivov, srečamo tudi pri freskah in sgraffitih v baročni cerkvi v Gradnem v Goriških Brdih. Pri edini slikarski opremi sakralnega prostora se je Spacal ozrl po bizantinskih in trecentističnih vzorih. S kančkom naivne stilizacije pa se je zavestno približal delovanju poljudnega freskanta in ljudskega umetnika-slikarja ali rezbarja, ki sta naslikala svetniške slike na steklo ali jih izrezljala v lesu.

Pri tihožitjih in vedutah vasi lahko po vojni sledimo težnji po poudarjanju plastičnih vrednot in konstruktivne gradnje, na primer poenostavljenih geometrično strogih oblik

Stena v hlevu, mešana tehnika
50 x 35 cm, 1985

kraške hiše ali industrijskega pejzaža. Spacal se je delno oprl na kubistični princip zasnove kompozicijske celote. - *“Moje slikarstvo ni slikarstvo treh dimenzij; slika ima dve dimenziji, tretja se ustvarja umetno. Vidimo, kar gre često na škodo barvnih pasov in skladnosti linij, ki so vzete kot čist ritem. Hotel sem si izbrati najneposrednejše in neprisiljeno izražanje, tisto, ki je najbližje čistemu slikarstvu, slikarstvu, ki noče biti iluzionistično in ilustrativno sredstvo.”* (L. Spacal, “Moje naziranje”, katalog razstave v Galleria d’arte “Trieste”, 1946)

Lojze Spacal začne posvečati osrednjo pozornost obmorskemu urbanemu pejzažu. Na značilne motive, kot so vedute Kopra in Pirana, predmestja z bicikli, delavske četrti, marine, škver (ladjedelnica), čolni, barke in mreže, soline z vodnimi bazeni, kanali in vrtnicami, je pogosto gledal kot na scenografsko kuliso in igriv sestav geometrijskih oblik, likov in predmetov.

Pri interpretacijah “mesta v zrcalu” (odseva mesta v vodni gladini), “supermarketa” in lunaparka se motiv spremeni v arabesko mrežo. Nosilec kompozicijske strukture postane samozadosten vzorec, ki ga slikar lahko spreminja in dopolnjuje, kot bi zlagal kocke ali zidal hišo iz kart. Kljub igrivosti je vselej prisotna racionalno začrtana zgradba motiva. Spacal ohranja značilno vertikalno in horizontalno zasnovo stilizirane mestne vedute, ki jo prečijo diagonale. Pri čolnarskih predmestjih so vlogo navpičnih in vodoravnih poudarkov prevzeli vertikalni koli za sušenje ribiških mrež ter horizontalno poveznjeni in obešeni čolni. Podobno so tudi pri krajinskih motivih značilnosti obmorskega pejzaža pogojevale poudarjene navpičnice in vodoravne pasove.

V Trstu rojeni Spacal se je imel za Tržačana in Kraševca. Njegov rod izvira iz Kostanjevice na Krasu, na ta kraj so vezani otroški spomini na obiske starih staršev, vtisi in

Piranski motiv, olje na platnu
73,5 x 60,5 cm, 1951

doživetja, ki jih je podzavestno nosil v sebi. Sredi petdesetih let se je Spacal dokončno opredelil za primorsko-kraški pejzaž, ki ga je v moderno slovensko likovno umetnost v smislu likovnega utelešenja osebne predstave uvedel Veno Pilon. Med pomembne interprete sta se poleg Spacala uvrstila tudi Riko Debenjak in mlajši Vladimir Makuc.

Zanimivo je, da je Spacal Kras ponovno odkril šele, ko se je za nekaj časa od njega fizično oddaljil (med nekajtedenskim bivanjem v Makedoniji leta 1956). Podatek ni nepomemben. Opozarja nas na dejstvo, da bo odslej realni Kras na slikah in grafikah nadomestil Spacalov Kras. Umetnik je v svojih delih želel zaobjeti likovni izraz in duh Krasa, ki ga je opazoval, sprejemal in dojemal na samosvoj način, onkraj predmetne stvarnosti, v notranjem bistvu. Posredi je genetski spomin, emocionalen odnos, celostno občutenje nekega prostora, poseben način videnja, razumevanja, čutenja Krasa - oziroma s Spacalovimi besedami: "Kras moje duše".

"Kras je kamnit, bleščeč se svet. Kras je tudi trpka in grenka pesnitev, ki diši po brinju, borovcu in apnencu. Kras je dramtizacija, ki spominja na človekovo izvirnost ... Kraški človek pa je podoben kraški naravi ..."

Sam sem mnogo pridobil od kraškega sveta, o katerem pravijo, da je trd in skop po svoji naravi. Morda je to res za vse, ki ga ne razumejo, ga ne znajo doumeti, prodreti v njegovo skrivnost. Tem se prav gotovo Kras ne odkrije v svojem mogočnem veličastju ter, bi rekel, duhovni lepoti ... A pravi Kraševci to občutijo in izražajo. Burja, mraz, poletne vročine, suša v vročih mesecih na polju, težko delo na tej trdi zemlji, vse to ni in ne more Kraševca podreti, kot ga niso hude in krvave vojne, ki so divjale na teh tleh. Nasprotno: tu se je rodila in cvetela svojevrstna kraška kmečka kultura, ki se še danes zrcali v neštetih domovih. - Ljubezen do te zemlje je v meni

tako globoko zakoreninjena, da lahko nenehno črпам iz nje in ustvarjam." (Lojze Spacal, izjava v monografiji iz leta 1982)

Kras, v katerem je umetnik sprva morda iskal počitek pred velemestnim vrvežem, vendar pa se je hitro izkazalo, da je z njim vzpostavil nekakšen liričen odnos in se od njega ne more več odtrgati, postane osrednji inspirativni vir Spacalovega slikarstva in grafike. V Spacalov vedno bolj prepoznaven ikonografski repertoar so se uvrstile podobe kraškega arhitekturnega pejzaža, avtentične kraške vasi, skromne kraške hiše, domačije, borjač (kraško dvorišče), baladur (nadstropni hodnik), okna, znamenja in portali s Kristusovim monogramom ali letnicami, vodnjak, senik, hlev, stopnice, cerkvena, skopa kraška krajina, trta, polja, kamnolom, kamni, kraška burja, elementi etnografske dediščine, kmečko orodje, žbrinca (kraški koš za seno, ki so ga ženske nosile na glavi), skrinja, gank, kalune (portali) in drugi kamnoseško obdelani deli kraških hiš.

Opredelitev za motiviko, ki v prevladujoči meri korenini v kraškem svetu, je nehote sovpadala s Spacalovo težnjo po inventivnem tehnološkem pristopu h grafičnemu tisku in slikarskim tehnikam ter njihovi mojstrski uporabi.

Spacal je opustil oljno slikarstvo in začel oblikovati kolažirane slike in dela v mešani tehniki. Poudariti velja, da je bila Spacalova pozornost od sredine petdesetih let dalje v večji meri namenjena grafiki. V tem času je črno-belo grafiko nadomestil barvni lesorez. Iz grafičnega medija izvira vrsta formalnih rešitev, ki jih je Spacal uvedel v slikarske kompozicije in kolaže. Spacal je v bistvu začel hkrati delovati kot slikar in grafik (oziroma grafik-slikar). Medtem ko bi kolažnemu sestavljanju "slikarskih" kompozicij iz delčkov s poudarjeno barvno in reliefno strukturo lahko določili izhodišče v Spacalovih, v mešani tehniki in s pomočjo sestavljanje grafičnih matric odtisnjenih lesorezih, ali pa vsaj pokazali na tesne paralele z grafiko, nas odločitev za slikarske učinke na grafičnih listih in preoblikovanje grafičnih matric v slike opozarja na umetnikovo pozornost do slikarskega medija, v katerem se mu je odpirala vrsta novih formalnih možnosti.

Posebnosti skopega kraškega okolja so mu pustile sled v značaju kraškega človeka. Vtisnile so mu odločnost, ključovalnost, trdoto, povezano tudi z mediteransko mehko, resnost, smotrnost in varčnost.

Z omenjenimi potezami se srečujemo tudi pri Spacalovem likovnem nagovoru, v katerem je vselej pomembno mesto namenjeno redukciji pripovednih sestavin. Njen cilj je osredotočanje na najelementarnejše in bistveno.

S shematizacijo oblik pokrajine in arhitekture, s trdo in ostro stilizacijo, z zajetjem v strog ploskovni obris ter s formalnim in pomenskim prevrednotenjem je Spacal predstavil poenostavljen, vendar urejen in perspektivno pojmovan pogled na motiv.

Pripovedne elemente so nadomestili konstrukcijski elementi. Značilna je postala arhitektonsko grajena kompozicijska shema. Organizacija slikovne in grafične ploskve je temeljila na pretehtanem redu in konstelaciji vseh sestavnih delov. Arhitektonska urejenost je zahtevala eksaktnost izvedbe, ta pa je krepila vtis prvinskosti in monumentalnosti.

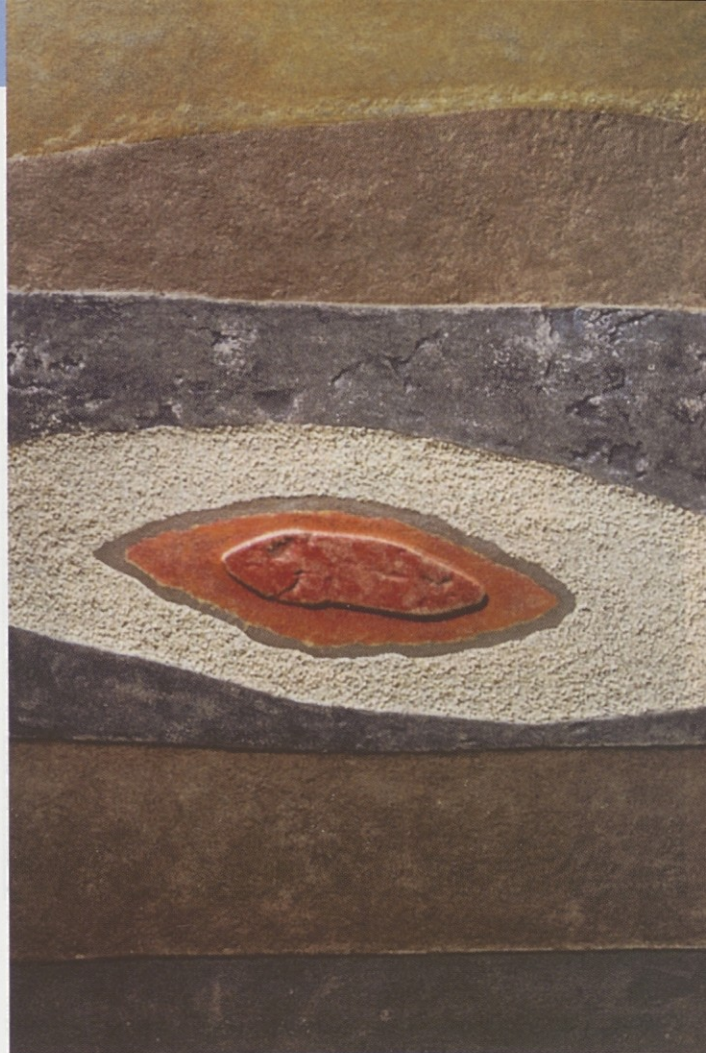
Spacal je motiv pogosto reduciral na ploskovni obris ostrorobnih oblik, ki so bile ustvarjene prej z risanjem kot s slikanjem. Osrednji izrazni sredstvi sta konturna črta ter z barvno snovjo in/ali s hrapavo teksturo prekrita ploskev. Spacal obvladuje prostor z razmejevanjem, sestavljanjem barvnih ploskev, upoštevanjem njihovih proporcev, ritmičnega valovanja, porazdelitve mas in občutljivostjo za sorazmerje, saj na primer sklenjenost oblike odtehta razgibanost druge oblike. Slika deluje kot pretehtano zasnovana sestavljenka, v katero umetnik premišljeno razporeja like, barve in reliefne strukture.

Pri tem je Spacal moral oblikovati svojstven vzorec gradnje, razgibanja, interpretacije in poustvaritve prostora - kot da bi bila opredelitev za osmislitev samosvojega, skrivnostnega prostorskega reda zapisana v umetnikovem priimku (spacialen: prostorski). - *“Prostor je kraj, v katerem se vse dogaja. Prostor je vse to, kar mi čutimo. Ko ustvarjam, ne razmišljam, ampak razporejam po prostoru tako, kot čutim. Ta razporeditev se v mojih mislih kar pojavi. Ko sem delal, nisem nikdar razmišljal o pravilih zlatega reza. Če je kje to pravilo, je to le slučaj, instinktivno ravnanje.”* (L. Spacal, izjava iz 1997)

V Spacalovem slikarstvu in grafiki lahko sledimo težnji po povezavi oblik, barv in struktur kraškega sveta v likovno simbiozo. Sinteza je mogoča, saj podobe niso upodobljene po naravi, temveč prihajajo iz umetnikovega spomina. Končni rezultat je osamosvojitve arhaične kraške pokrajine v znakovno zamišljeno celoto, njeni sestavni deli ali na primer kraška arhitektura in etnografski elementi postajajo vse bolj znakovno oblikovani liki, spreminjajo se v univerzalna znamenja in metafore, v asociativne likovne in simbolne znake kulturnega izročila in človekove prisotnosti v okolju.

Hkrati se je Spacal posvečal tudi “poetizaciji” svoje vizualnega slovarja - povezavi trdih in kršatih oblik kraškega ambienta z liričnim razpoloženjem in likovno melodičnostjo. Po tej poetično-meditativni plati in prežetosti z motivnim svetom je Spacalov slikarski in grafični opus bližje pesnikom in pisateljem kot likovnim teoretikom.

Spacal je tip razmišljujočega, zadržanega, sistematičnega in preudarnega umetnika, *“iskalec-samotar”* - pravcato nasprotje desetletje starejšega tržaškega prijatelja in značajskega antipoda Avgusta Černigoja, nemirnega avantgardista in eklektika, ki so ga pritegnila konstruktivna oblikovna hotenja in tehnika lesoreza. - *“Ustvarjalni proces traja pri meni več mesecev. Najprej naredim skice, tudi po nekaj sto. Precej časa jih pustim ležati. Pozneje jih ponovno vzamem v roke, jih obnovim, dodelam, če mi niso všeč, uničim ali pa ostane vse skupaj samo pri skici. /.../ Vedno pomislim, ali sem dovolj dober ali ne, ali sem uresničil prvotno zamisel. Večinoma sem nezadovoljen sam s sabo, vendar pa vselej upam, da bo prihodnje delo boljše. Ne poznam pa kriznih obdobj v svojem ustvarjanju. Če umetnik ustvarjalno dela, ne more imeti večjih kriz: notranje potrebe po izpovedi in ustvarjanju so večje in močnejše kot krize. /.../ Umetnost je raziskovanje in iskanje nečesa novega: suženjsko delo. Umetnik hrepeni po absolutnem: samozadovoljen umetnik ni več umetnik.”* (L. Spacal, izjava iz 1977)

Gm rdečega ruja, mešana tehnika
85 x 60 cm, 1975

Pomembno vprašanje geneze Spacalovega slikarskega nagovora zadeva razmerje do informela in nasploh abstraktnega slikarstva, ki je od petdesetih let dalje vplivalo na njegov likovni jezik, na primer lirična abstrakcija, geometrijska abstrakcija in slikarstvo znaka. Likovna kritika, do katere je bil Spacal večinoma nezaupljiv, se temu vprašanju ni pretirano posvečala, pa tudi umetnik je bil precej skrivnosten v razlaganju svojega oblikotvornega postopka.

Spacalov poenostavljajoč, vedno bolj prečiščujoč se likovni izraz, ki je temeljil v transponiranju naravnega v abstrahirano podobo, se nepredmetnemu podtonu marsikdaj ni mogel izogniti. Vendar lahko v Spacalovem primeru govorimo samo o približevanju, ne o podrejanju abstrakciji.

V kolikor najdemo pot v Spacalovo vizualno abecedo in znakovni sistem, njegov likovni svet kljub skrajni geometrijski stilizaciji nikoli ni abstrakten. Na vrsti slik z naslovom *Pesniški prostor* iz sredine sedemdesetih let je Spacal del slikovne površine površno izpolnil z vodoravno nanizanimi navpičnimi črticami, ki jih lahko razumemo kot pismenke, zapis ali stenogram davnega sporočila. Andrejevi križi ponazarjajo preproste plotove, krožna oblika vrtinec kraške burje ali pordečeli ruj. Zaobljene kvadratne oblike so spomeniki trpljenja pozabljenih žrtev na Krasu. Zgolj s tremi horizontalnimi pasovi nam je Spacal prikazal požar na istrski gmajni: v ospredju in srednjem pasu goličava s skopo travo, brinjem, rujem (ponazarja jo suha in preperela deska) in v ozadju ognjeno žareče obzorje.

Podobna ugotovitev kot za odnos do nepredmetnega likovnega jezika velja tudi za kamnito ali leseno materialnost, ki jo je Spacal želel poustvariti ter uporabiti na slikarskih kompozicijah. Vzrok lahko iščemo v zavedanju, da spadata kamen in les med osrednje simbole Krasa.

Oblikovanje površine slik, ki spominja na strukturo grobo ometanega kraškega zidu ali kraški kamen (Spacalov oče je bil kamnar in zidar), se je umetnik lotil pod vplivom informela. Toda o pravem informelu ne moremo govoriti, saj se Spacal nikoli ni odpovedal ponazoriti koncepta prostora in kompoziciji.

Spacal v oljne barve meša mleti kraški kamen - tako kot so Kraševci iz prašne mešanice rdeče zemlje, zdrobljenega apnenca, apna in vode pripravljali malto, s katero so ometali fasade. *“Žgoče sonce je dalo oranžen ton. To je barva kraških hiš, in to je osnovna barva mojih del. Uporabljam sicer različne barve, včasih bolj hladne, včasih bolj tople, odvisno od razpoloženja.”*

Spacal se je zavestno oddaljil od tipičnega informelovskega motiva zidu in ponazarjanja kamnitih struktur. Stroge oblike na kolažih pogosto delujejo, kot da bi bile isklesane v kamnito gmoto ali vrezane v omet. Spominjajo nas na plemenito kraško kamnoseško tradicijo in graditeljsko prvinskost kraških stavbarjev. Slikar je postal podoben klesarju in kamnoseku, ki je izklesal relief, skrbno zložil kamnite sklade, okrasil kamen, kamnoseško oblikoval gradbene elemente v kraški arhitekturi, ki je *“monumentalna v kamnitih detajlih”*. Zaradi družinske tradicije je Spacal ohranil strahospoštovanje do kamna. *“Kamen je tako žlahten, da se ga nisem upal dotakniti, samo gledal sem ga. Kamen je simbol Krasa, zato ga cenim in občudujem. Nisem pa ga nikoli skušal klesati. Preveč ga ljubim - bojim se, da bi ga oskrnil.”* (L. Spacal, izjava iz 1997)

Tudi pri uporabi lesa velja opozoriti na izhodišča v informelu. Les, *“ki nas spremlja od rojstva do smrti, od zibelke do krste”*, les, s katerim se je Spacal spoznal že med obrtniškim delom, les, v katerega je pri pripravi grafične plošče dolbel in vrezoval, na kolažih nastopa kot samostojen likovni element. Lesena struktura, v kateri je Spacal našel red horizontal in vertikal, krepi snovnost površin. Pravilno usmerjeni kosi lesa, ki so ga načeli burja, dež in sonce (najdene lesene deske), pozneje pa tudi plutovinaste plošče in druga reliefna gradiva, so preudarno razporejeni v kompozicije.

Čistost linij in ploskev je Spacal podkrepil s koloristično pretanjenostjo. Barva ima vedno konstruktivno vlogo. Pogosto so zamolke zemeljske, prstene, peščene, kamnite barve - barve Krasa, barve rdeče kraške zemlje, beline in sivine svetlega kamna, temnejše rjavine lesa, jesenski ruj, brinje, borov gozd, sinjine mediteranskega neba ... *“Kras pa še najbolj in posebno ljubim v skromnih barvah in tonih pozimi, ko se sleče vseh barv. Takrat zaživi v vsej primarni lepoti, intenzivnosti in, rekel bi, dramatičnosti.”* (L. Spacal, izjava iz 1982)

Izbor toplih in hladnih barv je odvisen od umetnikovega razpoloženja, motiva, svetlobe. Spacal pogosto uporablja zgovorna likovna simbola - veliko žareče sonce in blede luno. Kompozicije poživljajo barvni akcenti.

Maloštevilne barve je Spacal z izostrenim občutkom povezal med seboj - kot da bi umetnik ohranil spomin na srečanje z deli ljudskih podobarjev, ki so podobe svetnikov slikali na steklu samo v rdeči, modri in rumeni barvi. *“Ni prvič, da se to dogaja: zgodilo se je že mnogim! Takšno skrčitev barv opažamo že v freskah 10. stoletja, da ne govorimo o Tizianu, ki je, kot pravijo, v zadnjih letih uporabljal le tri barve. Cilj je ta: doseči maksimalno napetost z najbolj skromnimi sredstvi. Vztrajno delo in čas te prej ali slej privedeta do tega, da pričenjaš eliminirati razna sredstva ter število barvnih skal in oblik, toda preostala potenciraš, da dosežeš čim večji emocionalni učinek.”* (L. Spacal, izjava iz 1982)

Enostavna pretanjeno usklajena barvna paleta se sčasoma krči. Bolj in bolj prevladuje belina apnenčastih skladov kraškega kamna. Potomec kraških kamnarjev in kamnosekov se odreče barvi, nastajati začnejo monolitne in monokromatične, kamnite bele slike.

Poudarjena tekstura in reliefna, mestoma rahlo vzdignjena, ritmično vzgibana površina kolažev sta najbrž neposreden odmev grafike, pri kateri je Spacal uporabljal tehniko reliefnega tiska. Pobarvane dele grafičnih matric, sestavljenih iz lesa in drugih materialov, s poudarjeno površinsko strukturo, je podobno kot naključno najdene in posebej izbrane kose lesa vključeval tudi v slikarske kompozicije. Pritrjeval jih je na lesene podlage, povezoval z barvnimi ploskvami, upošteval je tako haptičen učinek materiala kot igro svetlobe in senc reliefno razgibani površini. Tovrsten princip je uporabil tudi pri monumentalnih nalogah, na primer za okras lunete piranskega gledališča z motivom visečih savudrijskih čolnov.

Eden od najbolj očitnih primerov likovne sinteze - in svojevrsten odraz kraševske varčnosti - najdemo v Spacalovi odločitvi za predelavo lesenih grafičnih matric v slike. Zgodnje figuralne, iz hruškovega lesa izrezane grafične plošče je poslikal in na ta način poudaril kompozicijska ravnovesja. Polihromirane lesene plošče so se spremenile v plitve *“reliefne slike”*.

Vsestranski umetnik je na začetku petdesetih let oblikoval vrsto lesenih kiparskih objektov. Kasneje je les povezal tudi s kamnom in z barvami prekril površino bronastih plastik. Spacalove skulpture, včasih imenovane skulptoslike, so sinteza slikarstva oziroma grafike in kiparstva. Obravnava površine skulpture je grafična in slikarska. Leseno površino skulptoslike je Spacal obdelal na enak način kot grafično matrico. Opisni naslovi ter njihova znakovna (deloma antropomorfn) oblika pričajo, da je Spacal s skulptoslikami želel prenesti v tretjo dimenzijo motivno in likovno govorico, ki ga je pritegnila v enem izmed prelomnih ustvarjalnih obdobj.

Spacalovo odklanjanje meja med posameznimi likovnimi zvrstmi se je odrazilo tudi v oblikovanju njegovega bivanjskega okolja. Stanovanje v Trstu in kraško hišo v Škrbini je opremil s kosi pohištva in kaminom, na katere je pritrdil poslikane grafične matrice. Omaro, ki so jo izdelali avstrijski vojaki, je domiselno pobarval in jo spremenil v objekt. Pripravil je osnutke za izdelke iz muranskega stekla.

Ponatis slovenske izdaje knjige Čeha dr. Dominika Stríbrnýja iz leta 1922

POTA IN CILJI - SIMON GREGORČIČ

Radivoj Humar

Ker se spominjamo stote obletnice smrti slovenskega pesnika duhovnika Simona Gregorčiča, predstavljamo v nadaljevanju zapis urednika in lastnika Založbe Humar, d.o.o., Radivoja Humarja ob izidu ponatisa slovenskega prevoda knjige "Pota in cilji - Simon Gregorčič" iz leta 1922. Knjigo je v češčini objavil

V vsakem narodu se rodijo tudi osebe z nevsakdanjim darom lastne izpovedne moči - tako na področju umetnosti ali pa tehnike - ki ne poznajo mejâ narodnosti. Njihova izpoved je tudi dar za vse ljudi tega svetâ... To lahko trdimo tudi za našega pesnika Simona Gregorčiča, ki se je rodil v maloštevilnem slovensko govorečem okolju, pa je zato skoraj nepoznan v drugače govorečih okoljih.

V najtežjih trenutkih, kot je bila prva svetovna vojna, je sprožilo veliko začudenje in presenečenje drugače govorečega človeka Čeha dr. Dominika Stríbrnýja, kako so slovenski fantje na soški fronti odhajali v smrt s preprostim spominom na pesnika Simona Gregorčiča in prav v svojih najtežjih trenutkih našli duhovno spodbudo za boj in za preživetje v njegovih pesmih. Ta iskra je tega Čeha spodbudila, da je napisal v svojem jeziku - češčini - knjigo o Simonu Gregorčiču z naslovom "Pota in Cilji - Simon Gregorčič" in delo objavil v češkem časopisu MUSEA KRÁL ČESKÉHO leta 1918. To je je bilo prvo pomembno delo o Gregorčičevih pesmih. V slovenskem prevodu je izšlo leta 1922 v Ljubljani. Pisec je opozoril, da Simon Gregorčič ni last samo Slovencev, ampak da je tudi last ostalih narodov in da ga moramo zato Slovenci predstaviti tudi drugim narodom oziroma ljudem, ki ne znajo slovenskega jezika.

V Stríbrnýjevem delu je Simon Gregorčič predstavljen kot poet-duhovnik, ki je v svojem poslanstvu uporabil moč tiskane besede, ker takrat še ni bilo veliko različnih medijskih načinov, kot jih je danes. Sčasoma pa je zaradi drugačne državne ideološke naravnosti počasi zgubljal prav ta njegov domorodni lesk, saj so hoteli državni ideologi, da se vsi jeziki zlijejo v en sam državni jezik. Pesmi so človeku ne samo vzpodbuda, ampak so mu tudi moralna opora pri premagovanju njegovih vsakdanjih težav. Med Slovenci je v navadi, da si rečemo - ko nam gre slabo - »Pa zapojmo!«. In prav neverjetna melodičnost ter dikcija Gregorčičevih verzov je marsikaterega skladatelja prepričala, da je uglasbil prenekatero Gregorčičevo pesem. Pevke in pevci s petjem ohranjajo njegove pesmi v spominu slovenskega človeka. Ljudje z njihovim prepevanjem v prostem času in na turah po planinah skoraj nevede ohranjajo njegove pesmi. V času med obema vojnama je

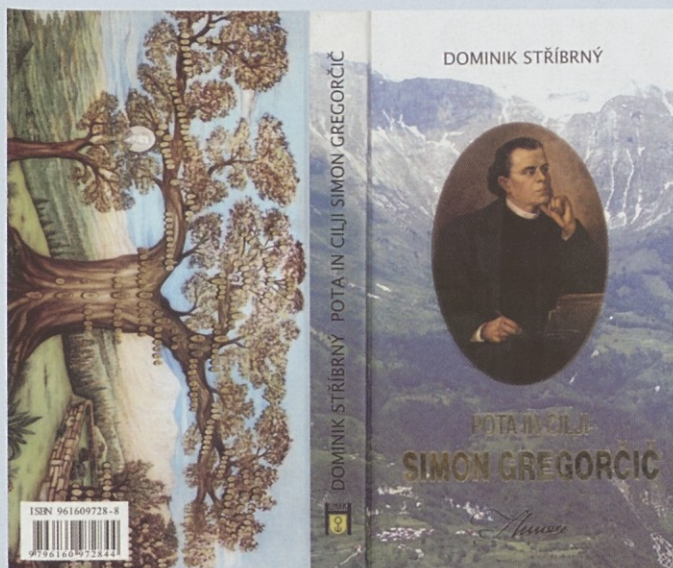
leta 1918 srednješolski profesor dr. Dominik Stríbrný. V slovenščino jo je leta 1921 prevedel dr. Jože Glonar. Izdajo njenega ponatisa v letu 2006 pri Založbi Humar, d.o.o., je omogočil Alojz Gregorčič, daljnji sorodnik pesnika Gregorčiča. Pri tej založbi je lani izšel tudi italijanski prevod te knjige.

bilo njihovo petje na Goriškem, Tržaškem in v Istri tudi znak upora proti tedanjemu italijanskemu fašizmu. V drugi svetovni vojni je budilo domoljubno stremenje po novi slovenski državi, kar je slovenskemu narodu uspelo v tretji, osamosvojitveni vojni, ko je končno uresničil upe in želje po lastni državi Sloveniji. In ne smemo pozabiti, koliko človeških solzâ je prav Gregorčičeva pesem potolažila!

Ko imamo sedaj slovenski ponatis in italijanski prevod Stríbrnýjeve knjige o Simonu Gregorčiču iz leta 1922, moramo seveda upoštevati, kako težko je pesmi preliči v drug jezik, ne da bi pri tem ne izgubili marsičesa iz same melodičnosti izvirnega jezika. Slovenci sicer čutimo, da imamo v Simonu Gregorčiču pesnika izredne vrednosti, toda do zdaj se nam še ni posrečilo, da bi to svoje čustvo podprli z njegovim primerjanjem z njemu podobnimi pesniki v drugače govorečih okoljih ter z analizo take primerjave. Od tujine pa tudi ni mogoče pričakovati, da bo naredila kaj takega in proslavila velikega pesnika maloštevilčnega slovenskega naroda. Za prevod Gregorčičevih pesmi v italijanski jezik se je že leta med pesnikovim življenjem trudil pater Franc Husu, ampak mu to ni bilo dano. Zato so Gregorčičeve "Poesie" v italijanščini izšle v prevodu p. Husuja sedaj, hkrati s slovenskim prevodom Stríbrnýjeve knjige. Želel pa sem jih izdati tudi v češkem jeziku, vendar sem moral to dejanje zaradi finančne nemoči opustiti in ga preložiti za poznejši čas.

Ponatis slovenskega prevoda knjige "Pota in cilji - Simon Gregorčič" iz leta 1922 je v jeziku iz takratnega časa povsem namerno, ker si želim, da se mladi slovenski rod zave, kako je slovenski jezik izredno lep in melodičen, čeprav ima mogoče za koga arhaičen prizvok.

Knjigo je mogoče naročiti za dostavo po poštnem povzetju za 18,00 € v podjetju DAR, d.o.o., Pobeška cesta 15, Bertoki, 6000 Koper v pisni obliki, po faksu na št.: 05/614-10-10, po mobilnem telefonu na št.: 031/431-221 ali po e-pošti na naslov: nada.gregorcic@siol.net

Na zadnji strani ovitka knjige "Pota in cilji - Simon Gregorčič" je rodovniško drevo pesnika Simona Gregorčiča po očetu in materi. S tem se ukvarja in zbira podatke gospod Alojz Gregorčič iz podjetja DAR, d.o.o., v Bertokih pri Kopru, ki je tudi najbolj zaslužen, da je knjiga izšla in da je izšel tudi njen italijanski prevod z naslovom "Poesie". Na rodovniškem drevesu je njegov portret v manjšem ovalu, medtem ko je portret pesnika Simona Gregorčiča v večjem ovalu.

Na vprašanje, zakaj prav njegova zavzetost za ponatis in italijanski prevod, je Alojz Gregorčič povedal: "Ustna izročila, od kod izvira moj priimek Gregorčič, sem želel tudi dokumentirati. S potrditvijo rodovniških povezav s slavnim pesnikom Simonom Gregorčičem sem nadaljeval z dopolnitvijo in razširitvijo pesnikovega rodovnika. Sodelovanje pri izidu obeh knjig ob 100. obletnici pesnikove smrti mi je bilo v veselje in spodbudo, da sem finančno omogočil njun natis v slovenščini in italijanščini."

Prevajalec Stríbrnýjeve knjige o Simonu Gregorčiču "Poesie"

KLARETINEC PROF. FRANC HUSU S PROSEKA

Radivoj Humar

Prof. Franc Husu, prevajalec, publicist in kletinec, se je rodil 24. januarja 1915 na Proseku pri Trstu in umrl 18. julija 2003. Oče je bil vrtnar ter vaški cerkovnik in je znal pet jezikov. Mati je bila Jožefa Verša. Med drugim je pater Husu leta 1921 prevedel knjigo češkega srednješolskega profesorja dr. Dominika Stríbrnýja o slovenskem pesniku Simonu Gregorčiču "Poesie" iz leta 1918, ki jo na 36. strani te izdaje revije Kras predstavlja Radivoj Humar z naslovom "Pota in cilji - Simon Gregorčič".

Prvi izmed osmih otrok Franc Husu je obiskoval na Proseku pet let slovensko osnovno šolo. V septembru 1926 so ga poslali v šolo h kletincem v Antrodoco, Albano Laziale in Frascati. V duhovnika je bil posvečen 17. februarja 1940. Učil je tri leta filozofijo v Albanu, nato doktoriral 1945 iz bogoslovja na Angelicum v Rimu. Od leta 1940 do leta 1950 je kaplanoval v župniji Srca Marijinega v Rimu, istočasno je bil tudi profesor modroslovja. Leta 1946 je sprejel uredništvo revije italijanskih kletincev *Messaggero del Cuore di Maria* in bil njen glavni urednik ter pisec do leta 1958. Od leta 1950 do leta 1952 je bil rektor malega semenišča v Galbiate (Como), od leta 1952 do leta 1958 spet kaplanoval v baziliki Srca Marijinega v Rimu, od leta 1958 do leta 1964 je župnikoval v Palermu, od 1964 do leta 1966 je bil rektor novega malega semenišča kletincev v Lierni (Como), od leta 1966 do leta 1969 provincialni vikar italijanske province kletincev, od leta 1969 do leta 1980 je kaplanoval v baziliki Srca Marijinega v Rimu in bil profesor na državni srednji šoli.

S publicistično dejavnostjo je Husu začel s sodelovanjem pri glasilu kletincev *Messaggero del Cuore di Maria*. V njem je do leta 1966 objavil veliko člankov verske in apologetične vsebine ter s področja zgodovine Cerkve, vrsto zabavnih sestavkov in pesmi (svojih in prevedenih iz sloveščine, španščine in francoščine.). V isti reviji je objavil tudi skoraj polovico prevoda Jurčičevega romana *Deseti brat*. Leta 1950 je izšlo v Rimu njegovo delo na 780 straneh *Vita di S.*

Antonio Maria Claret, to je prvi poglobljen in razčlenjen življenjepis v italijanščini o ustanovitelju kletincev. Istega leta je izšlo tudi delo *Antonio Claret: compettdio biografico*.

V svojem prevajalskem delu se je Husu s posebno ljubeznijo lotil slovenske literature, s katero se je začel ukvarjati, da bi zaradi oddaljenosti ne pozabil materinega jezika. Predvsem ga je navdušil Prešernov *Krst pri Savici*, ki ga je prevajal in pilil osem let. Izšel je v Ljubljani leta 1972 v dvojezični izdaji *Krst pri Savici - Il Battesimo presso la Savizza* in ponovno leta 1996 v Biljah pri Novi Gorici. V prevodu je čutiti vpliv Carduccijsa, Leopardija in Manzonijsa. Husu je dejal, da je Prešerna prevajal »v njihovem stilu«, ker je mislil, »da morajo imeti prevodi starejših pesnikov tudi neki nadih dobe, v kateri so živeli«. To je vidno tudi v njegovem prevodu Prešernovih Poezij v italijanščino z naslovom *Poesie*, ki so izšle v Ljubljani leta 1976. Za Cankarjevo stoletnico je napisal izčrpen oris o pisatelju v članku *Ivan Cankar*, *Osservatore Romano*, 21. febr. 1976. Prevedel je tudi enajst Cankarjevih črtic o materi, ki so leta 1977 izšle v Trstu v knjigi z naslovom *Ivan Cankar - La madre*, ter knjigo o Simonu Gregorčiču *Poesie* (1988) in ponovno dopolnjene 2007 v Biljah pri Novi Gorici, ki jo je leta 1918 napisal srednješolski profesor Čeh dr. Dominik Stríbrný.

Husujeva neobjavljena dela so: knjiga Alojza Rebulje *Smer nova zemlja; Zgodovinski oris kletincev* (v italijanščini.); *Biografia del Servo di Dio Antonio Martino Slomšek* (skoraj 500 strani); *Šopek brošuric sv. Antona M. Claret* (iz španščine); nekaj zbirk lastnih pesmi (v italijanščini).

V rokopisu: Srečko Kosovel, *Pesmi*, Alojza Rebulje *Smer nova zemlja; Zgodovinski oris kletincev* (v it.); *Biografia del Servo di Dio Antonio Martino Slomšek* (skoraj 500 strani); *Šopek brošuric sv. Antona M. Claret* (iz španšč.); nekaj zbirk lastnih pesmi (v it.).

USPELI IN MNOŽIČNO OBISKANI DNEVI KOBILARNE LIPICA 2007

Andreja Šenk-Brce

Kobilarna Lipica je od 5. do 7. oktobra 2007 organizirala tradicionalno prireditev »Dnevi kobilarne Lipica«, ki je bila letos že enajsta zapored. Prireditev je letos prvič potekala v organizaciji hčerinske družbe Lipica Turizem, d.o.o, ki je 1. julija pričela s svojim delovanjem. Tradicionalna prireditev Dnevi Kobilarne Lipica se vsebinsko ni veliko razlikovala od

preteklih let, vendar pa je bila drugačna, bolj raznolika, bolj mladostna in bolj zabavna. Obsegala je vrsto dogodkov s spremljevalnim programom, prodajo izdelkov na tržnici domače in umetnostne obrti ter z gostinsko ponudbo Lipice Turizem, d.o.o. Tridnevno prireditev v Lipici je obiskalo več kot trinajst tisoč obiskovalcev.

Konjeniško športni dogodek **Državno prvenstvo v vožnji enovpreg in dvopreg** se je pričel že v petek na novo urejeni progi na starem odbijališču za golf s tekmovalno nalogo v A dresuri. V soboto so se kočijaži preizkusili na ovirah in maratonu na 15 km, v nedeljo pa v sprenostni vožnji enovpreg in dvopreg. Tekmovanja za naslov državnega prvaka se je udeležilo sedem slovenskih vozov. Hkrati je potekalo tudi odprto tekmovanje v vožnji enovpreg in dvopreg z mednarodno udeležbo. Turnirja se je udeležilo dvaindvajset vozov iz Hrvaške, Slovaške in Madžarske. Nova konjeniško-tekmovalna disciplina je pod okriljem Konjeniške zveze Slovenije v Sloveniji še v nastajanju. Kljub temu si je športni dogodek in atraktivne tekme vpreg ogledalo precejšnje število obiskovalcev.

Sobotni dogodek **Zabava in prosti čas** je bil namenjen izključno otrokom, mladini in njihovim družinam. Celodnevni dogodek je ob praznovanju mednarodnega tedna in dneva otroka pripravila Kobilarna Lipica v sodelovanju z Medobčinskim društvom prijateljev mladine Sežana. V zabavnem programu, ki je potekal od 10. do 18. ure pod velikim prireditvenim šotorom ob otroškem igrišču v Lipici, so nastopili otroški pevski zbor in plesna skupina OŠ dr. Bogomirja Magajne Divača, Senožeče in Vreme, animatorji plesnih in gledaliških skupin, Kulturni zavod Kult z gledališko predstavo "Picko in Packo", samostojni lutkar in animator Boris Kononenko - Mladi Maj z etnološko delavnico "Punčka iz Cunj" in lutkovno igrico "Rešimo princesko", Gledališče "Čarobna hišica", orientalska plesalka Maisa, plesne

skupine Tormenta, Aqua in Fulmine. V okviru programa so potekale plesne delavnice in animacije prostovoljcev MDPM Sežana, "Sejem prostočasnih dejavnosti", na katerem so se predstavila društva in amaterske skupine: Karate klub Samurai, Varstveno delovni center Sežana, Vrtec Sežana, dejavnosti osnovnih šol Krasa in Brkinov, Planinsko društvo Sežana. Pester program si je s svojimi starši in spremljevalci ogledalo več kot 500 otrok. Družbeno odgovorni in prvi partnerski projekt Kobilarne Lipica in MDPM Sežana so podprli tudi sponzorji Unika TTI d.o.o. iz Postojne ter Kliping, d.o.o., družba za spremljanje in analizo medijev. Za večerno zabavo in ples so od 18 ure dalje skrbeli skupina MAK, dj Lovro, Saša Lendero in ansambel Kingston.

Nedeljski dogodek **Dan odprtih vrat** že nekaj let v Lipico privablja vedno več obiskovalcev, izletnikov in ljubiteljev Lipice in lipicanca. Na ta dan Kobilarna Lipica odpre vrata vsem obiskovalcem, ki si želijo čisto od blizu ogledati domovino in posestvo lipincev, hleve, delo in dejavnosti ene izmed najstarejših kobilarn na svetu. V dopodanskem delu programa so se pod prireditvenim sotorom ob otroškem igrišču zabavali najmlajši obiskovalci ter peli in plesali z Romano Kranjčan, spremljali izvrsten nastop plesne šole Rebula in plesne skupine Alice-Kristina. Na prostem, ob promenadi vstopne ploščadi v kobilarno, so na tržnici domače in umetnostne obrti sodelovali rokodelci svečarske, lesne in keramične obrti, pridelovalci hrane ekoloških kmetij, sirarji, Društvo kmetič sežanske regije, vinarji in čebelarji. Obiskovalcem so bile nazorno predstavljene tudi obrti kovaštva, sedlarstva in kolarstva, ki tvorijo pomemben del slovenske kulturne dediščine, povezane s konji in z nekdanjim načinom življenja na Slovenskem.

Osrednji dogodek, **tradicionalna Gala prireditvev**, se je začel ob 14. uri. Množico obiskovalcev je na hipodrom popeljala povorka Kraške pihalne godbe Sežana, majoretke iz Povirja in Društva ljubiteljev in vzrediteljev kraških ovčarjev Slovenije. Več tisoč obiskovalcev, ki so skoraj do zadnjega napolnili tribune na hipodromu, so nagovorili glavni direktor Kobilarne Lipica Matjaž

Pust, državna sekretarka Ministrstva za kulturo dr. Jelka Pirkovič in župan Občine Sežana Davorin Terčon. Kobilarna Lipica je ob koncu rejske sezone obiskovalcem predstavila šest linij originalnih rodov žrebcev Pluto, Conversano, Favory, Maestoso, Neapolitano in Siglavy ter šestnajst klasičnih rodov lipicanskih kobil z letošnjim naraščanjem. V nadaljevanju so se s svojim programom predstavili Združenje rejcev lipicanca Slovenije in Konjeniška enota Slovenske vojske. Še posebno je navdušil nastop mladih tekmovalk in udeleženk letošnjega Evropskega mladinskega prvenstva v dresurnem jahanju v Nussloch-u v Nemčiji, Monike Meden in Simone Premrl v sedlu lipicanca 122 Pluto Thais XXIII.

V drugem delu programa so obiskovalci uživali ob predstavi klasične šole jahanja Kobilarne Lipica, beli balet lipincev in velike šolske kvadrilje, pax de deux štirivpreg in šole nad zemljo. Razširjenost lipicanca v mednarodnem prostoru so predstavile gostujoče evropske kobilarne lipicanca iz Pibra iz Avstrije, Topolcianky-Slovaška, Džakovo- Hrvaška, Szilvasvarad-Madžarska in Monterotondo iz Italije. V zaključni povorki vseh nastopajočih so nastopili tudi kočijaži z lipicanskimi dvovprežnimi in štirivprežnimi vozovi.

Dan odprtih vrat Kobilarne Lipica je na lep jesensko sončen dan privabil v Lipico več kot dvanajst tisoč obiskovalcev. Med njimi je bilo veliko mladih in malo manj mladih, predvsem pa družin z otroci, ki so se tega dne resnično veselili in družili s konji. V vseh pogledih so bili letošnji Dnevi Kobilarne Lipica zelo uspešni in pomenijo pomemben dogodek v nadaljnji rasti Lipice v kraj, v katerega se bodo ljudje radi in vse pogosteje vračali in kjer tradicija zaživi v vsej zlahčnosti.

Andreja Šenk-Brce, Javni zavod Kobilarna Lipica

Za ohranjanje kraške dežele in njenega ljudskega izročila

KRAS - TEMATSKI SKLOP V KURIKULUMU OSNOVNE ŠOLE

Nada Pavšer

Kras je z vsemi naravnimi pojavi, ki si jih v preteklosti nismo znali razložiti, še vedno naravni vir novih poti raziskovanja in izobraževanja. Čeprav nam je danes po zaslugi vede, ki ji rečemo krasoslovje, marsikaj znano in razvozlano, svetovni fenomen kras še vedno zbuja mističen odnos človeka do pojavov, ki jih je skozi tisočletja oblikovala narava. Kraški pojavi, kot so reke ponikalnice, jezera, ki ponikajo in se ponovno pojavljajo, ter čarobne podzemne jame, puščajo v človeku razmišljanje, da so v globinah skrivnosti, katerih odkrivanje nas še vedno lahko vsak trenutek preseneti.

Še dandanes veliko ljudi veruje, da so jame bivališča škratov in polbogov; spet drugi verujejo, da je Planinska jama vhod v podzemlje, saj je že na samem začetku dobro vidna podoba hudiča, ki ga varuje. Pri nas se je že Janez Vajkard Valvasor poskušal izmotati iz teh poljudnih vraž. Sicer tudi v njegovi *Slavi Vojvodine Kranjske* (1689) zasledimo, na primer, poosebljenje zemlje, ko kaznuje preponosno vodo, ki hoče vedno biti na površini, zato jo pahne za nekaj časa v svoj trebuh. A Valvasor ni bil pravljničar; iz njegovega dopisovanja z angleško *Royal Society* se da razumeti, da je proučeval kraške pojave in poskušal dobiti znanstvene razlage zanje. Lahko ga uvrstimo med same začetnike krasoslovja¹.

Kakor Valvasor so tudi drugi raziskovalci poskušali razlagati kras. Danes vemo, da so kraški pojavi posledica tektonskih premikov, udorov in predvsem erozije ter korozije. Kras zaznamujejo površinski in podzemni naravni pojavi, izjemna biotska pestrost in značilna kraška krajina, ki je besedico "kras" kot strokovni izraz ponesla v svet. Iz nje izvirata tudi relativno mlada naravoslovna znanstvena veda »krasoslovje«, ki se ukvarja s proučevanjem kraških pojavov in posledično z nastankom pokrajine Kras.

Kateri so kraški pojavi? Kako je kras nastal? Kaj na krasu raste in katere živali se sprehajajo po kraških gozdovih? Kako in kje se je pojavljal v literaturi, ipd.? **To so lahko ponovno in ponovno izzivi za šole in vrtce, ki bogatijo nacionalni kurikulum s tematskim sklopom "kras".** Kras se lahko pojavlja v kurikulumu šole kot medpredmetno področje in je lahko vključen v domala vse predmete. Kras kot vsebinski

sklop posameznih projektov je lahko sestavni del vsebine vzgojnega načrta šole.

Uredništvo revije Kras bo skupaj z Ministrstvom za okolje in prostor ter z vodjo ekošol Slovenije povabilo šole in vrtce k sodelovanju. Pozvalo jih bo k oblikovanju kurikula v vrtcu in šoli, v katerem bo osrednja tematika oziroma tematski sklop kras. Kras naj bi se celostno pojavljal v vseh porah življenja in dela šole oziroma vrtca skozi vse šolsko leto. Cilji takega celostnega projekta lahko prispevajo k boljšemu povezovanju šole oziroma vrtca z okoljem in z vsakdanjim življenjem.

Revija Kras bo redno spremljala in objavljala inovativne in ustvarjalne rešitve posameznih vzgojno-izobraževalnih institucij, vključno z dejavnostmi posameznih šol in vrtcev, ki bodo povezane z varovanjem našega krasa pred enesnaževanjem in degradacijo in z ohranjanjem kraške narave ter kraške kulturne krajine.

¹ Glej <http://sl.wikipedia.org/wiki/Kras>

Nada Pavšer, prof. naravoslovja, kemije in biologije, nacionalna koordinatorka ekošol - Ministrstvo za okolje in prostor, Ljubljana

Ogled zaščitene vodnega dela Križne jame.

KAKO VKLJUČITI KRIŽNO JAMO KOT TEMATSKI SKLOP V EKOŠOLO?

Matej Kržič

Jamski sistem Križne jame leži na območju treh občin na Notranjskem - Bloke, Cerknica in Loška dolina. Sestavljata ga dve daljši vodni jami. Križna jama je med redkimi daljšimi turističnimi jamami v Sloveniji, ki nima betonskih poti in jamam škodljive močne razsvetljave. Nekatere njene posebnosti so: izredno čista voda v jamskem potoku, bogata z minerali kalcita, pregrade iz kalcita med jezери, kapniki, ki »rastejo iz vode«, izrazite geomorfološke oblike vodnega toka (fasete, stenske in stropne kotlice, skalni noži...). Jama je četrta na svetu po pestrosti jamskih organizmov (44 različnih vrst). V njej živi sedem izmed 28 znanih vrst netopirjev v Sloveniji. Križna jama je tudi pomembna kulturna vrednota. V njej so ohranjene številne kosti jamskega medveda, ki je živel med ledeno dobo, in keramike iz železne dobe.

Člani Društva ljubiteljev Križne jame že deset let vodimo obiskovalce po jami. Poseben poudarek namenjamo varovanju jame pred onesnaževanjem in strokovni razlagi posebnosti tega jamskega sistema. Zaradi zaščite jame si lahko večja skupina obiskovalcev ogleda le prvih 600 m jame, tako imenovani suhi del. Zapeljemo jih tudi s čolnom po prvem

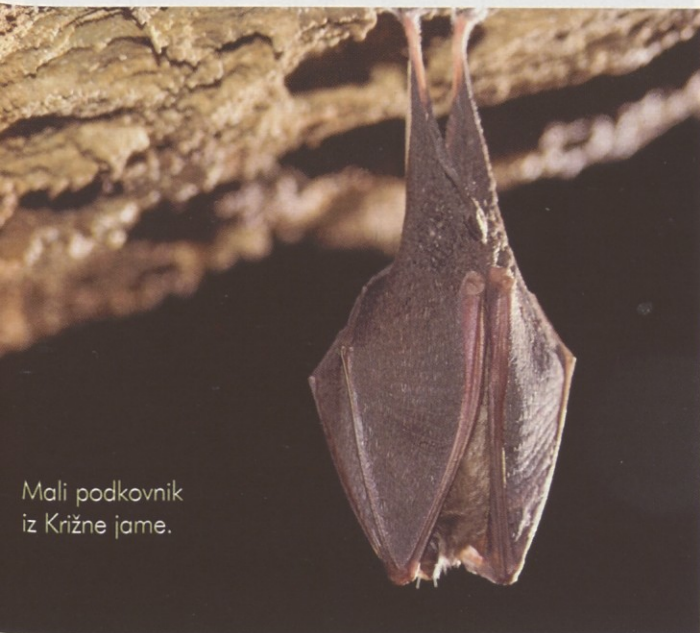
jezeru, da dobijo vtis o vodni jami. Obisk traja eno uro. Daljši, štiriurni ogled vodnega dela jame je mogoč le po predhodni najavi. V skupini so lahko največ štirje obiskovalci. Število obiskovalcev pa je omejeno na 1000 obiskovalcev letno. Omejitve obiska in dolgoletne izkušnje upravljanja z jamo so zelo pomembne za nadaljnje upravljanje in varovanje tega občutljivega jamskega sistema.

Najpogostejši obiskovalci suhega dela Križne jame so otroci in mladina. Pokažemo jim naravno jamo. Pred vhom v jamo obujejo škornje in dobijo v roke svetilke. S tako opremo se prilagodijo jami, saj so vanjo prišli na obisk, kot bi prišli na obisk k prijateljem. Temu primerno se z obiskovalci po jami tudi gibljemo. Počasi, previdno, tiho, spoštljivo do naravnega okolja, predvsem do jamskih živali. Opazujemo jamske oblike in prostore okoli sebe v soju svetilk, kot bi jamo raziskovali. V jami se na nekaj mestih ustavimo (pri kosteh jamskega medveda, pri potoku, pri starih podpisih) in obiskovalci prisluhnejo razlagi ter postavljajo vprašanja o pojavih, ki jih zanimajo. Vodniki poskušajo mladino motivirati, da sama opazuje in razlaga procese in pojave, ki jih vidi. Obiskovalce navdušujemo za jamam in krasu prijazno obiskovanje, raziskovanje in odnos do teh pojavov.

Člani Društva ljubiteljev Križne jame spremljamo tudi razmere v ostalih kraških jamah ter podzemne in površinske pojave v bližnji okolici na območju občin Bloke, Cerknica in Loška dolina in opravljamo čistilne akcije na površju in v podzemlju. Večkrat letno se odpravimo v bližnje in oddaljene šole ter predstavljamo lepote jam in krasa ter tudi težave, ki se na krasu pojavljajo.

V prihodnje si želimo javnosti, predvsem šolski mladini, ponuditi še bolj kakovosten obisk, zato dajemo velik poudarek izobraževanju vodnikov. V sodelovanju z Notranjskim muzejem Postojna se pripravljamo na postavitev izobraževalnih tabel o jamskem sistemu pred Križno jamo in v njej. Pripravljamo in urejamo tudi krasoslovno učno pot v okolici jame, ki bo zaživela naslednje leto. In sodelovati želimo z ekošolami v Sloveniji.

Matej Kržič, prof. geografije in zgodovine -
predsednik Društva ljubiteljev Križne jame

Mali podkovnik
iz Križne jame.

Prva izmed zgodb o Notranjski

VRAŽJI VRTEC JANEZA VAJKARDA VALVASORJA

Roman Brvar

V pripravah na celodnevno šolsko ekskurzijo po Notranjski sem bil pred dilemo, kako naj učencem na nižji stopnji predstavim zahtevne zgodovinske in geografske vsebine. Učencem, ki še ne obvladajo zemljepisnih in zgodovinskih znanj, toda radi prisluhnejo pravljici. Nastala je zgodovinsko-geografska povest z naslovom: "Vražji vrtec Janeza Vajkarda Valvasorja". Povest je lahko tudi pravljica, saj vsebuje tako informativni kot seveda tudi bogat domišljijski del.

Ekskurzija je pomemben element osnovnošolskega vzgojno-izobraževalnega dela. Zato je njena priprava in izvedba nadvse pomembna. Pravilno pripravljena ekskurzija se lahko pri šolskem delu bogato obrestuje. Znanе so ustaljene metode in načini, kako se pripraviti na ekskurzijo. Prav pa je, da se iščejo tudi nove poti, ki upoštevajo učenca in njegov domišljijski svet.

Predstavljam eno izmed njih. Primerna je predvsem za nižjo stopnjo osnovne šole, ko pri učencih še težko govorimo o geografskem znanju, ko še ni dovolj osvojenih pojmov, da bi lahko govorili posplošeno in vsebinsko bogato. To je metoda »pravljичne resničnosti«.

Besedilo o Notranjski predstavlja vsebinsko zanimivo pisanje, ki se nehotе spogleduje z zgodovino. Narava in dogodki, ki jih opisuje, so tako nenavadni, da v otroških očeh postajajo pravljичni. Ta pripoved res ni daleč od resnične pravljice, saj je v njej polno naravnih skrivnosti, velikih čudes in zanimivih zapisov o junakih iz Notranjske. Sestoji iz štirih delov in sicer:

I. del: Notranjska - skrivnostna dežela

(ki je objavljen v nadalevanju te izdaje Krasa)

II. del: Notranjska - nenavadna hiša

(ki bo objavljen v 85. številki Krasa)

III. del: Reka s sedmimi imeni

(ki bo objavljen v 86. številki Krasa)

IV. del: Vražji vrtec Janeza Vajkarda Valvasorja

(ki bo objavljen v 87. številki Krasa)

Povest v štirih delih »Vražji vrtec« je navdih in prisposodba, ki izpričuje dojemanje in tudi občutenje Notranjske. Res je ta košček slovenskega svetâ prvinsko surov in vražje lep, je pa tudi igriv in mladosten. Še danes, ko lahko marsikaj razumemo in znanstveno doženemo, ostaja cel kup ugank in dvomov o skrivnostnih poteh kraških vodâ, o podzemskih jamah in skritih kotičkih širnih gozdov. Marsikdaj se zato nehotе zatopimo v sanjarjenje. Od tu pa ni daleč do bujne domišljije, v kateri je prostor tudi za pravljice.

Skrb za naše neprecenljivo naravno in kulturno-zgodovinsko blago je nadvse pomembno. Do tega bogastva pa si moramo izoblikovali odnos tudi z informiranjem in predstavljanjem na različne načine. Tudi to pisanje lahko nekaj prispeva k osveščenosti in informiranosti majhnih in velikih.

Posebno skrb je treba nameniti najmlajšim, jih vzgajati in jim predstaviti to neizmerno bogastvo na njim sprejemljiv način. Prav v bližji prihodnosti bo slovensko pestro in bogato okolje in še posebno kraški svet pred velikimi izzivi.

Nekaj vprašanj:

- kako ohraniti naravno biotsko pestrost?
  - kako preprečiti nesmotrne posege v ta občutljivi ekosistem?
  - kako ohranjati in pravilno izkoriščati pitno vodo?
  - kako razvijati turizem?
  - kako preprečiti onesnaževanje?
  - kako izobraževati ljudi za razumevanje in sobivanje z naravo?
- Prav pri zadnjem vprašanju pa je nadvse pomembno izobraževanje mladih.

Avtor

Vražji vrtec Janeza Vajkarda Valvasorja - I. del:

NOTRANJSKA - SKRIVNOSTNA DEŽELA

Popotnik, rad bi te popeljal v čudovit košček naše lepe dežele, kjer so se rojevale iskrive ljudske legende, povesti pa tudi pravljice...

Je še kdo, ki ni slišal za Martina Krpana, Obloškega Tončka, Petra Klepca..? Je še kdo, ki ni slišal zgodb o čarovnicah, pa o zmajih, ki živijo v podzemskih jezerih in rekah..? Vzemite si čas in spoznajte deželo resničnih pravljic!

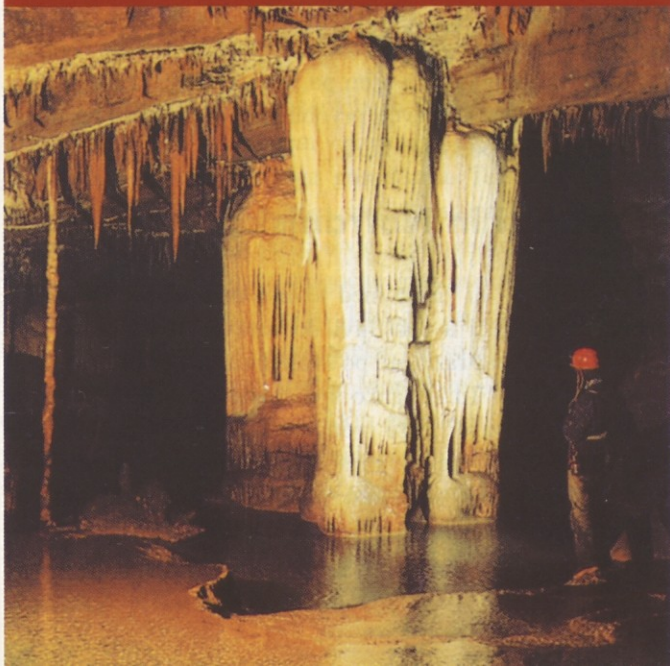
Kje je Notranjska?

Območje kraških polj in planot, kjer se površinsko in podzemeljsko pretaka reka Ljubljanka, označujemo kot Notranjsko. To je nekako trikotnik med Ljubljanskim barjem, Snežnikom in Vipavsko dolino.

Notranjska spada med najbolj gozdnate pokrajine v Sloveniji. V časih barona Janeza Vajkarda Valvasorja je bila Notranjska tretji del dežele Kranjske.

Danes pa tako že vemo, da je Notranjska tam, kjer se skrivnostno pretakajo vode kraške Ljubljanice. Reke s sedmimi imeni. Priti na Notranjsko včasih ni bilo kar tako. Lahko so

Križna jama je posebnost med vodnimi jamami. Ker skozi tekoči potok prekinjajo sigaste pregrade, nastanejo za njimi v sušnem obdobju jezera. Njeni vodni rovi so dostopni le s čolnom. - Fotografija iz knjižice dr. Franceta Šušteršiča "Reka sedmerih imen", avtor Primož Krivic.

te ustavili na Ravbarkomandi ali pa v Colnarjih na Kolpi. Za nekatere pa je danes Ravbarkomanda že na cestninski postaji pri Brezovici.

Da lahko polno doživite Notranjsko, se tja nikakor ne smete podati po avtocesti. Bolj prijetna je lahko pot po stari regionalni cesti ali pa kar čez Menišijo planino. Menišija je zgovorno ime, saj priča o pomenu in gospodarski moči nekdanjega cistercijskega samostana v Bistri, ki je imeli velik vpliv daleč v srce Notranjske. Tu čez je potekala trgovska pot že v rimski dobi. Morda je po tej poti raziskoval Notranjsko tudi Janez Vajkard Valvasor.

Če v Notranjsko ne bi vodile tako široke poti, bi prav z lahkoto zgrešili naselja v tej prostrani in površinsko presenetljivo razgibani ter redko poseljeni pokrajini. Če nisi domačin in dežele ne poznaš, bi se tu sprva počutil utesnjeno, kajti ogromni gozdovi in visoke planote kar prikrivajo prisotnost človeka in civilizacije. Narava je tu res še vedno neokrnjena, divja in pristna.

Kje je ta košček slovenske pravljicne dežele, kjer je vrag iskal resnico, pa mu je ni uspelo najti. Res je resnica vražje trd oreh, kar je spoznal tudi vrag. Slabe so njegove izkušnje z Notranjci, ki so se mu znali postaviti po robu. Naj je še tako stresal jezo nadnje in njih naravo, bolj so se mu hahljali in kljubovali.

Kakšna pa je Notranjska tam spodaj?

Notranjska je kraška in pripada dinarskemu gorstvu. Večinoma apnenčasta in dolomitna tla so vzrok za zakraselost. Zato je tu izredno veliko kraških oblik in kraških pojavov. Prav posebno so razgibana površja planot in pogorij.

V Sloveniji ima Notranjska kar nekaj presežnikov. Je najbolj gozdnata, ima največ kraških polj, presihajočih jezer, kraških jam, brezen, podzemnih rek in jezer, udornih vrtač in koliševk.

Res je, Notranjska ima še en obraz: tistega spodaj! Dobesedno pod nogami. Tu je Notranjska še bolj samosvoja in nedojemljiva. Njen podzemeljski svet pa ni samo temen, surov in odljuden. Ta svet je lahko tudi lep in privlačen, le prav ga moramo gledati... Notri je še ena dežela - dežela kraškega podzemlja. A ta dežela ni majhna. Znanih je že kakšnih 1500 jam in 125 km rovov. Nekje so se stropovi jam vdrli in nastale so globoke vrtače in koliševke. Drugje se je strop jam vdrl le delno. Tako lahko v Rakovem Škocjanu občudujemo Mali in Veliki naravni most. Na Notranjskim je 25 presihajočih jezer.

Postojnsko jamo si je ogledalo že skoraj 32 milijonov obiskovalcev - Fotografiji: arhiv Turizem KRAS, destinacijski management, d.d., Postojna

Zajezerjene so tudi nekatere kraške jame. Ali je lahko še kaj lepšega, kot je čudovita Križna jama s številnimi jezerci in z neizmernim bogastvom kapnikov. Križna jama je res posebnost med vodnimi jamami. Skoznjo teče podzemeljski potok, v katerega se pretakajo vode z Bloške planote. Ker potok prekinjajo sigaste pregrade, nastanejo za njimi v sušnem obdobju številna jezera. Vodni rovi so zato dostopni le s čolnom... Tej kraški jami bi lahko rekli tudi Medvedja jama. V suhem rovu te jame so namreč našli na stotine medvedjih okostij.

Kraški pojavi

Kar 43% ozemlja Slovenije je prekrito s karbonatnimi kameninami (apnenec, dolomit), na katerih nastajajo kraški pojavi. Notranjska je skoraj v celoti kraška. Še danes so obsežni odročni gozdni predeli neraziskani, ker so težko dostopni. Še več ugank pa skriva kraško podzemlje, kjer številne kraške jame čakajo na svojega princa - jamarja, da jih odkrije in razišče.

Svetovno znana je vsekakor Postojnska jama s svojim prečudovitim okrasjem kapnikov. Res to so prava ustvarjalna čudesa narave. Od leta 1819 si jo je ogledalo že skoraj 32 milijonov obiskovalcev. Že sama imena bogato okrašenih podzemeljskih dvoran Kongresne, Špagetne in Koncertne pričajo o veličini ustvarjalnosti tisočletne narave.

Kakšni pa so Notranjci?

Mogočni gozdovi, širna kraška polja, skrite globeli, skrivnostna jezera in igrivi potočki so zrcalo, v katerem se prepoznajo Notranjci. Že od nekdaj so delavni in živijo v sožitju z naravo. Dobro so se prilagajali težkim življenjskim razmeram in preizkušnjam časa. Na zunaj so res robati, a so v sru ljubeči in šegavi. Kruto naravo so sprejeli prav takšno, kot je, in jo vzljubili v vsej njeni posebnosti in izvirmosti. Vedeli so, kako prizadeti vruga, kajti ta nastopa v različnih podobah in dejanjih. Naučili so se ceniti svojo skrivnostno deželico. Ker se vrug s tem ni mogel sprizniti, je pospravil svoje coprnije in jo pobral drugam. Za njim pa je ostal divje razdejan svet Notranjske, lep v vsej svoji prvobitnosti in pestrosti ter bogat z dejanji njenih ponosnih ljudi.

Notranjci in Notranjska skozi čas

Ljudje, ki živijo med temi čudesi narave, so že od nekdaj bogaboječi a spoštljivi do narave. Tisto, česar niso razumeli, so si pač razlagali po svoje, oziroma pripisovali nadnaravnim silam. Tu se lahko spomnimo na Janeza Vajkarda Valvasorja. Valvasor je že pred več kot 300 leti ponesel ime tega dela Kranjske v širni svet. Njegove razprave o Cerkljskem jezeru so takrat pritegnile zanimanje tudi na angleškem dvoru. V njegovih časih je bila Notranjska z delom Istre del dežele Kranjske.

Cerknica je največje naselje na robu Cerkniškega polja oziroma Cerkniškega presihajočega jezera -
Fotografija: Jože Žnidaršič

Notranjska pa je imela posebno mesto že v predzgodovinskem času. Danes to izpričujejo številne izkapanine v kraških jamah in spodmolih. Kraške jame so bile prvi domovi ljudem v prazgodovinski dobi. Obširni gozdovi so že v rimskih časih ovirali Rimljane pri podjarmljanju keltsko-ilirskih plemen Japodov, Histrov in Liburnov. V srednjem veku so v notranjskih gozdovih pogosto iskali zavetje kmetje, ko so bežali pred Turki. Pomembnejši trgi so takrat dobili protiturške tabore. Še danes lahko občudujemo tak tabor v Cerknici. Lož pa je takrat dobil pravico do obzidja in bil s tem povzdignjen v mesto.

V starem jedru Cerknice lahko še danes občudujemo veličastni protiturški tabor. Postavili so ga prav v jedro prvotnega naselja, kjer kraljuje cerkev Marijinega rojstva. Taborsko obzidje okrog cerkve je bilo res mogočno, saj je imelo kar pet obrambnih stolpov. Cerknica je največje naselje na robu Cerkniškega polja oziroma Cerkniškega presihajočega jezera. Zanimiv je vsakoletni pustni karneval, ki se ga prav rade udeležijo tudi čarovnice s Slivnice.

Varovanje trgovskih poti

V notranjskih gozdovih je bilo dosti razbojnikov. Prav tako se je tu v srednjem veku znašel prenekateri kmet, ki je zapustil svojega okrutega gospodarja. Težko življenje in pomankanje so zato marsikoga speljali na stranpota. Postali so razbojniki in ob poteh skozi divje gozdove prežali na popotnike, kajti prav skozi te mogočne gozdove so potekale pomembne trgovske poti proti Istri in Jadranskemu morju. Gozdovi so jim nudili varno zavetje, saj so jih dobro poznali.

Ste že slišali za strašne Mortoloze - razbojnike, ki so prežali na popotnike v snežniških gozdovih? Bili so strah in trepet trgovcev, tovornikov pa tudi premožnih popotnikov. Prav zaradi varne trgovske poti skozi obsežne snežniške gozdove so za obrambo in varnost trgovcev postavili grad Snežnik in Pusti grad nad Ložem.

Lož

Lož je imel v starem veku razmeroma pomembno prometno lego, saj je bil križišče cest od Jadranskega morja čez Bloke proti Emoni. V srednjem veku pa je varoval poti, po katerih so tovorili sol od morja. Ker je Lož v 15. stoletju zelo trpel zaradi turških vpadov, so ga povzdignili v mesto in ga obdali z obzidjem.

Svobodoljubnost Notranjcev

Sem v te odročne kraje se tudi nekdanje cesarske oblast ni kaj dosti čutilo. O tem nam priča Levstikov junak Martin Krpan, ki je bil doma iz Sv. Trojice. Nikakor pa ne smemo pozabiti Erazma Predjamskega, ki je gospodoval na Predjami. Bil je pravi slovenski Robin Hood, saj je jemal bogatim in dajal revnim.

Erazmov grad je bil nedostopno orlovo gnezdo sredi več kot 100 metrov visoke previsne skalne stene. Tu je vdolbina, v katero so v 13. stoletju pozidali prvotni Jamski grad.

V srednjem veku so čez Bloke tovorili od morja v notranjost sol

Predjamski grad

Današnji Predjamski grad so zgradili šele v 16. stol. Prvotni grad je imel skriven izhod, zato se je lahko Erazem rogal oblekovalcem, ki so ga zaman čakali pod prepadno steno. Pripovedi o smelih podvigih Erazma Predjamskega so še danes žive, saj so postale že davno legenda. Sedaj družba Postojnska jama, turizem prireja o tem vsako leto zelo obiskane Erazmove viteške igre*. Tiste burne čase še danes izpričujejo številni gradovi in utrdbe, ki so varovali trgovske poti. Zgovorna so tudi ledinska imena, na primer Ravbarkomanda in Vražji vrtec, ter druga.

Svobodoljubnost in uporniška tradicija Notranjcev je tlela tudi v novi vek s kontrabantom ali tihotapljenjem. Kontrabant se je razbohotal prav zaradi krivične meje in kot kljubovanje vsekakršnim tujim gospodarjem. Prav tako so se Notranjci podali v upor med 2. svetovno vojno proti italijanskim zavojevalcem.

Ko že govorimo o vragu, je ta še večkrat preizkušal Notranjce. Ko so ga že pregnali, se je vrnil v vsej svoji grdobiji. Tako po prvi svetovni vojni in med drugo svetovno vojno. Notranjci nikakor niso priznali krivične meje. Njihov odgovor je bil kontrabant in vsesplošno kljubovanje, ki je preraslo v nezadržan oborožen narodnoosvobodilni odpor v 2. svetovni vojni.

Popotovanje skozi zgodovino Notranjske

Pravljичno popotovanje skozi Notranjsko se je lahko začelo že na robu Ljubljanskega barja. Tu so mostiščatji že več

tisoč let pred našim štejetem izdelovali prav okretne drevake. Tudi leseno kolo z osjo so že poznali. Morda so bili prvi, ki so se skozi Notranjsko z vozom trgovat podali.

Zgodovino je Notranjcem že v daljnih časih krojila trgovina. To priča jantarjeva pot, ki se je skozi notranjsko divjino vse do morja vila. Skozi postojnska vrata so prikorakali rimski legionarji, ki so gradili ceste in ob njih postavljali utrjena mesta. Ko so odšli, so se ceste skozi Notranjsko zarasle in utopile v obsežnih gozdovih. Toda trgovina ni zamrla. Jamborska cesta je Postojnska vrata zopet na stežaj odprla; prijezdili so tovorniki, pa trgovci z novci. Pot je bila prepolna nevarnosti za karavane tovornikov, ki so potovali mimo zased razbojnikov. A kmalu je cesar naredil red; zgraditi je dal utrdbe in ceste spet. Stoletja dolgo so furali furmani vse do primorskih mest. Toda ne za dolgo. Prisopihal je železni konj in jih pregnal s cest. In še dandanes se vije trgovska pot skozi Postojnska vrata. Skoznje se zlijeta avtocesta in železnica vse do sinjega morja.

Opis Notranjske je kot pravljična, v kateri je prepolno naravnih skrivnosti, velikih čudes in zanimivih pripovedi o junakih iz ljudske domišljije... V naslednji, 85. številki Krasa boste brali v II. delu povesti "Vražji vrtec Janeza Vajkarda Valvasorja" o Notranjski - nenavadni hiši!

* Glej na 16. strani te izdaje revije Kras pisanje Ksenije Dvorščak "Tradicionalni Erazmov viteški turnir v Predjami"!

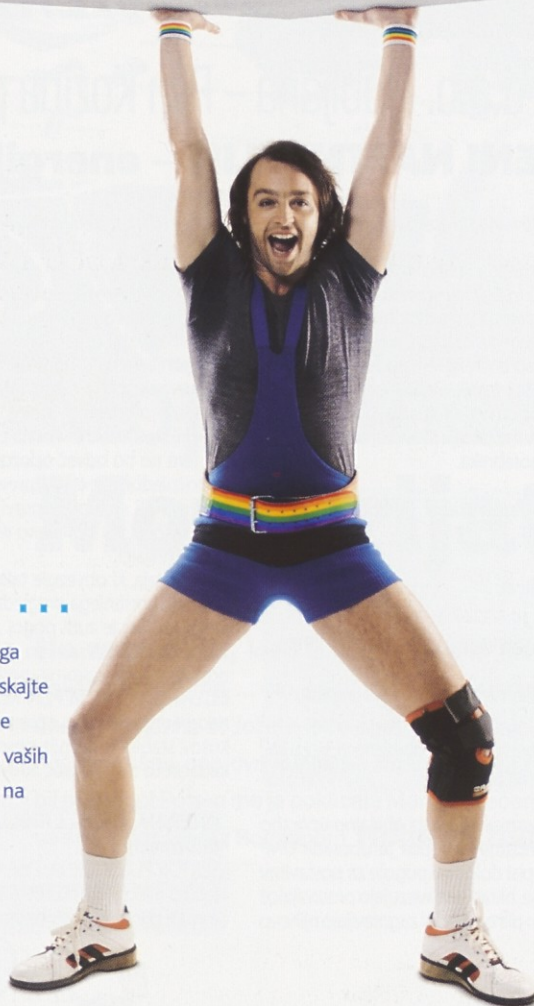
PREKLOPI NA
ŠIROKOPASOVNI
SIOL INTERNET!
HITREJŠI, MOČNEJŠI, BOLJŠI

MESECE
BREZPLAČNO
www.siol.net · 080 8000

INTERNET · TV · TELEFON

VSAK
50.
DOBI
DARILO!

Tako lahko je ...

Imeti dostop do hitrejšega, močnejšega - boljšega interneta. Seveda, če je to SiOL internet. Kličite, brskajte po spletu, glejte televizijo, vse naenkrat. Poljubne hitrosti, poljubni paketi, poljubne kombinacije. Po vaših željah. Zanesljivo, varno in preprosto. Preklopite na širokopasovni SiOL internet!

Ponudba velja od 24.8.2007 do 15.11.2007 za vse nove naročnike, ki bodo v času trajanja akcije naročili katerokoli širokopasovno storitev ali paket in se zavezali za 12 mesecev. V primeru subvencioniranja TV komunikatorja je vezava 24 mesecev. 4 mesece brezplačno se nanaša na mesečno naročnino.

Prava izbira.

INTERINA® PLIN

- ekološko prijazen • varen
- zanesljiv • ekonomičen

☎ 080 2290

INTERINA® d.o.o. LJUBLJANA

INTERINA d.o.o. Ljubljana – Plin Kozina predstavlja:

UTEKOČINJENI NAFTNI PLIN – energija prihodnosti

Podjetje INTERINA, d. o. o., s sedežem v Ljubljani se ukvarja s trgovino z utekočinjenim naftnim plinom, mazivi in naftnimi derivati.

Sektor PLIN ima sedež v Kozini, kjer je skladišče naftnega plina in distribucijski center za plin. V okviru sektorja delujeta še plinarne v Trzinu in prodajalna plina v Izoli. Plinska dejavnost v Kozini ima že dolgo tradicijo. Osnovna dejavnost je distribucija UNP (propan-butana) v jeklenkah, avtocisternah, plinovodnem omrežju in prodaja na veliko (industrijski odjem). V zadnjih letih ima v razvojnih načrtih INTERINE pomembno vlogo program malih plinohramov (cistern), ki omogoča pokrivanje večine energetskih potreb v gospodinjstvih in drugih dejavnostih (industrija, kmetijstvo, obrt, turizem...). To hkrati pomeni ustrezno alternativo pred prihodom zemeljskega plina, saj ob zamenjavi energenta ni večjih posegov in višjih stroškov za uporabnika.

INTERINA ponuja bodočim uporabnikom propan-butana v malih plinohramih:

- ugoden najem malega plinohrama,
- vgradnjo plinmera (mesečni obračun porabe plina),
- zanesljivo in dolgoročno oskrbo,
- redno vzdrževanje in opravljanje predpisanih pregledov plinohrama in opreme,
- konkurenčno tržno ceno plina,
- brezplačno tehnično svetovanje, pomoč pri pridobivanju dovoljenj in soglasij,
- montažo in priključitev plinohrama,
- odkup plinohrama (če ste lastnik plinohrama) ter prevzem vseh obveznosti, vezanih na vzdrževanje in opravljanje zakonsko predpisanih pregledov.

Utekočinjeni naftni plin ni strupen – zaradi lažjega zaznavanja je za običajno uporabo odišavljen. Ob upoštevanju vseh predpisanih varnostnih ukrepov je uporaba UNP povsem zanesljiva in varna. Sodobni zakonski predpisi določajo pogoje za postavitev plinohramov, izvedbo napeljav in pogoje distribucije, hkrati pa zavezujejo proizvajalce plinske opreme, da z visoko kakovostjo in izkoristkom plinskih trošil zagotavljajo njihovo

varno in zanesljivo obratovanje. UNP je v energetskem pogledu učinkovitejši od večine drugih energentov (kurilno olje, zemeljski plin, premog, drva). Z obnovitvijo ogrevanja v obstoječih objektih prihranimo stroške ogrevanja in varujemo okolje. Pri izogrevanju plina nastaja najmanj škodljivih produktov – poleg toplote le ogljikov dioksid in vodna para. Ob tem ne bo odveč opozorilo, da lahko izvedbo napeljave, preverjanje opreme ali sistema opravljajo le pooblaščenici ter strokovno usposobljeni izvajalci.

Zakonodaja, ki obvezuje tako distributerja kot tudi uporabnika UNP, določa izvedbo rednega notranjega pregleda plinohrama vsakih pet let, tlačnega preizkusa pa vsakih deset let, kar je tudi pogoj za njegovo uporabo. Do nedavnega je bil ta postopek tehnološki, predvsem pa varnostni in ekološki problem (praznjenje plinohrama in odpadne vode oziroma usedline).

INTERINA – SEKTOR PLIN KOZINA je to ustrezno rešila z nakupom vozila s posebno nadgradnjo oziroma opremo. Namenjeno je opravljanju pregledov in tlačnih preizkusov stabilnih tlačnih posod – manjših nadzemnih ali podzemnih plinohramov s kapaciteto do pet tisoč litrov.

INTERINA, D.O.O., LJUBLJANA, KOTNIKOVA 5, 1000 LJUBLJANA
Informacije:

SEKTOR PLIN KOZINA, Dolinska 14, 6240 KOZINA
tel.: 05 618 10 00, fax.: 05 680 20 31, dežurna služba: 041 772 956
e-mail: plin.kozina@interina.si, www.interina.si

Moj Mobi. Moji prijatelji.

Ne razumem, kako lahko Jože vedno zmagaja, če še kart ne zna pravilno držati. Kakšno srečo ima ... No, kljub temu da sem vse partije izgubil, je bilo po štirinajstih dneh Bogdana in Jožeta lepo spet videti. Malo smo obrali politike, :("prodali" nekaj nogometašev, ena dva kupili, se zmenili vse za nazaj in vse za naprej, pa še narezek je bil prva liga! Potem me je poklicala Marija. "Večerja," je rekla. Ajajaja, težave. Zvečer sem se še enkrat slišal z Bogdanom. **Hehehe, tudi on je imel dvojno večerjo.**

www.mobitel.si

STIL:
MOJ MOBI
TELEFON
&
TORBICA

D
73779/2007
KRAS

100702687,83/84

COBISS

SIK KOPER - BIB CAPODISTRIANO

Naša **banka**, naša **zemlja**, naši **sadovi**

Sedež in podružnica:

Opčine - 34151
Ul. Ricreatorio, 2
Tel. 040 21491 - Fax 040 211879

Podružnice:

Trst - 34132
Trg Libertà, 5
Tel. 040 2149357 - Fax 040 2149352

Trst - 34137
Ul. Molino a Vento, 154
Tel. 040 2149850 - Fax 040 2149855

Nabrežina - 34011
Trg sv. Roka, 106
Tel. 040 2149401 - Fax 040 201133

Dolina - 34018
Obrtna Cona Dolina, 507/13
Tel. 040 2149804 - Fax 040 2149805

Sesljan - 34011
Sesljan, 44
Tel. 040 2149523 - Fax 040 291500

Bazovica - 34012
Ul. I. Gruden, 23/c
Tel. 040 2149551 - Fax 040 2149553

V različnosti je **naša moč**

ZADRUŽNA KRAŠKA BANKA
www.zkb.it

Domjo - 34018
Domjo, 38
Tel. 040 2149571 - Fax 040 2149576

Milje - 34015
Ul. Roma, 17/b-c
Tel. 040 2149830 - Fax 040 2149835

